

Historia Et Theoria Turis

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)
JE TEORETICKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY
ŠTÁTU A PRÁVA.

ROČNÍK 6 ČÍSLO 1/2014

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je teoretický časopis pre otázky štátu a práva.

Redakcia

Zodpovedný redaktor: Mgr. Michal Považan, PhD.

Výkonný redaktor: Mgr. Michal Malatinský

Redakčná rada:

JUDr. Eduard Barány, DrSc.

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

doc. JUDr. Anton Dulak, PhD.

doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.

doc. PhDr. Dušan Katuščák, CSc.

prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc.

JUDr. Marek Števček, PhD.

doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

Recenzenti:

doc. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA

JUDr. Ján Štefanica, PhD.

Mgr. Matej Míky, PhD.

Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

Adresa redakcie

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Katedra právnych dejín

Právnická fakulta UK

Šafárikovo námestie č. 6

P. O. Box 313

810 00 Bratislava 1

hti.casopis@gmail.com

<http://www.hticasopis.blogspot.sk/>

Časopis sa vydáva na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

Grafická úprava: Ing. Anton Vaľko

OBSAH

ČLÁNKY

POTOMOVÁ, K.: RÔZNE FORMY PRÁVNEJ SUBJEKTIVITY NOVÝCH NÁBOŽENSKÝCH HNUTÍ A OBMEDZENIA PRE REGISTRÁCIU NOVÉHO NÁBOŽENSKÉHO HNUTIA	8
POVAŽAN, M.: TRESTNÉ PRÁVO NA SLOVENSKU DO ROZPADU VEĽKEJ MORAVY	16
PUCHOVSKÝ, J.: LEYES FUNDAMENTALES A ICH POSTAVENIE V PRÁVNOM SYSTÉME FRANKISTICKÉHO ŠPANIELSKA	26
STRAJŇÁKOVÁ, A.: PRÁVO NA OBHAJOBV V KONTEXTE PRÁVA EURÓPSKEJ ÚNIE	40
ŠIMEK, D.: MOS MAIORUM RANÉHO CISÁRSTVA A JEHO VYBRANÉ ÚSTAVNOPRÁVNE IDEY V KOMPARÁCII S VYBRANÝMI KONŠTITUČNÝMI PRINCÍPMI ÚSTAVY SR	54
VYŠNÝ, P.: PRÁVNÝ STATUS INDIÁNOV V RANOM KOLONIÁLNO M OBDOBÍ LATINSKOAMERICKÝCH DEJÍN	70

RECENZIE

ILLÝOVÁ, Z.: VYŠNÝ, P., PUCHOVSKÝ, J., ŠOŠKOVÁ, I.: SVETOVÉ DEJINY ŠTÁTU A PRÁVA.	92
VYŠNÝ, P.: PUCHOVSKÝ, J.: ŠTÁT A PRÁVO V JUHOAMERICKÝCH KOLÓNIACH ŠPANIELSKA	96

SPRÁVY Z KONFERENCIÍ

KONFERENCE „OBDOBÍ NESVOBODY 1939 – 1945“	104
KONFERENCIA „II. ČESKO-SLOVENSKÉ STRETNUTIE DOKTORANDOV A POSTDOKTORANDOV V OBORE PRÁVNÝCH DEJÍN A RÍMSKEHO PRÁVA“	110

VÝROČNÁ SPRÁVA

VÝROČNÁ SPRÁVA O VÝZNAMNÝCH UDALOSTIACH V OBLASTI PRÁVNEJ HISTÓRIE ZA ROK 2013	116
--	-----

POKYNY PRE AUTOROV	124
--------------------	-----

ČLÁNKY

RÔZNE FORMY PRÁVNEJ SUBJEKTIVITY NOVÝCH NÁBOŽENSKÝCH HNUTÍ A OBMEDZENIA PRE REGISTRÁCIU NOVÉHO NÁBOŽENSKÉHO HNUTIA

**KRISTÍNA POTOMOVÁ
TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE,
PRÁVNICKÁ FAKULTA**

ÚVOD

Predpokladom pre existenciu vzťahu medzi náboženskými hnutiami a štátom je existencia náboženskej slobody. Tejto slobode býva historicky i prakticky medzi ľudskými právami prisudzované nezastupiteľné miesto. Napriek zdanlivej absencii ohrozenia tohto práva v západných demokraciách od čias druhej svetovej vojny možno pozorovať isté defekty pokiaľ ide o jeho dodržiavanie v spoločnosti. Charakter prekážok vo vzťahu k aplikácii tohto práva sa prejavuje skôr v podobe administratívnych obštrukcií než všeobecne platných a uzákonených princípov. Je to práve náboženská sloboda, ktorej býva právnou vedou prisudzovaný status prirodzených práv, ktorých existencia predchádza štát a sú od štátu nezávislé.¹ Javí sa byť teda nesmierne aktuálnym rozobrať dve oblasti v kontexte právneho postavenia nových náboženských hnutí v súčasnosti – formy ich právnej existencie a prekážky pri registrácii nového náboženského hnutia a pokúsiť sa zodpovedať otázku, či je v záujme ochrany verejného poriadku, morálky a iných hodnôt charakteristických pre 21. storočie žiaduce zakotviť špecifickú legislatívu upravujúcu „nebezpečné“ sekty a náboženské hnutia či nové náboženské hnutia ako také, alebo by takýto postup predstavoval zásah do slobody náboženstva a zákazu diskriminácie z náboženských dôvodov.

NADOBUDNUTIE PRÁVNEJ SUBJEKTIVITY NÁBOŽENSKÝCH HNUTÍ A INTERFERENCIA ŠTÁTU V PROCESE REGISTRÁCIE

V súvislosti s európskym integračným procesom je nevyhnutné poukázať na inherenciu úpravy otázky cirkví a náboženských hnutí pokiaľ ide o jeho úspešné završenie. Základné dokumenty tvoriace pilier primárneho práva únie, t.j. Zmluva o Európskej únii ako aj Zmluva o fungovaní Európskej únie, zasadzujú proces registrácie a uznávania nových náboženských hnutí v európskom kontexte na významné miesto, nakoľko uvedené zmluvy sa hlásia k inšpirácii kultúrnym, humanistickým a náboženským dedičstvom Európy. V práve Európskej únie je taktiež zakotvený inštitút neintervencie do vnútroštátneho postavenia cirkví a náboženských hnutí v členských štátoch zo strany únie ako aj vôľa viesť s nimi otvorený dialóg.² Prijatie Lisabonskej zmluvy znamenalo pre problematiku postavenia cirkví a náboženských hnutí isté sprehľadnenie pokiaľ ide o ich reálne postavenie, práva a povinnosti či právne limity činnosti ich členov.³ Podľa článku 5 Zmluvy o Európskej únii „...Únia koná len v medziach právomocí, ktoré na ňu preniesli členské štáty v zmluvách na dosiahnutie cieľov v nich vymedzených. Právomoci, ktoré na Úniu neboli v zmluvách prenesené, zostávajú právomocami členských štátov.“⁴ Článok 5 ods. 3 ďalej hovorí, že únia koná: „...v oblastiach, ktoré nepatria do jej výlučnej právomoci, len v takom rozsahu a vtedy, ak ciele zamýšľané touto činnosťou nemôžu členské štáty uspokojivo dosiahnuť na ústrednej úrovni alebo na regionálnej a miestnej úrovni, ale z dôvodov rozsahu alebo účinkov navrhovanej činnosti ich možno lepšie dosiahnuť na úrovni Únie.“⁵

Zmluva o Európskej únii upravuje aj vymedzenie limitov činnosti únie: „...neprekračuje obsah a forma činnosti Únie rámec toho, čo je nevyhnutné na dosiahnutie cieľov zmlúv.“⁶ Vzťahy medzi úniou a jednotlivými štátmi sa teda spravujú zásadou prenesenia právomocí, zásadou subsidiarity a zásadou proporcionality.

Nové náboženské hnutia nemusia vždy obligatórne nadobudnúť určitú formu právnej subjektivity pre svoju existenciu. Niektoré právne systémy garantujú náboženským hnutiam právo opcie pokiaľ ide o formu a organizačnú štruktúru, z čoho vyplýva pomerne široká právomoc náboženských hnutí v rámci úpravy vzťahov so štátom. Požiadavky, ktoré musí cirkev alebo náboženské hnutie spĺňať na registráciu

1 TORFS, Rik. Church and state in a changing world. Universal protections and individual identity. *European Journal for Church and State Research*, 2002, č. 9, s. VII.

2 ŠMID, Marek. K subjektivite a právnemu postaveniu cirkví a náboženských spoločností v štátoch Európskej únie vo svetle Lisabonskej zmluvy. In: *Medzinárodné a vnútroštátne právne aspekty subjektivity osobitných subjektov medzinárodného práva a cirkví a náboženských spoločností*, Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2013, s. 7.

3 Tamže. s. 9.

4 Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii, Úradný vestník Európskej únie, C 83/13, 30. 3. 2010.

5 Tamže.

6 Tamže.

napríklad na Slovensku, sú v porovnaní s minimálnou úrovňou existujúcou v právnych úpravách vo svete omnoho náročnejšie.⁷

Tento boj o uznanie z pohľadu právnej subjektivity vedú náboženské hnutia už niekoľko storočí. V priebehu dejín mnohé náboženské hnutia či organizácie vrátane judaizmu, kresťanstva a islamu podstúpili prerod zo stavu nelegitimity a neuznania do podoby akceptovanej samostatnej právnej entity. Problémom pri snahách nadobudnúť právnu subjektivitu bývajú obmedzenia v právnych predpisoch týkajúce sa získavania nových členov do hnutia, ktoré majú za následok neschopnosť transformácie týchto cirkví z tzv. štádia nebezpečnej sekty do štádia registrovanej, uznanej cirkvi.⁸ Možno však spomenúť situáciu relatívne opačnú, kedy bol v Rusku prijatý v roku 1990 zákon týkajúci sa náboženskej slobody, ktorý ju začlenil medzi nescudziteľné ľudské práva a vo viacerých ustanoveniach zbavoval štátne orgány prostriedkov na kontrolu náboženstva. Registrácia nových náboženských hnutí, do toho momentu povinná pre všetky hnutia, sa prijatím predmetného zákona stala obligatórnou len v prípade, ak hnutie požadovalo daňové úľavy.⁹

Náboženské hnutia musia v súčasnosti v mnohých krajinách čeliť rigidným prekážkam pre nadobudnutie samostatného právneho statusu. Nemožnosť nadobudnúť právnu subjektivitu pre nové náboženské hnutia znamená v praxi často komplikácie pri nájme či nadobúdaní majetku na náboženské účely, vydávanie literatúry a materiálov, prijímanie príspevkov, získavanie nových členov a získanie daňových úľav. Možnosť pľnohodnotne sa zapojiť do verejného života je takýmto neúnosným nastavením registračných podmienok a procedúr pre nové náboženské hnutia do značnej miery limitovaná, hoci na prvý pohľad nejde až o také zjavné zasahovanie do výkonu náboženskej slobody ako v prípade priamej perzekúcie určitého náboženského vyznania.¹⁰ V prípade možnosti zvoliť si organizačnú štruktúru vo forme tradičnej neziskovej organizácie, charitatívneho alebo náboženského trustu, náboženských neziskových organizácií, voľných združení alebo tzv. *výhradných korporácií* neprichádza k takému problematickému stretu štátu a cirkvi. Je totiž prípustné, aby nové náboženské hnutie a) fungovalo bez právnej subjektivity, b) v procese nadobudnutia subjektivity sa zaobišlo bez ingerencie štátu, c) absolvovalo proces nadobudnutia subjektivity s minimálnymi požiadavkami administratívneho charakteru.¹¹

Vo svetle uvedeného sa javí aktuálnou otázka, či sloboda zhromažďovania a združovania zakotvená napríklad v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“) zahŕňa tiež právo náboženských hnutí na právnu subjektivitu. Sloboda myslenia, svedomia a náboženstva zaručená Dohovorom obsahuje právo každého na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva vrátane práva zmeniť náboženstvo alebo vieru, slobodu prejavovať vieru, slobodu prejavovať náboženstvo alebo vieru sám alebo spoločne s inými. Môže ísť o prejav verejný alebo súkromný, medzi formy prejavu sa zaraďuje aj bohoslužba, vyučovanie, zachovávanie obradov a náboženské úkony.¹²

Vo vzťahu k článku 9 je žiaduce sa pozastaviť pri formulácii „spoločne s inými“. Takáto voľba slov indikuje, že výkon slobody náboženstva nepredvídal zákonodarcu ako akt vykonávaný osamote, súkromne, práve naopak.¹³ Taktiež EŠLP konštatoval, že v situácii, kedy fakty ukazujú zlyhanie autorít pokiaľ ide

7 CLARK, Elisabeth – TICHY, Jonathan. Náboženské organizácie- právna subjektivita a štátne výhody v USA. In *Medzinárodné a vnútroštátne právne aspekty subjektivity osobitných subjektov medzinárodného práva a cirkví a náboženských spoločností*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2013, s. 24.

8 LEHNHOF, Lance. Freedom of Religious Association: The Right of Religious Organizations to Obtain Legal Entity Status Under the European Convention. *BYU Law Review*: Volume 2002. Issue 2. [online]. 2002. [cit. 2014-05-02]. Dostupné na internete: <<http://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2002/iss2/16>>. s. 561.

9 LUCAS, Phillip- ROBBINS, Thomas. *New Religious Movements in the Twenty-First Century: Legal, Political, and Social Challenges in Global Perspective*. New York: Routledge, 2004, s. 102.

10 LEHNHOF, Lance. Freedom of Religious Association: The Right of Religious Organizations to Obtain Legal Entity Status Under the European Convention. *BYU Law Review*. Volume 2002. Issue 2. [online]. 2002. [cit. 2014-05-02]. Dostupné na internete: <<http://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2002/iss2/16>>. s. 562- 563.

11 CLARK, Elisabeth- TICHY, Jonathan. Náboženské organizácie- právna subjektivita a štátne výhody v USA. In *Medzinárodné a vnútroštátne právne aspekty subjektivity osobitných subjektov medzinárodného práva a cirkví a náboženských spoločností*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2013, s. 25.

12 Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, zákon č. 209/1992 Zb.

13 LEHNHOF, Lance. Freedom of Religious Association: The Right of Religious Organizations to Obtain Legal Entity Status Under the European Convention. *BYU Law Review*: Volume 2002. Issue 2. [online]. 2002. [cit. 2014-05-02]. Dostupné na internete: <<http://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2002/iss2/16>>. s. 590.

o neutralitu pri výkone ich moci v oblasti formálnej registrácie náboženských hnutí, odôvodňuje to tvrdenie, že došlo k zásahu štátu do slobody náboženstva a slobody prejavovať svoje náboženské vyznanie alebo presvedčenie. ESLP uviedol, že vo vzťahu k článku 9 Dohovoru štátom nie je zverené právo úvahy, pokiaľ ide o akékoľvek hodnotenie legitímnosti náboženského vierovyznania. Rovnako by bol neprípustný aj postoj štátu, pokiaľ by preferoval jedného vodcu z rozdeleného náboženského hnutia, alebo keby eventuálne došlo k nátlaku zo strany štátu na násilné vytvorenie koherentného celku – náboženského hnutia skupinou veriacich. Každý z týchto postupov sa klasifikuje ako zásah štátu do slobody náboženstva. V predmetnom spore bol takýto zásah založený postupom kompetentných orgánov, okrem iného ministerskej rady, ktoré odmietli uznať existenciu moslimského náboženského hnutia, pričom nedošlo k naplneniu ani jednej z výnimiek umožňujúcich takýto zásah – nešlo o zásah *uložený zákonom* ani o zásah *v súlade so zákonom*.¹⁴ Možno sa teda vzhľadom na logickú analýzu a históriu súdnych rozhodnutí týkajúcich sa článku 11 a článku 9 Dohovoru do značnej miery prikloniť k vysloveniu existencie práva náboženských hnutí na vlastnú právnu subjektivitu.¹⁵

Nerovnaké právne postavenie v prípade rôznych právnych foriem nových náboženských hnutí nachádzame aj v judikatúre ESLP. V prípade *Regionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas a ostatní proti Rakúsku* došlo k porušeniu článku 9 Dohovoru. Právnu subjektivitu svedkovia Jehovovi v Rakúsku nenadobudli viac než 20 rokov od podania žiadosti. Podľa štátnych autorít k porušeniu práv nedošlo, nakoľko počas tejto doby mohlo náboženské hnutie existovať bez prekážok existovať síce nie vo forme zákonom uznaného náboženského hnutia ale združenia. ESLP však konštatoval povinnosť všetkých štátov rozhodnúť o žiadosti o priznanie právnej subjektivity v primeranej lehote.¹⁶

Či uvažujeme o možnosti náboženského hnutia stať sa právnickou osobou, alebo o podmienkach pre registráciu, jestvujú limitácie, ktoré znemožňujú uznanie nového náboženského hnutia. Vyplýva to z potreby chrániť ľudské práva a základné slobody iných osôb, ktoré by takou registráciou mohli byť ohrozené alebo porušené, z potreby ochrany verejného poriadku, bezpečnosti, zdravia a morálky, ako ustanovuje aj Dohovor. Kolízia náboženskej slobody môže v tomto prípade vyvstať pri ohrození ochrany verejného poriadku. Konkrétne prejavy tejto diskrepancie môžu v kontexte právnej úpravy jednotlivých štátov nadobudnúť podobu nesúladu činnosti s právnymi predpismi, ohrozenia práv, slobôd a rovnoprávnosti osôb, demokratických základov štátu, nezávislosti, suverenity či územnej celistvosti učením cirkvi,¹⁷ rozporu s ochranou verejnej mravnosti, verejného poriadku, verejného zdravia, princípy ľudskosti a znášanlivosti a bezpečnosti osôb. Popieranie alebo obmedzovanie práv iných osôb, vytváranie fyzickej alebo psychickej závislosti ako nástroja obmedzovania osobnej slobody osôb, ako aj utajovanie niektorých častí organizačnej štruktúry zaraďujeme taktiež medzi atribúty nezlučiteľné s existenciou náboženského hnutia ako uznanej organizácie.¹⁸

Pri skúmaní textu Dohovoru, ktorý stanovuje taxatívne dôvody zásahu do slobody náboženstva (obmedzenie ustanovené zákonmi, kumulatívne splnená podmienka nevyhnutnosti v demokratickej spoločnosti, musí ísť o verejnú bezpečnosť, ochranu verejného poriadku, zdravia, morálky alebo ochrany práv a slobôd iných), nie je bez povšimnutia fakt, že výpočet legitímnych cieľov, ktoré odôvodňujú interferenciu štátu, je v prípade článku 9 upravujúceho slobodu myslenia, svedomia a náboženstva najkratší zo všetkých ustanovení Dohovoru. V prípade výpočtu legitímnych cieľov pri iných právach a slobodách sa zvykne uvádzať možnosť obmedzenia v prípade porušenia národnej bezpečnosti, územnej celistvosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, či prechádzania nepokojom a zločinnosti.¹⁹

14 Rozhodnutie ESLP vo veci *Hasan a Chaush proti Bulharsku* zo dňa 26. októbra 2000, č. 30985/96.

15 LEHNHOF, Lance. Freedom of Religious Association: The Right of Religious Organizations to Obtain Legal Entity Status Under the European Convention. *BYU Law Review*. Volume 2002. Issue 2. [online]. 2002. [cit. 2014-05-02]. Dostupné na internete: <<http://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2002/iss2/16>>. s. 565.

16 Rozhodnutie ESLP vo veci *Regionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas a iní proti Rakúsku* zo dňa 31. júla 2008, č. 40825/98.

17 Postačujúce je ohrozenie, nemusí dôjsť k samotnému porušeniu.

18 BUBELOVÁ, Kamila. Rozpor nauky cirkve s verejným poriadkom jako důvod odmítnutí registrace cirkve. In *Medzinárodné a vnútroštátne právne aspekty subjektivity osobitných subjektov medzinárodného práva a cirkvi a náboženských spoločností*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2013, s. 96.

19 LEHNHOF, Lance. Freedom of Religious Association: The Right of Religious Organizations to Obtain Legal Entity Status Under the European Convention. *BYU Law Review*. Volume 2002. Issue 2. [online]. 2002. [cit. 2014-05-02]. Dostupné na internete: <<http://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2002/iss2/16>>. s. 591.

Spomedzi uvedených pojmov vyvoláva najväčšie diskusie slovné spojenie „verejný poriadok“. Ide o tzv. neurčitý právny pojem.²⁰ Možno spomenúť prípad ESLP *Leela Förderkreis E.V. a iní proti Nemecku*, v ktorom sa príslušníci náboženského a meditatívneho hnutia Osho obrátili na ESLP v dôsledku tvrdeného porušenia ich práva na slobodu náboženstva. Malo k nej dôjsť zo strany štátnych orgánov, ktoré vo vzťahu k hnutiu použili označenia „sekta“, „mládežnícka sekta“, „mládežnícke náboženstvo“, „psycho-sekta“, „deštruktívny“ a „pseudonáboženský“. Spolkový ústavný súd konštatoval v prípade nesúlad s ústavnými požiadavkami, pokiaľ išlo o použitie výrazov „deštruktívny“, „pseudonáboženský“ alebo „manipulujú svojich členov“. Ostatné označenia zo strany štátnych orgánov vyjadrujúce ich vnímanie daného náboženského hnutia na základe ich aktivít ako sekty pred verejnosťou podľa súdu bolo v medziach ochrany verejného poriadku zo strany štátu. ESLP dal za pravdu Spolkovému ústavnému súdu.²¹ Okrem iného aj dĺžka tohto procesu na vnútroštátnej úrovni²² poukazuje na komplexnosť a závažnosť súdnych rozhodnutí súvisiacich s problematikou výkladu pojmu verejný poriadok.

Úprava v jednotlivých štátoch ponúka tiež zaujímavý náhľad. V Belgicku, Švajčiarsku, Dánsku, Francúzsku, Írsku, Luxembursku a Lichtenštajnsku je vyžadovaný súlad s verejným poriadkom. Belgicko, Švajčiarsko, Dánsko, Fínsko, Veľká Británia a Írsko vyžadujú ochranu verejnej slušnosti a morálky. Špecifickú úpravu možno nájsť v právnom poriadku Cypru, ktorý stanovuje, že slobodná existencia sa zaručuje hnutiam, ktorých učenie a rituály nie sú tajné. Právny poriadok Švajčiarska stanovuje, že pod „verejným poriadkom“ je nutné chápať bezpečnosť, pokoj, verejné zdravie, morálku a dobrú vieru v obchodných stykoch.²³ Štáty sa rozchádzajú taktiež vo forme postihu, pokiaľ sa náboženské hnutie dopúšťa prehreškov voči stanoveným kritériam. Vo Fínsku a Švajčiarsku je hnutie možné zakázať, v Španielsku sa hnutia porušujúce verejný poriadok, morálku atď. vyhlasujú za nezákonné.²⁴

V júni 2001 bol v Estónsku prijatý revidovaný zákon, ktorý upravil zákaz registrácie cirkví alebo nových náboženských hnutí, ktorých administratívna alebo finančná zložka (stála alebo dočasná) sídli mimo Estónska. Zásah do autonómnej sféry náboženských hnutí pri prijímaní predmetného zákona konštatoval aj bývalý estónsky prezident Lennert Meri, ktorý zákon zablokoval. Napokon bol prijatý až vo februári 2002 s vypustením ustanovenia o väzbe registrácie na sídlo manažmentu hnutia.²⁵

Lotyšský zákon o náboženských organizáciách ustanovuje zákaz registrácie hnutí, pokiaľ by ich aktivity ohrozovali národnú bezpečnosť, verejný poriadok a harmóniu, zdravie alebo morálku iných, prekážkou je tiež propagácia náboženskej netolerancie či rozpor medzi aktivitami hnutia a ústavou či zákonmi. V Litve ministerstvo spravodlivosti po prijatí zákona o náboženských komunitách a združeniach odmietlo okrem iných aj žiadosť o registráciu zo strany Meditačného centra Osho Ojas s odôvodnením, že išlo o nenáboženskú organizáciu. Ministerstvo spravodlivosti považovalo v registračnom procese za problematickú náplň stanov hnutia, ktoré nevykazovali náboženskú povahu hnutia, špecificky neprijateľným sa javila požiadavka pre členov hnutia, aby predložili doklad o teste na AIDS s trojmesačnou platnosťou. Takéto ustanovenie sa podľa štátnych orgánov priečilo morálke spoločnosti a mohlo predstavovať potenciálne porušenie zákona o zdravotnej starostlivosti.²⁶

Medziprípady, kedy nové náboženské hnutia narazili na limitácie ohľadom svojich aktivít, v európskych štátoch patria prípady odmietania vojenskej služby alebo alternatívnej služby Svedkov Jehovových (Portugalsko),

20 BUBELOVÁ, Kamila. Rozpor nauky cirkve s verejným poriadkom jako důvod odmítnutí registrace cirkve. In *Medzinárodné a vnútroštátne právne aspekty subjektivity osobitných subjektov medzinárodného práva a cirkví a náboženských spoločností*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2013, s. 97.

21 Rozhodnutie ESLP vo veci *Leela Förderkreis E.V. a iní proti Nemecku* zo dňa 6. novembra 2008, č. 58911/00.

22 Rozsudok vydal Spolkový ústavný súd až po viac ako jedenástich rokoch, čo neopomenul vo svojom rozsudku ani ESLP, ktorý konštatoval porušenie práva na spravodlivý proces.

23 Vo Švajčiarsku sú zákonom zakázané aj niektoré formy „náboženskej terapie“.

24 Parliamentary Assembly Report on Sects and NRMs, Rapporteur: Sir John Hunt, 29. November 1991, Doc. 6535.

25 LUCAS, Philip – ROBBINS, Thomas. *New Religious Movements in the Twenty-First Century: Legal, Political, and Social Challenges in Global Perspective*. New York: Routledge, 2004, s. 120.

26 Tamže. s. 121- 122.

naberanie nových členov a financovanie scientológov (Nórsko), vyhrážanie, priestupky voči inividuálnej slobode a bezpečnosti, sprenevera, daňové úniky, priestupky v oblasti pracovného práva (Španielsko).²⁷

Vytváranie samostatného precedentného práva so zameraním na aktivity siekt a náboženských hnutí sa však javí sporné, nakoľko niektoré krajiny takúto tvorbu a separáciu precedensov považujú za krok, ktorým by došlo k porušeniu zákazu diskriminácie na základe náboženského vyznania.²⁸ Otázka vytváranie zoznamov a štatistík evidujúcich protiprávne činy páchané minoritnými náboženskými hnutiami začína v spoločnosti narážať na obdobnú prekážku ako pri tvorbe štatistík trestnej činnosti etnických či rasových menšín. Napriek tomu, že žiadny štát v Európe nevedie napríklad register prípadov zneužívania maloletých spätých so sektami, v Nemecku, Litve a na Islande možno nájsť informácie o týchto prípadoch v kriminálnych štatistikách policajných orgánov. Zo strany katolíckej cirkvi v Poľsku dochádza k zbieraniu a analýze dát týkajúcich sa takéhoto zneužívania. Ministerstvo bezpečnosti a spravodlivosti v Holandsku sa taktiež venuje štúdiám a analýze v danej oblasti.²⁹

ZÁVER

Napriek existencii polemík o tom, či právo zhromažďovania a združovania zakotvené v Dohovore v sebe obsahuje právo nových náboženských hnutí na právnu subjektivitu sa možno na základe logického výkladu prichýliť k tvrdeniu, že toto právo by malo byť náboženským hnutiam garantované. Vyplýva to z potreby plnohodnotného zapojenia sa do spoločenského života a realizácie svojich cieľov náboženským hnutím, ktoré možno lepšie uskutočňovať v podobe právnickej osoby. Diferenciácia rôznych podôb náboženských hnutí v jednotlivých štátoch vychádza z niekedy viac inokedy menej odôvodnených kritérií, avšak je nutné zohľadniť na základe privilégii priznávaným rôznym druhom uznaných náboženských hnutí, či ide v prípade rôznych „stupňov“ právnej subjektivity o rovnaké naplnenie práva na autonómnou existenciu náboženského hnutia. Pokiaľ ide o obmedzenia pri registrácii nového náboženského hnutia, pozorujeme spornosť pri výklade niektorých pojmov Dohovoru, pričom určitý rámec sa týmto limitáciami snaží dať judikatúra EŠLP. Výpočet legitímnych cieľov, ktoré oprávňujú štáty na zásah do slobody náboženstva pri priznávaní právneho statusu náboženským hnutiam, je užší než počet legitímnych cieľov v prípade úpravy iných obmedzení práv a právom chránených záujmov. Je na legislatíve jednotlivých štátov prísť do budúcnosti s takou právnou úpravou, ktorá by premietla Dohovor spôsobom rešpektujúcim historickú a kultúrnu tradíciu jednotlivých štátov, no zabezpečila mechanizmus zabráňujúci nežiaducemu uplatňovaniu náboženskej slobody.

Prijímanie zákonov zameraných na reguláciu nových náboženských hnutí je jednou z možností vytvorenia právneho rámca na kontrolu ich aktivít. Domnievame sa však, že jestvujú aj ďalšie mechanizmy, ako kreovať systém, v ktorom je garantovaná náboženská sloboda hnutiam splňajúcim podmienky na realizáciu svojich cieľov a obmedziť nebezpečenstvo hroziace zo strany niektorých siekt. Stanovenie registrácie pre všetky náboženské hnutia nie ako *garantovanej možnosti* ale ako *obligatórnej povinnosti* by zabezpečila efektívne monitorovanie formujúcich sa náboženských skupín, pričom pri nastavení spravodlivého hodnotiaceho procesu pred registráciou by v prípade naplnenia zákonných registračných požiadaviek mohlo legitímne náboženské hnutie nadobudnúť bez obtiaží želaný právny status. Bolo by taktiež potrebné pristupovať k možným rozporom v stanovách či aktivitách hnutí s verejným poriadkom a inými hodnotami s veľkou starostlivosťou a reflektovať pri udelení či neudelení registrácie najlepší záujem pluralitnej spoločnosti zároveň dbajúcej na ochranu iných ľudských práv a slobôd. Nakoľko sú známe prípady únosov detí a všeobecná intenzita, s ktorou sa náboženské hnutia nezriedka zameriavajú na neplnoletých, nástrojom v boji proti tomuto zhubnému fenoménu sú medzinárodné dokumenty upravujúce únosy detí. Dôsledné dodržiavanie týchto dohovorov a zohľadňovanie nových vyvstávajúcich problémov v danej oblasti v novelizačnom procese nepochybne môžu výrazne prispievať ako forma primárnej, sekundárnej i terciárnej prevencie.

27 Parliamentary Assembly Report on Sects and NRMs, Rapporteur: Sir John Hunt, 29. November 1991, Doc. 6535.

28 Tamže.

29 Committee on Legal Affairs and Human Rights: The protection of minors against excesses of sects, Rapporteur: Mr Rudy SALLES, France, EPP/CD, 24. June 2013, Doc. 13441.

RESUMÉ

Different forms of legal subjectivity of new religious movements and the limitations for the registration of a new religious movement

Kristína Potomová

The article deals with obtaining of the legal status of new religious movements and the limitations in the process of their registration. New religious movements face different requirements in each state concerning obtaining of the legal status and the consequent benefits in the area of financing and realizing their existence in the society. The article examines the need to practice faith together with others as well as the case law stating that unreasonable length in the case of admitting legal personality creates the breach of the right to religious freedom. We argue that the right to obtain legal status is implicitly contained in the right to religious freedom. In the article we describe the differences between the values and legally protected interests which function in each state as the limits in the process of the registration of the religious movement, the creation of statistics and assembling of information on new religious movements and the obligatory duty for all religious movements to register as a tool for improvement of the relationship between the state and the religious movements.

TRESTNÉ PRÁVO NA SLOVENSKU DO ROZPADU VEĽKEJ MORAVY¹

MICHAL POVAŽAN
UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE, PRÁVNICKÁ FAKULTA

1

Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0607 – 10.

ABSTRAKT

POVAŽAN, M.: TRESTNÉ PRÁVO NA SLOVENSKU DO ROZPADU VEĽKEJ MORAVY.
HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 6, 2014, Č. 1, S. 16

Trestné právo prešlo v sledovanom období významnými zmenami, ktoré na jednej strane súviseli s vznikom a upevňovaním ranofeudálneho „štátu“ a na strane druhej s príchodom kresťanstva. Tieto paralelné procesy sa prejavili rozvojom zákonodarnej činnosti a tiež ústupom obyčajového práva. Významným prvok bolo spísomňovanie právnych noriem a prvé právne písomné pamiatky u nás. Trestné právo kreované hlavne v druhej polovici 9. storočia sa vyznačovalo svojou zviazanosťou s kresťanstvom, ale aj výraznou abstraktnosťou právneho myslenia. Hlavné procesné právo nesie znaky, ktoré sú vlastné trestnému právu aj v súčasnosti. Článok sa na základe popisu a rekonštrukcie trestného práva snaží odpovedať na otázku či sa vtedajšie trestné právo dá chápať ako systém a či teda Veľká Morava dosiahla takýto vysoký stupeň rozvoja práva, že sa v jej prípade dá hovoriť o právnom systéme resp. právnom poriadku.

ABSTRACT

POVAŽAN, M.: CRIMINAL LAW IN SLOVAKIA UNTIL THE FALL OF GREAT MORAVIA.
HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL. 6, 2014, NO. 1, P. 16

In the 9th century, criminal law in Slovakia underwent significant changes which were connected on one side with establishment and strengthening of early feudal „state“ and on the other side with approach of Christianity. These parallel processes were reflected in activity resulting in legal acts and decline of legal customs. Significant feature of this period was beginning of writing down the laws. Criminal law materialised in the second part of 9th century was characteristic with its relation to Christianity and considerable abstractness of legal thinking. Primarily, procedural law carries attributes, which criminal law possesses nowadays too.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

trestné právo, Slovensko, Veľká Morava, kresťanstvo, hmotné právo, procesné právo

KEYWORDS

criminal law, Slovakia, Great Moravia, christianity, substantial law, procedural law

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Michal Považan
michal.povazan@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta, Katedra právnych dejín
Šafárikovo námestie 6
810 00 Bratislava
Slovensko

ÚVOD

Písomné pramene obsahujúce fragmenty trestného práva máme doložené už z najstarších známych civilizácií. Z preduhorských dejín Slovenska sa nám nezachovalo veľké množstvo právnych prameňov. Napriek tomu možno konštatovať, že je to predovšetkým trestné právo a obzvlášť trestné právo hmotné, ktoré si zasluhovalo najvýraznejšiu pozornosť zákonodarcu v týchto počiatočných fázach dejín práva na Slovensku. Drvivá väčšina právnych prameňov tohto obdobia upravuje práve trestné právo a aj z neprávnych zachovaných písomných pamiatok možno vyvodiť skutočnosti osvetľujúce nám viac trestné právo resp. trestné súdnictvo v daných obdobiach.

Zaiste neexistovalo také trestné právo ako ho poznáme dnes, to jest ako komplexný súbor písaných trestných noriem tak hmotného ako aj procesného charakteru aspirujúci na úplné pokrytie upravovanej reality. Ani orgány trestného súdnictva neboli vyvinuté na dnešnej úrovni, ale boli usporiadané potrebám a stupňu rozvoja vtedajšej spoločnosti. Napriek tomu je na mieste predpokladať, že vtedajšie trestné právo tvorilo komplexný systém v tých oblastiach, ktorých právna úprava sa považovala v danom čase a podmienkach za dôležitú a žiaducu.

O mnohých inštitútoch dnešného trestného práva nemáme žiadnej zmienky v zachovaných dokumentoch. Nemáme žiadnej zmienky ani o inštitútoch, ktorých existenciu odôvodnene na základe právneho vývoja v okolitých krajinách resp. na našom území v obdobiach priamo nasledujúcich predpokladáme.

V súvislosti so skúmaním tohto obdobia je potrebné si uvedomiť, že išlo o predštátne alebo ranoštátne útvary, ktoré nemali ucelený právny poriadok ani systém správy. Ich územia boli vzhľadom na vtedajší spôsob dopravy rozsiahle a riedko osídlené. Ľudské sídla boli obvyčajne relatívne malé a umožňovali osobné poznanie často všetkých tamojších obyvateľov. V takýchto podmienkach je právo ako neosobná norma správania sa nie celkom potrebná a malá ľudská spoločnosť si často vystačí s morálnymi normami, ktoré dokážu pokryť väčšinu situácií. Zároveň osobné väzby v malej ľudskej komunite prirodzene bránia správaniu, ktoré je obvykle trestným právom zakázané.

Týmto výkladom nechceme povedať, že trestné právo neexistovalo resp. ho nebolo nutné aplikovať. Naopak. Bolo by to tiež v rozpore s písomnými prameňmi. Predchádzajúce vety chcú upozorniť na odlišnosť vtedajšej situácie od dnešnej.

Zdrojom práva bola najčastejšie v týchto obdobiach právna obyčaj, teda pravidlo správania sa, ktoré sa svojím vlastným používaním stalo záväzné. Už z Veľkej Moravy však máme dôkazy, že panovník pristúpil k vydaniu osobitného zákonníka, ktorý zaiste menil právne obyčaje. V stredoveku, obzvlášť v jeho rannej fáze, bolo vydávanie zákonov skôr zriedkavým javom. Vydávala ich centrálna autorita iba v oblastiach, kde mala priamy záujem. Obvykle išlo o záležitosti štátnej organizácie, dane a trestné činy proti panovníkovi, štátu alebo náboženstvu. Ostatné oblasti boli ponechávané právnej regulácii normami vydanými na regionálnej alebo miestnej úrovni resp. právnymi obyčajami.¹

Vydávanie zákonníkov bolo zaiste spojené aj s rozširovaním kresťanstva a krstom príslušníkov panovníckej dynastie. Kresťanstvo ako komplexné náboženstvo s ambíciou upraviť mnohé oblasti ľudského života a správania sa prinieslo aj svoj hodnotový systém, ktorý bol v rozpore s niektorými právnymi obyčajami a zaiste aj to bol jeden z dôvodov pre vydanie zákonníka

NITRIANSKE KNIEŽATSTVO A VEĽKÁ MORAVA

V priestore strednej Európy, resp. špecifickejšie v oblasti Karpatskej kotliny, sa v 8. storočí predpokladá väčšie množstvo menších slovanských kniežatstiev, ktoré boli v istom stupni závislosti od susediacich mocnejších útvarov. Zničenie avarského kaganátu Karolom Veľkým resp. jeho implózia na prelome 8. a 9. storočia znamenalo vytvorenie mocenského vákua v Karpatskej kotline, z čoho profitovali okolité tam usadlé slovanské kmene a ich vládcovia. Dôsledkom mohlo byť aj posilnenie vplyvu vládcov a mierne potlačenie

1 Čepulo, D.: Croatian Legal History in European Context. Zagreb, 2013, dostupné na internete http://www.pravo.unizg.hr/PHPD/PHPD/croatian_legal_history_in_the_european_context., navštívené 29. januára 2014, s. 41 a 42

vplyvu ľudových zhromaždení,² hoci ešte v roku 870 bol Slavomír na trón Veľkej Moravy zvolený za knieža Moravanmi a nemal naň automatický nárok len z titulu príslušnosti k Mojmirovcom.

Z písomných prameňov vieme, že na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov 9. storočia Slovensku resp. jeho západnej časti dominovalo Nitrianske kniežatstvo. Ani z tohto pravdepodobne veľmi krátkeho obdobia sa nezachovalo dostatok pramenných materiálov, aby bolo možné vyjadriť sa k jeho vnútornej organizácii, systému správy, právnomu poriadku. Nedostatok písomných prameňov bráni rozboru trestného práva resp. trestného súdnictva v Nitrianskom kniežatstve. Na základe zachovaných prameňov historicky blízkeho obdobia Veľkej Moravy, právneho vývoja okolitých území možno predpokladať, že viaceré právne skutočnosti boli platné tak pre Veľkú Moravu, ako aj pre Nitrianske kniežatstvo v období jeho samostatnosti.

VÝVOJ ŠTÁTU, SPRÁVY A SÚDNICTVA NA VEĽKEJ MORAVE

Niekedy medzi rokmi 829 až 832 vládca Nitrianskeho kniežatstva Pribina podľahol vládcovi susediaceho Moravského kniežatstva Mojmirovi I. a kniežatstvo sa stalo súčasťou útvaru, ktorý bol neskôr nazvaný Veľká Morava. Tento mocenský útvar existoval zrejme v rokoch 829/832 až 906/907 pod vládou dynastie Mojmirovcov pomenovanej podľa jej zakladateľa Mojmíra I.

Najstaršie pramene majú pre Veľkú Moravu rozdielne pomenovania. Je však otázka, či tieto pomenovania (najčastejšie latinské *regnum*) označujú spoločenské zriadenie na Veľkej Morave. Vzhľadom na stupeň ranostredovekej schopnosti abstraktne vnímať ovládané územie vo vzťahu k jeho vládcovi a jeho výkonu vládnej moci, je pochybné predpokladať, že už stredovekí kronikári chápali štát tak, ako ho chápeme my, teda ako veľmi abstraktnú inštitúciu a prisudzovali Veľkej Morave dnešné atribúty štátu (vymedzené teritórium, obyvateľstvo a efektívnu štátnu moc). Takýto predpoklad by aj znamenal, že začiatok používania termínu štát (lat. *status*) v dnešnom význame je potrebné posunúť o niekoľko storočí do minulosti pred všeobecne akceptované 14. a 15. storočie³.

Na Veľkej Morave môžeme na základe dochovaných písomných materiálov hovoriť o systéme správy. Na jej čele stál panovník, ktorý mal relatívne slabé postavenie v porovnaní s neskoršími štátnymi útvarmi v strednej Európe – Uhorsku, Poľsku, českými krajinami. V prameňoch obyčajne vystupuje pri dôležitých úkonoch v spojení s kniežatami a Moravanmi, teda ľudom⁴. Zdá sa teda, že panovníkova moc na Veľkej Morave bola limitovaná a silné postavenie mali kniežatá a zástupcovia ľudu, teda snem, keďže je nemožné aby sa celý ľud, všetci slobodní Moravania podieľali na moci priamo. Toto platilo minimálne do upevnenia vlády Svätopluka, keďže v prameňoch z neskoršieho obdobia sa vytrácajú kniežatá a čiastočne aj Moravania⁵. Je pravdepodobné, že v tomto období došlo k určitým mocenským zmenám na Veľkej Morave, ktorých dôsledkom bolo upevnenie ústrednej panovníckej moci.⁶ V tejto súvislosti si je potrebné uvedomiť nepravdepodobnosť existencie patrimoniálnej podstaty Veľkej Moravy. Počas existencie Veľkej Moravy máme doklady o niekoľkých panovníkoch a pokiaľ máme pramene o spôsobe ich nastolenia na trón vidíme, že boli na trón zvolení. Podobný spôsob kreovania panovníka máme doložený aj u iných slovanských kmeňov:

2 Třeštík, D.: Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791 – 871. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 6

3 Pozri bližšie Lysý, M.: „Velkomoravský štát“. In *Quid leges sine moribus? (Metamorfózy vývoja štátu a práva v dejinách)*. Medzinárodná online vedecká konferencia venovaná životnému jubileu prof. JUDr. Dr. h. c. Petra Mosného, CSc. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta 201, s. 253 – 272

4 Išlo napríklad o prípady, keď sa knieža Rastislav poradil s Moravanmi pred vyslaním posolstva do Konštantínopolu (Žitije Konstantína, c. 14. In *MMFH II*, s. 98) alebo keď Svätopluk spolu s Moravanmi privítal arcibiskupa Metoda (Žitije Mefodija, c. 10, s. 154) či keď sa moravský ľud zaoberal kauzou arcibiskupa Metoda a intrigami franského duchovenstva voči nemu (Žitije Mefodija, c. 12, s. 157).

5 Napríklad rokovania Svätoplukovho zástupcu Jána z Benátok so zástupcami Ľudovíta Nemca v roku 874 (*Annales Fuldenses ad a. 874*, s. 81).

6 Úlohu Moravanov pri rozhodovaní ukazuje list markgrófa východnej marky Ariba cisárovi Arnulfovi asi z rokov 887 – 896. Markgróf píše, že „všetci Moravania“ sa spoločne rozhodli pre záväzok odovzdávania tribútu v podobe dobytku. O panovníkovi, ktorým bol pravdepodobne Svätopluk sa list nezmieňuje. Podľa Lysý, M.: „Velkomoravský štát“. In *Quid leges sine moribus? (Metamorfózy vývoja štátu a práva v dejinách)*. Medzinárodná online vedecká konferencia venovaná životnému jubileu prof. JUDr. Dr. h. c. Petra Mosného, CSc. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta 201, s. 253 – 272

Korutáncov⁷, Srbov – Koletincov⁸, Dalmatíncov a Liburnčanov⁹, Obodritov a Veletov¹⁰ a predpokladá sa aj u Čechov¹¹. Z roku 823 od Veletov sa zachoval záznam o zvrhnutí jedného panovníka ľudom a voľbe jeho nástupcu. Súperiaci panovníci sa obrátili na cisára so žiadosťou, aby ich rozsúdil a cisár potvrdil rozhodnutie ľudu. Z tohto nám jednoznačne vyplýva, že ústrednou inštitúciou u stredoeurópskych Slovanov bol ľud resp. snem, ktorý volil svoje kniežatá a na ne prenášal svoju moc.¹² Subjektom, ktorí volil panovníka bol ľud – *populus*. Obvykle boli panovníci volení z jednej rodiny. Uvedené vylučuje možnosť, že by panovník, ktorý odvodzoval svoju legitimitu a moc od voľby a zároveň príslušnosti k určenému rodu (zrejme táto kumulácia znamenala požehnanie výberu bohmi/Bohom) a ktorému mohla byť aj moc odňatá bol čo i len teoretickým vlastníkom štátu. Je evidentné, že to bol ľud, ktorý mohol nakladať s krajinou a nie ním zvolený panovník. Panovník pravdepodobne nemohol ani svojvoľne vybrať svojho nástupcu, ale musel rešpektovať vôľu ľudu a jeho obyčaje.

Už Fuldské anály rozlišovali u stredoeurópskych Slovanov zákony a obyčaje, teda právo vytvorené kontinuálne postupnou evolúciou a nové právo, ktoré menilo alebo dopĺňalo obyčaje a nebolo vytvorené zdola, ale spoločnosť „vnútené“ zhora. Keď si uvedomíme spôsob kreovania panovníkov u stredoeurópskych Slovanov a pramenné doklady, ktorými disponujeme, musíme konštatovať, že kniežatá, resp. ľud, museli byť prítomní aj pri kreovaní nových všeobecne záväzných noriem. Takto vidíme napr. spolurozhodovanie Rastislava, kniežat a ľudu pri povolaní byzantskej misie. Povolanie byzantskej misie je potrebné chápať ako dôležitý štátnický akt. Z nášho pohľadu nie je dôležité to, čo žiadal, ale skôr aká bola procedúra vedúca k vyslaniu posolstva a pochopenie aký dôležitý bol tento fakt z pohľadu moravskej spoločnosti.

Moravania boli pokrstení roku 831, ale je pravdepodobné, že došlo k istej koexistencii predchádzajúceho stavu pohanstva s kresťanstvom. Naša dnešná predstava náboženskej viery je pevne zviazaná s kresťanstvom a jeho teológiou ako ústrednou kategóriou tohto náboženstva. Pohanské náboženstvá však tento aspekt nemali. Podobne ako napríklad judaizmus alebo islam išlo o náboženstvá dennej praxe, t.j. náboženstvo resp. rituály zabezpečovali priazeň bohov, ochranu, spravodlivosť a všetky práva, hlavne vlastníctvo otrokov, pôdy, dobytky a hlasovacie práva na sneme. Snem, zvykové právo a náboženský kult držali tradičný kolobeh života, stabilitu národa a usporiadanosť sveta¹³. Zmena náboženstva teda nebola len vecou zmeny osobnej viery resp. hodnôt, ale zmenou základov spoločnosti a teda aj jej právneho poriadku. Obyčaje boli pevne zviazané s náboženstvom. Hoc aj postupný rozchod s náboženstvom znamenal výrazné zmeny vnútri spoločnosti. Právne obyčaje, ktorých oprávnenosť a autorita bola neodlučiteľne spojená s náboženstvom odrazu o túto „kotvu“ prichádzali a bolo nevyhnutné opätovné ukotvenie noriem – právnych obyčají, ktoré boli v súlade s kresťanstvom resp. mu aspoň neodporovali. V spoločnosti bol nevyhnutný proces prenesenia autority zanikajúceho pohanského náboženstva na novú entitu. Samotné kresťanské náboženstvo nebolo úplne vhodným kandidátom vzhľadom na svoju až prílišnú „posadnutosť“ vieroučnými otázkami a spormi. Samozrejme, aj kresťanstvo sa zaoberá aj otázkami „dobrého života“, ale mnohé otázky každodenného života, ktoré pohanské náboženstvá upravovali ostali mimo jeho záujem a preto bolo nutné preniesť autoritu zanikajúceho náboženstva na inú inštitúciu. Z neskoršieho rozvoja stredoeurópskych monarchií možno konštatovať, že tou inštitúciou bol panovník a jeho čiastočná sakralizácia. Práve preto bolo potrebné, aby niektoré členovia vládnucich rodov boli vyhlásení za svätých a tu je aj zdroj uhorského učenia o svätej korune.

7 Z *Conversio Bagoariorum et Carantavorum* v spojitosti s prílohou k Švábskemu zrkadlu vyplýva, že slovanskí Korutánci volili svoje knieža na sneme, kde boli vyslaní zástupcovia jednotlivých území Korutánska, ktorí boli zvolení na miestnych súdnych zhromaždeniach. Títo zástupcovia volili aj krajinského sudcu.

8 Łowmiański, H.: *Początki Polski V*. Warszawa, 1973, s. 240 a nasl.

9 Po smrti dux Dalmatiae atque Liburniae Bornu v roku 821 bol „na žiadosť ľudu (...) ustanovený jeho synovec Vladislav za jeho nástupcu (*Annales regni Francorum*). Bližšie Třeštík, D.: *Vznik Velké Moravy*. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791 – 871. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 98

10 Lubke, Ch.: *Forms of Political Organisation of the Polabian Slavs (until the 10th Century AD)*. In *Origins of Central Europe*, Warszawa: P. Urbańczyk, 1997, 119 a nasl.

11 Pozri bližšie Guth, K.: *Koruna sv. Václava*. In *Sborník prací žáků věnovaných prof. dr. G. Friedrichovi k 60tým narozeninám*. Praha, 1931, s. 104 a nasl. a Třeštík, D.: *Počátky Přemyslovců*. Praha: Academia, 1981, s. 90

12 Akt prenesenia moci bol zrejme spojený s rítom nastolovania panovníka tak, ako to bolo zaznamenané u Korutáncov.

13 Steinhübel, J.: *Kapitoly z nejstarších českých dějin 531 – 1004*. Kraków: Spolek Slovákov v Polsku, 2011, dostupné na internete <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/115526/steinhubel.pdf>, s. 12, navštívené 27. marca 2014

Posilnenie panovníka však na druhej strane muselo v dlhodobejšom horizonte oslabiť ostatné kniežatá a snem. Každopádne nemáme priame dôkazy, že by napr. Svätopluk I., za vlády ktorého predpokladáme mocenský vrchol Veľkej Moravy ako aj moci panovníka, mohol vládnuť bez ohľadu na snem.

Prijatie kresťanstva ako aj mocenské posuny v štruktúre krajiny museli mať zákonitý vplyv na právo a jeho tvorbu. Každopádne, všeobecne možno povedať, že najobvyklejším prameňom práva v stredoveku boli právne obyčaje. Zákony sa zvyčajne vydávali iba vtedy, keď bolo nutné rýchlo zmeniť alebo zrušiť niektoré obyčaje. Naopak obyčaje, ktoré neboli v rozpore so záujmami vládcov sa nestávali predmetom zákonnej úpravy, nebolo nutné ich osobitne uvádzať v zákone, keďže sami už ako právo existovali.

Postavenie právnych obyčají sa v 9. storočí príchodom kresťanstva oslabilo. Mnohé z nich museli byť v rozpore s kresťanstvom a ich nasledovanie sa muselo stávať čoraz menej akceptovaným. To samozrejme oslabovalo aj legitimitu právnych obyčají ako celku a otváralo cestu výraznejšej centrálnej normotvorbe. Možno sa domnievať, že zápis *Fuldských análov* z roku 849 o práve medzi Čechmi a jeho rozlišovaní medzi zákonmi a obyčajami (*leges et consuetudines*)¹⁴ možno vzťahovať aj k tejto novej situácii, keď tvorba zákonov bola nevyhnutná, aby zaplnila vákuum, ktoré vzniklo po aspoň čiastočnom delegitimizovaní právnych obyčají, čo muselo skončiť tým, že už neboli považované za prameň práva ba dokonca konanie podľa niektorých z nich bolo považované za protiprávne ba možno aj trestné¹⁵.

Zmienka vo *Fuldských análoch* z roku 849 môže podčiarkovať zvyšujúcu sa dôležitosť zákonov, ale neznamená, že pred prijatím kresťanstva resp. krstom Moravanov právomoc vydávať zákony neexistovala. Pokiaľ zohľadníme poznatky z právneho vývoja iných spoločenstiev na podobnom vývojovom stupni ako boli Moravia v prvej polovici 9. storočia musíme predpokladať jej existenciu, pričom samotné využívanie tohto inštitútu záviselo od momentálnych potrieb daného spoločenstva. Každopádne vytvorenie a vydanie nových zákonov nemohlo byť vo výlučnej právomoci panovníka, ale museli sa na tomto procese podieľať tak ďalšie kniežatá krajiny ako aj samotný ľud pravdepodobne stelesnený v sneme resp. ľudovom zhromaždení.

TRESTNÉ PRÁVO

Z obdobia pred krstom Moravanov v roku 831 nemáme žiadne dôkazy o právnych zbierkach resp. o písaných zákonoch na našom území. Naopak, z obdobia druhej polovice 9. storočia sa nám dochovali aj konkrétne právne pamiatky ako sú *Ustanovenia svätých otcov* a *Súdny zákonník pre ľud* (*Zákon sudny ľudem*). Z pohľadu práva má veľký význam aj zachovaná kázeň *Napomenutia vladárom*. Samozrejme, kázeň je osobitný literárny útvar, ktorý nemá právne záväzný charakter. Dôležitosť tejto kázne vyplýva z toho, že napriek niekoľkým písomným právnym pamiatkam daného obdobia, nemôžeme hovoriť o komplexnosti poznania právneho myslenia našich predkov a práve uvedená kázeň nám pomáha pochopiť ich argumentáciu a ideové poznanie normotvorby. Zmienené právne pamiatky sú z neskoršieho obdobia ako rok 849 a viažu sa na obdobie po príchode byzantskej misie.

Samotná existencia zákonov vydaných centrálnou autoritou predpokladá ich určité spisomňovanie, kanceláriu, ktorá spisomňovanie vykonávala a teda ich aj archivovala a celkový systém správy, prostredníctvom ktorej sa zákony nielen publikujú ale aj vymáhajú. V tejto súvislosti sa javí fakt vytvorenia samostatného písma a začiatok používania jazyka krajiny ako kultúrneho jazyka osobitne významnou. Jednými zo základných znakov práva sú jeho publicita a zrozumiteľnosť. Tieto črty práva sú vnútorne prepojené a efektívnosť ich prepojenia závisí aj od jazyka, ktorý právo používa. Používanie vlastného jazyka v spisbe nebolo teda iba záležitosťou rozvoja kultúry, ale, v na neposlednom mieste, aj práva.

14 Bližšie pozri Sivák, F.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*, Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2008, s. 17 a nasl.

15 Výrazom tohto je napr. aj druhá a tretia veta *Súdneho zákonníka pre ľud*: „Každá dedina, v ktorej sa konajú obety alebo prisahy pohanské, nech je odovzdaná Božiemu chrámu so všetkým majetkom, ktorý patrí pánom v tejto dedine. Tí, ktorí vykonávajú obety a prisahy, nech sa predajú so všetkým svojím majetkom a získaný výnos nech sa dá chudobným.“ Z tejto normy jednoznačne vyplýva, že niektoré postupy, ktoré boli sankcionované pohanským náboženstvom a obyčajami, boli podľa nových právnych predpisov trestné.

Napomenutie vladárom nám teda najviac prezrádza o ideovom pozadí moravského práva druhej polovice 9. storočia. Za autora kázne sa považuje arcibiskup Metod a to, že bola zapísaná a teda zachovala sa do dnešných dní, možno považovať za dôkaz jej závažnosti. Aj keby autorom nebol Metod, autor je rozhodne kresťan a kňaz a od toho sa odvíja aj jeho argumentácia. Za základ ľudského práva považuje Boží zákon, ktorý je najlepšie pochopiť cez ľudskú kategóriu spravodlivosti. Spravodlivosť je v kázni považovaná za najvyššiu pozemskú hodnotu lebo ako hovorí kazateľ „Spravodlivosť povznáša národ, ľudia však hynú hriechmi a nespravodlivosťami.“ Pre panovníka je konanie spravodlivosti základným imperatívom. Spravodlivosť je samozrejme filozofickou kategóriou a poslucháči kázne zaiste nevládli významným filozofickým vzdelaním. Autor *Napomenutia vladárom* pojem spravodlivosti rozvádza bližšie, keď volá po rovnosti pred zákonom zdôrazňujúc, že ani samotný vladár nad zákonom nestojí, keďže aj ten sa musí podriaďovať Bohu a jeho právu.¹⁶ Rovnosť pred zákonom je doplnená nástojčivou žiadosťou adresovanou sudcovi zistiť všetky skutočnosti, ktoré súviseli so súdenou činnosťou a dôkladne zistené skutočnosti zvážiť. Tieto ustanovenia môžeme chápať ako súdovo vyjadrené „právo na spravodlivý súdny proces“. Tu však nie je vyjadrené ako právo súdeného, ale ako povinnosť sudcu. Celková konštrukcia tu vyjadrených princípov je iná ako to poznáme zo súčasnosti. Panovník/sudca dostal moc, ktorú má vykonávať podľa svojho najlepšieho uváženia pričom musí dbať na spravodlivosť. Mojmírovskí panovníci neboli ešte neobmedzenými vládcami. To je vyjadrené v ich podriadenosti zákonom a obyčajom. Na druhej strane už výrazne vstupuje faktor vlády Boha, ako jediného suveréna, ktorý môže odobrať panovníkovi nielen právo vládnuť, ale aj život ako to vidno v citovanej biblickej pasáži o konci vlády prveho kráľa Izraela Šaula.

Kázeň v sebe obsahuje aj pnutie medzi kresťanstvom a starými obyčajmi: „Preto je povinné každé knieža (...) vyučovať a všetkým na každý deň prikazovať, aby nekrivdili nikomu zo slabších, aby ani pohanský nejaký obyčaj nekonali, ani pohanskú prísahu“. Krivdenie slabším je postavené na rovnakú úroveň ako zachovávanie pohanskej, teda kresťanstvu protirečiacej obyčaje a účasť na pohanských rituáloch. Staré obyčaje teda v tomto období nutne ustupovali zákonodarnej činnosti panovníka, kniežat či ľudu (snemu) a realizácia niektorých z nich bola trestaná súdne.

Princípy obsiahnuté v *Napomenutí vladárom* boli tak procesnoprávneho ako aj hmotnoprávneho charakteru. Základom bola viera v boží zákon, ktorý má mať odraz v zákonoch ľudí. Ľudské zákony teda hľadali boží zákon a právne normy mali byť takto aj aplikované. V súdnom konaní sa presadili zásady rovnosti pred zákonom, procesnej rovnosti¹⁷, náležitého zistenia všetkých skutočností a voľnosti uváženia súdu (ktorá bola obmedzená iba božím zákonom a jeho atribútom spravodlivosťou).

Všetky tri zachované dokumenty obsahujúce právne normy poukazujú na skutočnosť, že panovník bol zároveň aj sudcom. Z ustanovení článkov *Súdneho zákonníka pre ľud* vyplýva, že vládca nemusel súdiť osobne, ale mohol delegovať túto svoju právomoc na inú osobu¹⁸. Predpoklad o existencii ďalších sudcov predstavuje *Spis o obrátení Bavorov a Korutáncov* v spojitosti s prílohou ku Švábskemu zrkadlu, ktorá popisuje spôsob voľby a uvedenia na trón korutánskeho vojvodu. Tieto pramene v prípade slovanských Korutáncov uvádzajú miestne súdne zhromaždenia ako aj voľbu krajinského sudcu, ktorý okrem vykonávania súdnych právomocí aj predsedal voľbe panovníka na sneme. Z týchto prameňov ako aj z postavenia panovníka a jeho voľby ľuďom na Morave možno vyvodiť, že ľud kreoval nielen panovníka, ale aj sudcov a to tak na celokrajinskej ako aj miestnej úrovni. Tieto závery sú iba logickým dovŕšením popretia patrimoniálnej podstaty Moravy a premietnutia našich poznatkov o spôsobe kreovania panovníka, zdroji moci na súvekej Morave v spojitosti s pramennými poznatkami o správnej a súdnej štruktúre slovanských Korutáncov, ktorých územia sa nachádzali v relatívnej blízkosti Moravy a bola pravdepodobná kultúrna blízkosť týchto dvoch populí.

16 „Usilovne nech (vládár) premyslí, čo sa stalo prvému kráľovi židovskému Saulovi, a nie za veľké opomenutie, od proroka Samuela. Preto trasúc sa a chvejúc nech zachováva Boží zákon. Lebo riekol k nemu Boh, volajúc hlasom (proroka): Či treba Bohu zápalné obety a dary, alebo aby bol uslyšaný (hlas) Hospodina. Poslušnosť je väčšie dobro ako dar. Pretože si prehliadol slovo Pána, zahubí ťa Pán tým, že nebudeš vládcou.“

17 Samozrejme, išlo o rovnosť slobodných ľudí a Moravanov.

18 Podľa Jána Holáka bolo „Najvyšším sudcom na Veľkej Morave bolo knieža. Menšie spory súdili aj župani a cirkev.“ Holák, J.: *Bedda odsúdeným*. Ako sa za feudalizmu súdilo na Slovensku. Bratislava: Osveta, 1974, s. 9

Na uvedených prípadoch zároveň vidíme, že sudcovia plnili aj iné ako súdne právomoci a to najčastejšie v spojitosti s výkonnou mocou. Išlo teda o fúziu výkonnej a súdnej moci, pričom takéto nositelia súdnej a výkonnej moci boli aj členmi ľudových zhromaždení.

Zachované právne pamiatky sa venujú tak hmotnoprávnym ako aj procesnoprávnym otázkam. Väčšina ustanovení *Súdneho zákonníka pre ľud* a Ustanovení svätých otcov sa venuje hmotnoprávnym otázkam.¹⁹ Procesnými otázkami sa zaoberalo hlavne Napomenutie vladárom, ktoré koncipuje základné zásady procesného práva, ktoré sa nám dochovali. Inak sa procesné normy obsahujú iba niektoré články *Súdneho zákonníka pre ľud*.

Čl. 2 znie: „V každom spore, žalobe a udaní treba dodržať, aby knieža a sudca neprijímali udanie bez vypočutia viacerých svedkov. Treba povedať stranám, žalobcom a udavačom: Ak to nedokážete s pomocou svedkov, ako káže i zákon Boží, očakávajte, že prijmete rovnaký trest, aký ste vyslovili proti druhému. Tak prikazuje Boží zákon a kto ho nezachováva, nech je prekliaty.“²⁰ Citovaný článok je rozvitím princípu uvedeného v *Napomenutí vladárom* a ukazuje aká dôležitosť sa kládla spravodlivému vedeniu súdneho sporu. Zároveň je to aj príklad vtedajšej predstavy ideálneho panovníka – spravodlivého sudcu. Článok rozlišuje knieža a sudcu a poukazuje na súdne konanie vybudované na akuzačnom princípe. Súd sa nielen začína na podnet „žalobcov a udavačov“, ale tí aj zabezpečujú dôkazy a svedkov. Z hrozby voči žalobcom, ktorí nedokážu svoju žalobu, vyplýva, že nie je pravdepodobná existencia verejnej žaloby. Panovník by nehrozil sám sebe resp. svojim zástupcom. Je pravdepodobné, že delikt voči panovníkovi sa v tomto období vyriešil mimosúdne. Poukazuje na to aj skutočnosť, že samotný panovník je sudcom. Domnievame sa, že nie je možné nazvať súdnym konaním proces, kde panovník je zároveň žalobcom, sudcom a zrejme aj vykonávateľom rozhodnutia (samozrejme, panovník nemusel konať osobne, mohol tak činiť prostredníctvom iných osôb). Takéto rozhodnutie patrí skôr do oblastí správneho konania, ako do súdneho konania.

Článok 2 je doplnený článkom 7: „Nad všetkými týmito (previnilcami) má knieža a sudca pri každom spore so všetkou starostlivosťou a trpezlivosťou konať vyšetrovanie a neodsudzovať bez svedkov. Treba však hľadať svedkov pravdivých, bojacích sa Boha, vážených a takých, Čo nemajú nijakú nenávisť ani zlobu, ani hnev, ani spor, ani obvinenie proti tomu, o kom svedčia, ale iba strach z Boha a jeho spravodlivosti. Počet svedkov nech je jedenásť alebo aj viac ako tento počet. V malom spore od siedmich do troch, ale nie menej ako tento počet. Sudca má však moc prijať záloh od toho, proti komu vypovedajú, a určiť svedkom prísahu alebo aj pokutu, alebo rovnaký trest, ak sa niekedy ukáže, že klamali. Ani v jednom spore sa nemajú prijímať za svedkov tí, ktorých niekedy usvedčili, že klamú alebo prestupujú zákon Boží, alebo vedú zvrátený život, alebo ktorí sa ako nespôsobilí vylučujú z prísahy.“ Tento článok je namierený proti krivým svedectvám. Je potrebné si uvedomiť, že v danom období pri minimálnej existencii písomných dôkazov a vedeckých metód skúmania miesta činu a pod. boli najvýznamnejšími dôkaznými prostriedkami práve svedecké výpovede. Citovaný článok nielen podčiarkuje význam tohto dôkazného prostriedku, ale aj indikuje častý problém s vierohodnosťou svedkov. Krivé svedectve zároveň spája s trestami.

Zákonník osobitne rozoberá niektoré druhy svedkov. V čl. 18. sa obmedzovala spôsobilosť svedčiť. Článok stanovoval, aby sa na rozporné svedecké výpovede rodičov a detí vôbec neprihliadalo. Zároveň sa zakazoval prípustnosť výpovede otroka resp. prepustenca vo veci svojho súčasného či bývalého pána. Článok 20 vylučoval svedectvo z počutia, dokonca aj keby išlo o županov, teda vysoko postavených členov spoločnosti,

19 Veľkomoravské procesné právo možno rekonštruovať nielen na základe týchto právnych pamiatok, ale môžeme sa čiastočne oprieť o právne pamiatky najmä z Východofranskej ríše, ktorá mala výrazný vplyv na rozvoj nielen práva na Veľkej Morave, ale aj iných oblastí života. Takisto, je možné použiť poznatky z aplikácie procesného práva v neskorších obdobiach, pokiaľ je možné spojiť tieto normy s preduhorským obdobím rozvoja práva. Takýmto prípadom je napr. tzv. Varadínsky register (*Regestum Varadiense*). Varadínsky register zaznamenal okrem iného prípady prejednávane pred tzv. božimi súdmi, pričom označenie príslušného súdneho tribunálu *iudicium ad praudam* poukazuje na skutočnosť vzniku tejto súdnej praxe ešte pred príchodom maďarských kmeňov do Karpatskej kotliny. Súdny vo Veľkom Varadíne nemali pôsobnosť pre územie Slovenska, ale s jeho územím bezprostredne susedili. Okrem toho už podľa rozhodnutia kráľa Kolomana, mohli tieto súdy byť vykonávané iba v sídlach biskupov s dvomi výnimkami: Nitrou a Bratislavou. Táto skutočnosť poukazuje na fakt, že už v období vlády kráľa Kolomana museli mať tieto súdne stolice v týchto dvoch mestách veľkú tradíciu, ktorú sa kráľ rozhodol potvrdiť napriek tomu, že nespĺňali podmienku biskupského sídla.

20 Citované podľa Marsina, R. a kol.: *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov II*. Slovensko očami cudzincov. Bratislava: Literárne informačné centrum, 1999, s. 197

o ktorých sa predpokladá, že sami vykonávali súdne právomoci v nim zverených župách. Tento článok hovorí o výraznej rovnosti pred zákonom čo sa týka slobodného obyvateľstva.

Zákonník formuloval dva zaujímavé inštitúty. V článku 16 to bola istá forma chrámového azylu. Nešlo však o absolútny chrámový azyl, ale skôr o útočisko pred mimosúdnyim postihom, inými slovami lynčom. Kňaz daného chrámu nemal oprávnenie zabrániť samotnému súdnemu konaniu voči azylantovi, mal skôr povinnosť dohliadnuť na to, aby mu bol zabezpečený spravodlivý proces.

Druhý inštitút stíhal svojpomoc. Článok 17 zakazoval mimosúdne riešiť spory v majetkových veciach. Toto ustanovenie ukazuje posilňujúca sa úlohu formujúceho sa „štátu“, ktorý si osobuje právo na riešenie všetkých sporov majetkového charakteru. V zákonníku sa nehovorí o zákaze krvnej pomsty, ale je pravdepodobné, že existoval, keďže ho nachádzame nielen v súdobých prameňoch franského práva, ale aj napríklad v zákonoch kráľa Štefana I. Obidva zákazy dokumentovali rastúcu autoritu centrálnej vlády a jej snahu ďalej ju upevňovať.

Pokiaľ budeme za jeden zo súčastí ranostredovekého „štátu“ považovať jeho náboženstvo, môžeme hovoriť o istom delení trestných činov *crimen publicum* a *crimen privatum*. Domnievame sa, že takéto zahrnutie ochrany náboženstva pod *crimen publicum* je odôvodnené hlavne tým, že samotná legitimita vtedajších štátov a ich právneho systému sa odvíjala práve z kresťanstva, čo vidíme aj na kázni Napomenutie vladárom, kde sa všetko právo a jeho realizácia odvíja od božích zákonov. Spoločnosť, potom čo stratila svoju oporu v právnych a mimoprávnych obyčajách predkresťanského náboženstva, mala svoju oporu práve v kresťanstve a jeho ponímaní dualizmu božích a ľudských zákonov, pričom tie ľudské museli hľadať svoj súlad s božími. Bez kresťanstva a jeho zjednocovacieho étosu by teda nemohli existovať ranostredoveké „štáty“, ako ich poznáme z dejín.

Ochraň kresťanstva a boju proti pohanskému náboženstvu, jeho zvykom a rituálom sa venuje hneď článok 1: „Každá dedina, v ktorej sa konajú obety alebo prisahy pohanské, nech je odovzdaná Božiemu chrámu so všetkým majetkom, ktorý patrí pánom v tejto dedine. Tí, ktorí vykonávajú obety a prisahy, nech sa predávajú so všetkým svojím majetkom a získaný výnos nech sa dá chudobným.“

Nielen systémový výklad, ale aj tvrdosť sankcie ukazuje na dôležitosť tejto normy pre vtedajšiu spoločnosť. V danom období ešte museli žiť pamätníci čias pred krstom Moravanov, keď pohanské náboženstvo a s ním spojené obyčaje riadilo spoločnosť. Určite minimálne časť „starých“ zvykov pretrvávala a kresťanstvo bolo aspoň spočiatku iba vonkajším náboženstvom a jeho abstraktná komplikovaná teológia iba pomaly zapúšťala korene v širokých vrstvách spoločnosti.

V zákonníku sa nachádza mnoho ustanovení, ktoré majú pôvod v kresťanstve. Ide hlavne o normy upravujúce rodinné právo a s tým spojené intímne ľudské súžitie. Zákonník vystupuje nielen proti mnohoženstvu, ale aj smilstvu, cudzoložstvu, znásilneniu a pod.

Ďalším okruhom chránených záujmov je majetkové právo. Zákonník vypočítava rôzne príklady narušenie vlastníckeho práva ako aj tresty za ne.

Poslednou skupinou noriem sú tie, ktoré upravujú správanie sa počas vojnového konfliktu. Mnohé tieto normy nadväzujú na tie, ktoré sa týkajú ochrany majetkových práv počas mieru, ale tiež zakazujú neadekvátne vedenie vojny a násilie na nevojakoch.

Zákonník nemožno charakterizovať ako právny dokument snažiaci sa komplexne postihnúť problematiku trestného práva. Na druhej strane tvorí dostatočný základ, ktorý umožňuje per analogiam rekonštruovať aj ďalšie normy vtedajšieho práva. Zákonník ukazuje schopnosť abstraktného myslenia zákonodarcu a dokumentuje vysokú úroveň právneho myslenia svojich tvorcov. Napriek svojmu zameraniu proti pohanským obyčajám je potrebné podotknúť, že mnohé predkresťanské právne obyčaje prežili ústup pohanského náboženstva, z ktorého boli pôvodne odvodené z dôvodu, že podobné princípy sa nachádzali aj v kresťanstve. Zákonné normy ako ich vidíme uvedené v zákonníku boli teda iba doplnením zachovaných obyčají a skôr mali charakter derogačný resp. doplnujúci.

Posledná právna pamiatka *Ustanovenia svätých otcov* sa všeobecne považuje za príklad cirkevného práva a jeho prerastania do svetského. Na cirkevný pôvod poukazujú jednak tresty a jednak mnohé subjekty trestných činov, ktoré možno súborne označiť za klerikov. Z konštrukcie ustanovení je možno vyvodiť, že skutky ktoré boli trestné pre klerikov, nemuseli byť trestné pre laikov, resp. trest laika bol omnoho nižší ako

v prípade klerika. Na druhej strane činy trestné pre laikov, boli trestné aj pre klerikov, ale trest bol u nich zvýšený. Ustanovenia sa môžu chápať ako doplnenie Zákonníka. Tresty v ňom sú výsostne cirkevného charakteru, teda nijak neprotirečia ustanoveniam Zákonníka. Pri porovnávaní Ustanovení a Zákonníka vidíme, že v Ustanoveniach sú jasnejšie definované skutky a aj katalóg činov je širší. Z pohľadu súdnej praxe musela byť táto právna norma širšie upotrebitelná. Jej znenie je prístupnejšie nielen pre sudcov, ale aj pre súdených.

Všetky tri právne dokumenty sa navzájom dopĺňajú a z toho mála čo sa nám z týchto čias zachovala budujú obraz komplexnej trestnoprávnej úpravy určitých chránených záujmov, ktoré centrálna autorita považovala za dôležité nanovo upraviť či už z dôvodu ich významnosti pre vtedajšiu spoločnosť alebo z dôvodu nutnosti nahradenia neaktuálnej právnej obvyčaje..

ZÁVER

Keď sa tieto tri právne pamiatky pozeráme vo vzájomnom prepojení, vidíme konzistentný právny systém resp. jeho zárodok čo sa týka trestného práva na súdobej Morave. Trestné právo sa stalo vo veľkej miere písaným a dokumentovalo rýchly rozvoj vtedajšej spoločnosti. Zo zmienených prameňov vidíme vysokú mieru abstraktného myslenia a to hlavne v procesnom práve. Zaiste mnohé ustanovenia boli prebraté z už existujúcich právnych dokumentov cudzej proveniencie, to však nič nemení na skutočnosti, že normotvorba na vtedajšej Morave dosiahla svoj rozkvet a bola porovnateľná s inými časťami západnej či južnej Európy, kde bola tradícia písaných zákonov dlhšia.

LEYES FUNDAMENTALES A ICH POSTAVENIE V PRÁVNOM SYSTÉME FRANKISTICKÉHO ŠPANIELSKA¹

JÁN PUCHOVSKÝ
UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE, PRÁVNICKÁ FAKULTA

¹ Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantového projektu KEGA č. 003TTU-4/2012 – Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov.

ABSTRAKT

PUCHOVSKÝ, JÁN. LEYES FUNDAMENTALES A ICH POSTAVENIE V PRÁVNOM SYSTÉME FRANKISTICKÉHO ŠPANIELSKA. IN HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 6, 2014, Č. 1, S. 26

Článok obsahuje charakteristiku a rozbor základných zákonov (Leyes Fundamentales) tvoriacich súbor ústavnoprávných predpisov najvyššej právnej sily v rámci právneho systému frankistického Španielska. Cieľom článku je postupne charakterizovať sedem základných zákonov frankistického Španielska od (Charta práce z roku 1938, Zákon o ustanovení Kortessov z roku 1942, Charta Španielov z roku 1945, Zákon o národnom referende z roku 1945, Zákon o nástupníctve hlavy štátu z roku 1947, Zákon o princípoch Národného hnutia z roku 1958 a Organický zákon štátu z roku 1967) a napokon vymedziť na základe rozboru ich charakteristických vlastností – vychádzajúc z dobovej právnej úpravy – ich miesto v právnom systéme Španielska za Francovho režimu. Text článku vychádza primárne z rozboru originálneho znenia základných zákonov frankistického Španielska. Sú v ňom tiež zohľadnené názory španielskych právnych vedcov z odboru ústavnej histórie.

ABSTRACT

The article contains characteristic and analysis of the Fundamental Laws (Leyes Fundamentales) forming a set of constitutional laws of highest legal force within the legal system of francoist Spain. The aim of the article is progressively characterize seven Fundamental Laws of francoist Spain (the Labour Charter of 1938, the Law Constituting the Cortes of 1942, the Charter of the Spanish of 1945, the National Referendum Law of 1945, the Law of Succession of Head of State of 1947, the Law of the Principles of the National Movement of 1958 and the Organic Law of the State of 1967) and finally define – on the basis of analysis of their characteristics – based on the then legislation – their place in the legal system of Spain during regime of Franco. The article is based primarily on an analysis of the original texts of the Fundamental Laws of francoist Spain. It takes also into account the views of Spanish legal scientists from the sphere of constitutional history.

KEÚČOVÉ SLOVÁ

Leyes Fundamentales, základné zákony, Španielsko, frankistická diktatura, ústavné právo

KEYWORDS

Leyes Fundamentales, Fundamental Laws, Spain, francoist dictatorship, constitutional law

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Ján Puchovský, PhD.

jan.puchovsky@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského, Právnická fakulta, Katedra právnych dejín

Šafárikovo námestie 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

ÚVOD

Diktátorský režim generála Francisca Franca y Bahamondeho, ktorý vládol Španielsku v rokoch 1936/1939¹ – 1975 sa okrem iných charakteristických črt vyznačoval aj absenciou písanej monolegálnej ústavy. Systém štátneho resp. ústavného práva frankistického Španielska bol pomerne komplikovaný. Veľmi významnú úlohu v ňom hral súbor ústavnoprávnych predpisov najvyššej právnej sily označovaných termínom základné zákony (*Leyes Fundamentales*), ktoré sú predmetom skúmania v rámci tohto článku. Jeho cieľom je postupne charakterizovať sedem základných zákonov frankistického Španielska od Charty práce z roku 1938 po Organický zákon štátu z roku 1967 a napokon vymedziť na základe rozboru ich charakteristických vlastností – vychádzajúc z dobovej právnej úpravy – ich miesto v právnom systéme Španielska za Francovho režimu. Text článku vychádza primárne z rozboru originálneho znenia základných zákonov frankistického Španielska. Okrem toho sú v ňom zohľadnené aj názory španielskych právnych vedcov z odboru ústavnej histórie. Posledný – celkovo ôsmy – z *Leyes Fundamentales*, ktorým bol Zákon o politickej reforme z roku 1977, nie je predmetom skúmania v rámci tohto článku, a to s ohľadom na skutočnosť, že jeho prijatie bolo už súčasťou (a to veľmi významnou) prechodu Španielska od frankistickej diktatúry k demokracii, ktoré vyvrcholilo prijatím demokratickej Ústavy Španielskeho kráľovstva v roku 1978. Táto ústava vo svojich zrušovacích ustanoveniach zrušila aj všetky v tom čase ešte platné ustanovenia základných zákonov z frankistickej éry ako aj Zákon o politickej reforme, ktorý v tom čase už splnil svoju úlohu.² Španielsko tak znovu nadobudlo písanú ústavu obsiahnutú v jednom dokumente.

1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY FRANKISTICKÉHO REŽIMU V ŠPANIELSKU

Nástup frankistickej diktatúry v Španielsku v dôsledku víťazstva v španielskej občianskej vojne (1936 – 1939) bol súčasťou celkového trendu v Európe medzivojnového obdobia a čias druhej svetovej vojny, keď bola vo veľkej časti európskych krajín demokratická forma vlády nahradená autoritatívnymi diktátorskými režimami pravicového – často až fašistického – zamerania. Víťazstvo pravicových povstalcov vedených generálom Franciscom Francom v občianskej vojne znamenalo v Španielsku ukončenie obdobia druhej Španielskej republiky s jeho demokratickou ústavou³ a formou vlády. Nahradil ju pravicový diktátorský režim, označovaný v literatúre podľa svojho zakladateľa a ústrednej postavy termínom frankizmus (*franquismo*). Frankizmus v Španielsku predstavoval osobitný typ pravicového konzervatívneho diktátorského režimu s určitými fašistickými vplyvmi a prvkami. Španielsky odborník na problematiku Francovej diktatúry Javier Tusell umiestnil frankistický režim z hľadiska prítomnosti fašistických prvkov medzi rýdzo fašistickú Mussoliniho diktatúru v Taliansku a pravicovo-konzervatívny diktátorský Nový štát (*Estado Novo*) pod vedením Antónia de Oliveiru Salazara v Portugalsku.⁴ Podľa španielskeho ústavného historika Antonia Torresa del Moral boli charakteristickými črtami Francovho diktátorského režimu počas celej doby jeho trvania: 1) živá spomienka na občiansku vojnu ako faktor rozdelenia Španielov na víťazov a porazených, 2) vylučujúci politický monizmus, 3) koncentrácia všetkej moci v rukách údajne charizmatického vodcu (*Caudillo*), 4) antikomunizmus, antiliberalizmus a takzvaný antikapitalizmus⁵, 5) nacionálny katolicizmus, 6) potlačenie slobôd, 7) korporatívna inštitucionálna organizácia, 8) hierarchická koncepcia života a spoločenského poriadku, 9) tvrdý španielsky nacionalizmus s absolútnou negáciou nacionalizmu v Španielsku žijúcich národnostných

1 Povstalecké vojská generála Francisca Franca ovládli celé Španielsko 1. apríla 1939, čím skončila španielska občianska vojna. Počas jej trvania v rokoch 1936 – 1939 bolo Španielsko rozdelené na oblasti pod vládou zákonnej vlády druhej Španielskej republiky a zóny pod nadvládou pravicových povstalcov, ktorých viedol Francisco Franco.

2 Porovnaj Constitución de 1978, zrušovacie ustanovenie, ods. 1.

3 K problematike ústavy druhej Španielskej republiky pozri napr. článok PUCHOVSKÝ, Ján. Ústava Španielskej republiky z roku 1931. In *Pocita Karlu Schellemu k 60. narodeninám*. Ostrava: KEY Publishing, 2012. ISBN 978-80-7418-144-3, s. 460 – 470.

4 Porovnaj TUSELL, Javier. Spain: from dictatorship to democracy: 1939 to the present, s. 19.

5 Antikapitalizmus Francovho režimu bol viac deklarovaný ako reálne uskutočňovaný, keďže počas jeho trvania si španielska ekonomika zachovala charakter trhového hospodárstva.

menšín vrátane jeho kultúrnych prejavov.⁶ Špecifikom frankistického režimu v Španielsku rovnako ako pravicovej diktatúry v susednom Portugalsku v porovnaní s obdobnými režimami z medzivojnového obdobia a čias druhej svetovej vojny bolo, že obe diktatúry pretrvali až do sedemdesiatych rokov 20. storočia, k čomu im napomohla situácia v ére studenej vojny, keď západné demokratické štáty tolerovali ich existenciu v pozícii spojencov proti táboru socialistických štátov. Postupný prechod Španielska k demokracii po smrti Francisca Franca v roku 1975 sa uskutočnil pokojne v legislatívnom rámci existujúceho režimu. Ani po nastolení demokracie v Španielsku v druhej polovici sedemdesiatych rokov nebola existencia frankistického režimu a jeho štátnych orgánov a práva označená za nulitnú. Španielsko procesom demokratizácie vrcholiacim prijatím demokratickej ústavy v roku 1978 uzavrelo frankistickú etapu svojich politických aj právnych dejín a po niekoľkých desaťročiach znova vstúpilo na cestu demokratického vývoja.

2. CHARTA PRÁCE (*FUERO DEL TRABAJO*) Z ROKU 1938

Charta práce (*Fuero del Trabajo*)⁷ bola vydaná 9. marca 1938 prostredníctvom dekrétu hlavy štátu generála Francisca Franca.⁸ Ide o najstarší z ústavnoprávnych predpisov Francovho režimu, ktoré boli od roku 1947 zaradené do kategórie základných zákonov (*Leyes Fundamentales*). Tvorcovia španielskej Charty práce (*Fuero del Trabajo*) sa sčasti inšpirovali Chartou práce (*Carta del Lavoro*) fašistického Talianska z roku 1927 a Národným pracovným štatútom (*Estatuto do Trabalho Nacional*) salazaristického Portugalska z roku 1933. Text *Fuero del Trabajo* tiež zodpovedal ideálom španielskeho falangizmu.⁹ V úvodnom ustanovení svojej preambuly sa španielska Charta práce odvoláva na katolícku tradíciu sociálnej spravodlivosti obsiahnutú v španielskej historickej legislatíve, ktorú chce štát obnoviť, pričom na seba „*preberá úlohu garantovať Španielom vlasť, chlieb a spravodlivosť*“.¹⁰ Charta práce sa začína preambulou a jej vlastný text tvorí 16 hláv, členených ďalej na články. Vychádzajúc z členenia, ktorého autorom je Fernández-Carvajal, možno rozlíšiť päť typov noriem, obsiahnutých v tomto právnom predpise: 1) Tie, ktoré možno bezprostredne aplikovať (ako je napr. odpočinok garantovaný v sviatočné dni). 2) Normy, ktoré posilňujú iné – už existujúce právne normy (napr. limitácia pracovnej doby). 3) Normy, ktoré budú vyžadovať ešte úpravu v ďalších právnych predpisoch (napr. ustanovenie osobitných pracovných súdov). 4) Ideologické princípy (napr. koncepcia kapitálu). 5) Programové princípy (napr. podpora remesiel).¹¹

Charta práce sa negatívne vymedzila tak voči marxizmu, ako aj liberálnemu kapitalizmu.¹² Napriek antikapitalistickej rétorike však Charta práce v hlave čl. 1 dvanástej hlavy zdôrazňuje ochranu súkromného vlastníctva, ktoré označuje za „*prirodzený prostriedok pre plnenie individuálnych, rodinných a spoločenských úloh*“.¹³ Celkovo možno v tejto súvislosti skonštatovať, že Francov režim zachoval trhovú ekonomiku a neuskutočnil žiadnu sociálnu revolúciu, ktorá by spôsobila presuny vo vlastníckych vzťahoch v rámci krajiny. Táto skutočnosť logicky vyplýva z militantne antimarxistického zamerania frankizmu. Dôležitými ideami, prítomnými v španielskej Charte práce boli korporativizmus a snaha o sociálny zmier. Charta práce zakázala štrajky¹⁴ a odborové organizácie nahradila syndikátmi, združujúcimi zamestnávateľov aj zamestnancov

6 Porovnaj TORRES DEL MORAL, Antonio. *Constitucionalismo histórico español*, s. 241.

7 Preklad termínu *Fuero del Trabajo* ako Charta práce je len jeden z viacerých možných prekladov. Ďalšími sú napr. Pracovný kódex resp. Pracovný zákon. Odlišnosti v preklade názvu tohto právneho predpisu sú spôsobené nejednotnosťou pri preklade špecifického španielskeho právnického termínu *fuero*. Tento termín, používaný v Španielsku od stredoveku, mal širokú škálu významov, v závislosti od kontextu. Mohol označovať kompiláciu zákonov, obzvlášť miestnych alebo regionálnych, prípadne skupinu právnych predpisov určených pre nejakú triedu alebo stav. Vzhľadom na obsah a zameranie *Fuero del Trabajo* z roku 1938 budeme v tomto článku používať z možných variantov jeho prekladu termín Charta práce.

8 Analýzu *Fuero del Trabajo* možno nájsť napr. vo vedeckom článku: SELTENREICH, Radim. Vlast, chlieb a spravodnosť – „*Fuero del Trabajo*“ z roku 1938 ako „základní zákon“ frankistického Španielska. In *Právnik*, 2004 (143), č. 3, s. 285 – 300.

9 Porovnaj GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 170.

10 Porovnaj *Fuero del Trabajo* de 1938.

11 CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 279 – 280.

12 Porovnaj *Fuero del Trabajo* de 1938, hlava 4, čl. 1; SELTENREICH, Radim. Vlast, chlieb a spravodnosť – „*Fuero del Trabajo*“ z roku 1938 ako „základní zákon“ frankistického Španielska, s. 286 – 287.

13 *Fuero del Trabajo* de 1938, hlava 12, čl. 1.

14 *Fuero del Trabajo* de 1938, hlava 11, čl. 2.

s povinným členstvom.¹⁵ Tie mali byť súčasťou národnej Organizácie syndikátov, inšpirovanej princípmi jednoty, úplnosti a hierarchie.¹⁶ Národná Organizácia syndikátov mala byť tvorená syndikátmi zo sféry priemyslu, poľnohospodárstva a služieb, členených podľa hospodárskych odvetví.¹⁷ Vedenie syndikátov bolo zverené členom jedinej legálnej politickej strany FET y de las JONS.¹⁸

Na druhej strane Charta práce deklarovala viaceré sociálne práva. V článku 8 prvej hlavy štát deklaroval právo všetkých Španielov na prácu.¹⁹ V čl. 1 druhej hlavy sa štát zaväzoval limitovať dĺžku pracovného dňa tak, aby nebola neprimeraná a zakazoval nočnú prácu žien a detí. V čl. 2 druhej hlavy sa štát zaväzoval rešpektovať nedeľný odpočinok a v čl. 5 druhej hlavy deklaroval právo pracovníkov na každoročnú dovolenku.²⁰ Článok 1 tretej hlavy ustanovoval, že minimálna odmena za prácu musí byť dostatočná, aby zabezpečila zamestnancovi a jeho rodine morálny a dôstojný život. Podľa čl. 2 tretej hlavy sa mal zaviesť inštitút rodinných prídavkov. Podľa čl. 6 tretej hlavy bude štát dbať aj na bezpečnosť pri práci.²¹ Podľa čl. 1 desiatej hlavy štát poskytne pracujúcim sociálne zabezpečenie v prípade núdze. Podrobnejšie je táto problematika upravená v nasledujúcom – druhom článku desiatej hlavy, podľa ktorého sa zvýši sociálne zabezpečenie v prípade staroby, invalidity, materstva, pracovných úrazov, chorôb z povolania, tuberkulózy a ne-dobrovoľnej nezamestnanosti. Osobitne sa tu zdôrazňuje zabezpečenie starých ľudí, ktorí boli pracujúcimi, dostatočným dôchodkom.²²

Charta práce mala za cieľ prostredníctvom deklarovania spomenutých základných práv zdôrazniť sociálny rozmer vznikajúceho frankistického režimu. V tejto súvislosti je však potrebné uviesť, že napriek tomu bola ekonomická situácia širokých vrstiev obyvateľstva vo frankistickom Španielsku pomerne neradostná, a to najmä v prvých dvoch desaťročiach existencie Francovho režimu. Jej postupné zlepšovanie nastalo až koncom päťdesiatych rokov 20. storočia.²³

3. ZÁKON O USTANOVENÍ KORTESOV (*LEY CONSTITUTIVA DE LAS CORTES*) Z ROKU 1942

Zákon o ustanovení Kortesos (*Ley Constitutiva de las Cortes*) vydal Francisco Franco ako hlava štátu v rámci svojej zákonodarnej právomoci²⁴ 17. júla 1942.²⁵ Jeho prijatie spadá do začiatku obdobia Francovej politiky zameranej na zblíženie so štátmi protifašistickej koalície v druhej svetovej vojne. Franca k tomu motivoval strach z odvety Spojencov voči jeho režimu za dovtedajšiu politiku spolupráce a spojenectva s fašistickými mocnosťami – Nemeckom a Talianskom. V rámci tejto politiky sa Franco snažil vytvárať inštitúcie,

15 Porovnaj TORRES DEL MORAL, Antonio. *Constitucionalismo histórico español*, s. 241.

16 Porovnaj *Fuero del Trabajo* de 1938, hlava 13, čl. 1, 2; GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 171.

17 *Fuero del Trabajo* de 1938, hlava 13, čl. 2.

18 Porovnaj TORRES DEL MORAL, Antonio. *Constitucionalismo histórico español*, s. 241; GONZÁLEZ-ARES, J. A. *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 171. FET y de las JONS je skratka jedinej legálnej a zároveň vládnej politickej strany frankistického Španielska, ktorá vznikla 19. apríla 1937 na základe tzv. Dekréty o zjednotení (*Decreto de Unificación*) integráciou všetkých politických síl podporujúcich Francovo povstanie proti vláde druhej Španielskej republiky do jednej organizácie. Jej pomerne komplikovaný názov znel „Španielska falanga tradicionalistická a júnť národno-syndikalistickej ofenzívy“ (*Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista*) s už spomínanou skratkou FET y de las JONS. Nová organizácia bola skrátene nazývaná aj Hnutie (*Movimiento*) alebo Strana (*Partido*), lebo vznikla ako jediný politický subjekt, vylučujúci existenciu iných politických strán a organizácií.

19 *Fuero del Trabajo* de 1938, hlava 1, čl. 8.

20 *Fuero del Trabajo* de 1938, hlava 2, čl. 1, 2, 5.

21 *Fuero del Trabajo* de 1938, hlava 3, čl. 1, 2, 6.

22 *Fuero del Trabajo* de 1938, hlava 10, čl. 1, 2.

23 Porovnaj SELTENREICH, R. *Vlast, chléb a spravedlnost – „Fuero del Trabajo“ z roku 1938 jako „základní zákon“ frankistického Španělska*, s. 299.

24 Zákonodarnú právomoc poskytli Franciscovi Francovi viaceré právne predpisy z prvých rokov vlády jeho režimu. Išlo v prvom rade o Dekrét č. 138/1936 z 29. septembra 1936, ktorý vydala povstalecká Junta národnej obrany, pričom v ňom vymenovala za hlavu vlády španielskeho štátu generála Francisca Franca s tým, že prevezme všetky právomoci nového štátu vrátane zákonodarnej právomoci. Tú Franciscovi Francovi ďalej potvrdili viaceré ním vydané predpisy z nasledujúcich rokov. K tejto problematike bližšie pozri napr. prácu PUCHOVSKÝ, Ján. *Ústavný vývoj frankistického Španielska v rokoch 1936 – 1942*. In *Právní rozpravy* 2013. Hradec Králové: Magnanimitas, 2013, s. 442 – 449.

25 Porovnaj TORRES DEL MORAL, Antonio. *Constitucionalismo histórico español*, s. 243.

ktoré by bez zmenšenia jeho absolútnej moci prezentovali pred svetom menej autoritatívnu tvár jeho režimu. Popri Zákone o ustanovení Kortosov sú výsledkami tejto Francovej politiky aj ďalšie tri základné zákony zo štyridsiatych rokov 20. storočia: Charta Španielov z roku 1945, Zákon o národnom referende z roku 1945 a Zákon o nástupníctve hlavy štátu z roku 1947.²⁶

Zákon o ustanovení Kortosov zavádzal znovu do systému štátnych orgánov Španielska inštitúciu Kortosov, ktoré v tejto krajine pôvodne predstavovali stavovský snem a od začiatku 19. storočia volený parlament. Kortesy ustanovené základným zákonom z roku 1942 však mali špecifický charakter. Článok 1. skúmaného zákona ich definoval nasledovne: „*Kortesy sú najvyšším orgánom participácie španielskeho ľudu na úlohách štátu. Hlavným poslaním Kortosov je vypracovávanie a schvaľovanie zákonov bez obmedzenia (ich) sankcie, ktorá prislúcha hlave štátu.*“²⁷ Kortesy teda neboli zákonodarným orgánom v pravom zmysle slova, ale len čiastočne participovali na výkone zákonodarnej moci, ktorá prislúchala Franciscovi Francovi ako hlave štátu. Členovia Kortosov sa označovali termínom *procuradores*, ktorý v uvedenom kontexte možno preložiť ako zástupcovia. Článok 2. vymedzoval jednotlivé kategórie zástupcov v Kortesoch. Boli nimi ministri, národní radcovia FET y de las JONS, predseda Štátnej rady, Najvyššieho súdu a Najvyššej rady vojenskej justície, reprezentanti národných syndikátov, starostovia päťdesiatich provinčných hlavných miest a niektorí ďalší predstavitelia miestnej správy, rektori univerzít a predstavitelia určitých vedeckých, kultúrnych a akademických inštitúcií, predstavitelia profesijných ustanovizní ako napr. kolégiá advokátov či lekárov a napokon maximálne 50 členov menovaných za členov Kortosov za „služby vlasti“ hlavou štátu spomedzi príslušníkov „cirkevnej, vojenskej, administratívnej alebo spoločenskej hierarchie“.²⁸ Kortesy, ktoré boli jednokomorové, teda nepredstavovali volený parlament, ale skôr zhromaždenie korporatívneho charakteru. Ich celkovo nie príliš významné právomoci boli ešte do určitej miery oslabené novelizáciou Zákona o ustanovení Kortosov v roku 1946.²⁹

4. CHARTA ŠPÁNIELOV (*FUERO DE LOS ESPAÑOLES*) Z ROKU 1945

Aj vydanie Charty Španielov (*Fuero de los Españoles*) zo 17. júla 1945 predstavovalo súčasť Francovej politiky zameranej na zlepšenie reputácie svojho režimu s cieľom urobiť ho prijateľnejším pre medzinárodné spoločenstvo nepriateľsky naladené voči jeho diktatúre.³⁰ Charta Španielov bola zákonom vypracovaným Kortesmi, v ktorom boli upravené práva a povinnosti Španielov.³¹ Vo svojej preambule bola Charta Španielov označená za základný text definujúci práva a povinnosti Španielov a ochrancu ich garancií.³² Zo základných práv, ktoré deklarovala možno spomenúť právo na rešpektovanie osobnej a rodinnej cti (čl. 4.), právo na vzdelanie (čl. 5.), právo na vyznávanie svojho náboženstva, ktoré však bolo zároveň obmedzené vylúčením verejných prejavov kultov iných vierovyznaní ako štátneho katolíckeho náboženstva (čl. 6), právo participovať na verejných funkciách (čl. 10), slobodu prejavu, ktorej výkon však nesmel porušovať základné princípy štátu (čl. 12), listovú slobodu a tajomstvo (čl. 13), slobodu pobytu (čl. 14), nedotknuteľnosť obydlia (čl. 15), slobodu zhromažďovania a združovania za dovolenými účelmi a v súlade so zákonom (čl. 16) či právo na ochranu pred nezákonným zatknutím (čl. 18).³³ Táto deklarácia práv sa však vyznačovala aj špecifikami, ktoré do značnej miery znehodnocovali jej obsah:

26 Porovnaj TORRES DEL MORAL, Antonio. *Constitucionalismo histórico español*, s. 242 – 243.

27 Ley Constitutiva de las Cortes Españolas de 1942, čl. 1.

28 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes Españolas de 1942, čl. 2.

29 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 280; GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 172.

30 Porovnaj GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 173.

31 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 280.

32 Porovnaj *Fuero de los Españoles*.

33 Porovnaj *Fuero de los Españoles*, čl. 4, 5, 6, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18.

- 1) Nepredstavovala normu priamo aplikovateľnú súdmi, ale na svoju aplikáciu vyžadovala úpravu deklarovaných práv osobitnými zákonmi, z ktorých prvý (upravujúci petičné právo) bol prijatý až v roku 1966.³⁴ To urobilo z katalógu práv upravených v Charte Španielov len deklaráciu bez reálnej právnej sily.
- 2) Charta nepriznávala Španielom právo na slobodné združovanie v politických stranách a odboroch ani právo na štrajk.³⁵
- 3) Charta nezakotvovala úplnú slobodu náboženského vyznania, ale – naopak – zvýhodňovala katolicizmus ako štátne náboženstvo Španielska.³⁶
- 4) Platnosť viacerých článkov Charty (čl. 12 – 16 a čl. 28) mohla byť dočasne vládou čiastočne alebo úplne pozastavená prostredníctvom dekrétu so silou zákona (*Decreto-Ley*).³⁷

Charta Španielov tak predstavovala skôr fiktívnu „demokratickú fasádu“ nedemokratického Francovho režimu v štýle potemkinovskej dediny, majúcu za cieľ zapôsobiť na medzinárodné spoločenstvo, ktoré sa na konci druhej svetovej vojny stavalo k Francovej diktatúre ako bývalému spojencovi fašistických mocností veľmi negatívne.

5. ZÁKON O NÁRODNOM REFERENDE (*LEY DEL REFERÉNDUM NACIONAL*) Z ROKU 1945

Zákon o národnom referende (*Ley del Referéndum Nacional*) z 22. októbra 1945 je normou vydanou priamo hlavou štátu Franciscom Francom v rámci výkonu jeho zákonodarnej právomoci.³⁸ Tento zákon zaviedol do ústavného systému frankistického Španielska inštitút referenda. Článok 1. umožňoval hlave štátu vyhlásiť referendum o návrhoch zákonov, vypracovaných v Kortesoch, ak si to vyžadovala závažnosť určitých zákonov alebo verejný záujem.³⁹ Článok 2 garantoval hlasovacie právo v takomto referende všetkým španielskym občanom – mužom i ženám – starším ako 21 rokov.⁴⁰

Inštitút referenda sa v politickom živote frankistického Španielska uplatnil v roku 1947 pri schvaľovaní Zákona o nástupníctve hlavy štátu a v roku 1966 pri schvaľovaní Organického zákona štátu. Tretí raz sa referendum uplatnilo pri schvaľovaní kľúčového právneho predpisu v rámci procesu prechodu Španielska od frankistického režimu k demokracii – Zákona o politickej reforme v roku 1976.⁴¹

6. ZÁKON O NÁSTUPNÍCTVE HLAVY ŠTÁTU (*LEY DE SUCESIÓN EN LA JEFATURA DEL ESTADO*) Z ROKU 1947

Zákon o nástupníctve hlavy štátu (*Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado*) bol po svojom vypracovaní v Kortesoch schválený občanmi Španielska referendum v júli 1947 a promulgovaný hlavou štátu 26. júla 1947.⁴² Podľa Iñiga Caveru Latailladeho a Tomása Zamoru Rodrígueza išlo o základnú normu Francovho režimu, a to z dvoch dôvodov: 1) Pretože definoval formu štátu a ustanovil kategóriu základných zákonov (*Leyes Fundamentales*), ktoré zároveň vymenoval.; 2) Pretože ustanovil mechanizmus nástupníctva funkcie hlavy štátu.⁴³

34 Porovnaj TORRES DEL MORAL, Antonio. *Constitucionalismo histórico español*, s. 243; GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 173.

35 Porovnaj TORRES DEL MORAL, Antonio. *Constitucionalismo histórico español*, s. 243.

36 Porovnaj *Fuero de los Españoles*, čl. 6.

37 Porovnaj *Fuero de los Españoles*, čl. 35.

38 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 281.

39 Porovnaj *Ley del Referéndum Nacional*, čl. 1.

40 Porovnaj *Ley del Referéndum Nacional*, čl. 2.

41 Porovnaj TORRES DEL MORAL, Antonio. *Constitucionalismo histórico español*, s. 244.

42 Porovnaj TORRES DEL MORAL, Antonio. *Constitucionalismo histórico español*, s. 244; GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 175.

43 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 281.

Veľmi významným ustanovením zákona bol článok 1., ktorý definoval Španielsko ako „katolícky, sociálny a reprezentatívny štát, ktorý, v súlade so svojou tradíciou, sa deklaruje za ustanovený ako kráľovstvo“.⁴⁴ Skončilo sa tak obdobie – trvajúce od konca občianskej vojny v roku 1939, keď v Španielsku nebola jasne definovaná monarchistická ani republikánska forma vlády. Španielsko sa teda znovu stalo monarchiou. Zatiaľ však išlo o monarchiu bez monarchu, keďže hneď nasledujúci článok 2. ustanovoval: „Úrad hlavy štátu prislúcha Vodcovi Španielska a krížovej výpravy⁴⁵, generalissimovi vojsk, Franciscovi Francovi Bahamondemu.“⁴⁶ Podľa znenia článku 3. v prípade uprázdnenia úradu hlavy štátu, prevezme jeho právomoci Regentská rada (*Consejo de Regencia*), ktorej zloženie uvedený článok následne vymedzuje.⁴⁷ Článok 4. vytvoril Radu kráľovstva (*Consejo del Reino*) ako poradný orgán hlavy štátu a vymedzoval jej zloženie.⁴⁸ Podľa článku 6. bolo hlave štátu vyhradené právo navrhnúť Kortosom osobu svojho nástupcu s titulom kráľ alebo regent, spĺňajúcu podmienky stanovené týmto zákonom.⁴⁹ Tieto podmienky boli následne vymedzené v článku 9.⁵⁰

Z hľadiska ústavného systému frankistického Španielska bol veľmi dôležitý článok 10, ustanovujúci kategóriu základných zákonov (*Leyes Fundamentales*), za ktoré vyhlásil Chartu Španielov, Chartu práce, Zákon o ustanovení Kortosov, Zákon o nástupníctve hlavy štátu a Zákon o národnom referende ako aj akýkoľvek ďalší zákon, ktorý bude promulgovaný ako základný zákon. Zároveň stanovil, že na derogáciu alebo modifikáciu základných zákonov sa vyžaduje súhlas Kortosov a celonárodné referendum.⁵¹ Podľa španielskeho ústavného historika Antonia Torresa del Moral bolo cieľom zriadenia kategórie základných zákonov prezentovať, že Francov režim disponuje ústavou.⁵² Súbor základných zákonov frankistického režimu sa ďalej rozširoval prijatím nových predpisov patriacich do tejto kategórie v priebehu nasledujúcich dvoch desaťročí.

7. ZÁKON O PRINCÍPOCH NÁRODNÉHO HNUTIA (*LEY DE PRINCIPIOS DEL MOVIMIENTO NACIONAL*) Z ROKU 1958

Zákon o princípoch Národného hnutia (*Ley de Principios del Movimiento Nacional*) bol promulgovaný hlavou štátu Franciscom Francom v rámci výkonu jeho zákonodarnej právomoci 17. mája 1958.⁵³ Považuje sa za zhrnutie politickej ideológie FET y de las JONS, modifikovanej zahrnutím tradičných katolíckych koncepcií.⁵⁴ Zákon pozostával z preambuly, dvanástich princípov a troch článkov. Národné hnutie (*Movimiento Nacional*) bolo v preambule definované ako „spoločenstvo všetkých Španielov v ideáloch, ktoré dali život krížovej výprave (*Cruzada*)“.⁵⁵ Princípy, ktoré mali nahradiť 26 bodov FET y de las JONS, sa dotýkali rôznych aspektov života v Španielsku ako boli napr. náboženstvo, armáda, monarchia, participácia na legislatívnych úlohách, hospodárstvo, justícia, vlastníctvo, či úloha štátu v spoločnosti.⁵⁶ Článok 1. Vyhlásil princípy obsiahnuté v tomto zákone za „svojou podstatou trvalé a nezmeniteľné“.⁵⁷ Článok 2. zaväzoval všetky štátne orgány a úradné authority k ich najstriktniejšiemu dodržiavaniu.⁵⁸ Všetky zákony a predpisy, ktoré by porušovali alebo poškodzovali princípy vyhlásené v tomto zákone, mali byť podľa jeho článku 3. nulitnými.⁵⁹

44 Porovnaj Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado, čl. 1.

45 Krížová výprava (*Cruzada*) – týmto pojmom sa v danom kontexte označuje boj proti republikánskym silám v španielskej občianskej vojne v rokoch 1936 – 1939.

46 Porovnaj Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado, čl. 2.

47 Porovnaj Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado, čl. 3.

48 Porovnaj Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado, čl. 4.

49 Porovnaj Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado, čl. 6.

50 Porovnaj Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado, čl. 9.

51 Porovnaj Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado, čl. 10.

52 Porovnaj TORRES DEL MORAL, Antonio. *Constitucionalismo histórico español*, s. 244.

53 Porovnaj GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 176.

54 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 282.

55 Porovnaj Ley de Principios del Movimiento Nacional de 1958.

56 Porovnaj GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 176 – 177.

57 Porovnaj Ley de Principios del Movimiento Nacional de 1958, čl. 1.

58 Porovnaj Ley de Principios del Movimiento Nacional de 1958, čl. 2.

59 Porovnaj Ley de Principios del Movimiento Nacional de 1958, čl. 3.

8. ORGANICKÝ ZÁKON ŠTÁTU (*LEY ORGÁNICA DEL ESTADO*) Z ROKU 1967

Organický zákon štátu (*Ley Orgánica del Estado*) bol promulgovaný 10. januára 1967 po tom, ako bol schválený v celoštátnom referende v decembri 1966.⁶⁰ Išlo o siedmy a zároveň posledný zo základných zákonov prijatých ešte počas Francovej diktatúry. Organický zákon štátu bol zároveň najrozsiahlejším zo základných zákonov frankistického Španielska. Podľa Iñiga Caveru Latailladeho a Tomása Zamoru Rodrígueza jeho prijatím vyvrcholil ústavodarný proces vo frankistickom Španielsku.⁶¹ Nebol poňatý len ako ďalší zo základných zákonov, ale mal slúžiť na spresnenie a reformu už existujúcich.⁶² Modifikoval (novelizoval) väčšinu ostaných základných zákonov.⁶³ Organický zákon štátu sa skladal z úvodu (preambuly), desiatich titulov, rozdelených ďalej na 66 článkov, dopĺňujúcich ustanovení, ktoré novelizovali viaceré z existujúcich základných zákonov, z prechodných ustanovení a záverečných ustanovení.⁶⁴ Z najvýznamnejších inovácií, ktoré zaviedol do španielskeho ústavného systému možno spomenúť napr.: 1) Zavedenie systému kontroly ústavnosti prostredníctvom inštitútu sťažnosti pre porušenie práva (*recurso de contrafuero*); 2) Limitácia právomocí hlavy štátu v dôsledku oddelenia funkcie predsedu vlády od nej a zvýšenie kompetencií Rady kráľovstva; 3) Zaviedlo sa zastúpenie (reprezentácia) rodín v Kortesochoch, čím sa tomuto štátnemu orgánu poskytol väčší stupeň reprezentatívnosti; 4) Organizácia syndikátov sa osamostatnila od Národného hnutia; 5) Národné hnutie sa premenilo na ústavný orgán.⁶⁵ Organický zákon štátu dal ústavnému systému frankistického Španielska viacmenej finálnu podobu, v rámci ktorej sa po smrti Francisca Franca v roku 1975 začal realizovať proces prechodu k demokracii, úspešne zavŕšený prijatím demokratickej ústavy Španielska z roku 1978.

9. POSTAVENIE ZÁKLADNÝCH ZÁKONOV (*LEYES FUNDAMENTALES*) V PRÁVNOM SYSTÉME FRANKISTICKÉHO ŠPANIELSKA

Základné zákony (*Leyes Fundamentales*) mali v právnom systéme frankistického Španielska mimoriadne významné miesto. Svojou povahou išlo o predpisy štátneho resp. ústavného práva, ktoré sa však vzhľadom na niektoré svoje špecifické črty (napr. osobitná procedúra predpísaná v prípade ich derogácie alebo modifikácie či ich nadradenosť ostatným zákonom prejavujúca sa v inštitúte sťažnosti pre porušenie práva) odlišovali od obyčajných zákonov.

Postavenie základných zákonov v právnom systéme frankistického Španielska treba vidieť v celkovom kontexte španielskeho právneho poriadku tohto obdobia, v ktorom absentovala ústava v podobe jedného dokumentu. Táto skutočnosť mala korene v odmietaní pojmu i samotnej koncepcie ústavy frankistami po ich víťazstve v španielskej občianskej vojne pre väzbu tohto pojmu a koncepcie na liberalizmus.⁶⁶ V období zblížovania sa Francovho režimu so štátmi protifašistickej koalície v rámci druhej svetovej vojny sa však tento prístup začal mierne meniť. Franco sa od štyridsiatych rokov 20. storočia pokúsil vytvoriť ústavný systém „*sui generis*“ v podobe základných zákonov. Termín základné zákony nebol v rámci právnych dejín Španielska novotvarom zavedeným Francovým režimom, ale išlo o použitie tradičného španielskeho termínu na označenie ústavnoprávnych noriem z dôvodu odmietnutia pojmu ústava pre jeho ideologický obsah.⁶⁷ Až po promulgovaní Organického zákona štátu v roku 1967, španielska právna veda a politici začali pripúšťať existenciu ústavy v Španielsku, tvorenej súhrnom základných zákonov.⁶⁸

60 Porovnaj GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 180; TORRES DEL MORAL, Antonio. *Constitucionalismo histórico español*, s. 249.

61 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 282.

62 Porovnaj GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 180.

63 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 282.

64 Porovnaj *Ley Orgánica del Estado*.

65 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 282.

66 Porovnaj TOMÁS VILLAROYA, Joaquín. *Breve historia del constitucionalismo español*, s. 143.

67 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 278 – 279.

68 Porovnaj TOMÁS VILLAROYA, Joaquín. *Breve historia del constitucionalismo español*, s. 144.

Základné zákony frankistického Španielska si však zachovávali viaceré špecifické črty. Prvou z nich bolo ich samotné označenie. To sa odvíjalo od španielskej historickej tradície. Termín základný zákon (*Ley Fundamental*) sa v Španielsku bežne používal za tzv. starého režimu (*Antiguo Régimen*), čiže v období španielskeho feudálneho štátu až do napoleonských vojen, s ktorými sa v Španielsku spája prechod ku konštitučnému štátu.⁶⁹ A aj niektoré z prvých ústav Španielska (Ústava z Cádizu z roku 1812, Kráľovský štatút z roku 1834) sa prezentovali ako obnovenie starobylých základných zákonov kráľovstva.⁷⁰ S označením ústavy termínom základný zákon sa však možno stretnúť aj v iných krajinách sveta – príkladom je ústava Spolkovej republiky Nemecko z roku 1949 pod názvom Základný zákon (*Grundgesetz*). Ďalším špecifikom je fakt, že základné zákony frankistického Španielska boli súborom siedmich právnych predpisov, čo ich výrazne odlišuje od písaných monolegálnych ústav tvorených jedným dokumentom. V tejto súvislosti sa možno v literatúre⁷¹ stretnúť napr. s ich prirovnaním k ústave francúzskej Tretej republiky z roku 1875. Táto ústava, označovaná v literatúre pre svoj charakter ako nepísaná ústava⁷² alebo ako polylegálna ústava bola tiež tvorená viacerými dokumentmi, konkrétne Zákonom o organizácii senátu z 24. 2. 1875, Zákonom o organizácii verejných mocí z 25. 2. 1875 a Zákonom o vzťahu verejných mocí zo 16. 7. 1875.

Napriek uvedenej fragmentácii možno podľa španielskeho ústavného historika Joaquína Tomása Villaroju považovať španielske základné zákony po promulgácii Organického zákona štátu za kompletnú ústavu. Zákon o princípoch Národného hnutia z roku 1958 plnil podľa neho funkciu preambuly tejto ústavy. Úprava práv a povinností občanov bola obsiahnutá v Charte práce z roku 1938 a v Charte Španielov z roku 1945. Ostatné základné zákony zasa obsahovali úpravu postavenia a právomocí štátnych orgánov Španielska.⁷³ Základné zákony mali z hľadiska procedúry svojej derogácie resp. modifikácie rigidný charakter. Zákon o nástupníctve hlavy štátu z roku 1947 stanovil, že na derogáciu alebo modifikáciu základných zákonov sa vyžaduje súhlas Kortosov a celonárodné referendum.⁷⁴ Proces novelizácie základných zákonov potom upravil aj Organický zákon štátu z roku 1967, pričom sa na zachoval ich rigidný charakter, vyžadujúci si v prípade novelizácie základných zákonov jej schválenie kvalifikovanou väčšinou v Kortosoch a následne v celoštátnom referende.⁷⁵ Okrem toho vyhlásil Zákon o princípoch Národného hnutia z roku 1958 princípy v ňom obsiahnuté za „svojou podstatou trvalé a nezmeniteľné“. ⁷⁶ Organický zákon štátu tiež deklaroval vyššiu právnu silu základných zákonov v porovnaní s ostatnými zákonmi v súvislosti so zavedením inštitútu sťažnosti pre porušenie práva. Jeho článok 59 výslovne ustanovoval: „Protiprávnym je každý legislatívny akt alebo všeobecné nariadenie vlády, ktoré porušuje princípy Národného hnutia alebo ostatné základné zákony kráľovstva.“⁷⁷ Podaním sťažnosti pre porušenie práva bolo možné iniciovať proces, ktorý viedol v prípade jej akceptácie hlavou štátu k rozhodnutiu, ktoré takýto právny predpis anulovalo pre jeho protiprávnosť.⁷⁸ Preto sa v odbornej literatúre možno stretnúť s jeho prirovnaním k v ochrane ústavnosti v konštitučných štátoch.⁷⁹

Vzhľadom na uvedené skutočnosti možno teda skonštatovať, že základné zákony (*Leyes Fundamentales*) plnili vo frankistickom Španielsku funkciu ústavy obsiahnutej vo viacerých právnych aktoch najvyššej právnej sily.

69 K počiatkom konštitucionalizmu v Španielsku pozri napr. vedecký článok PUCHOVSKÝ, Ján. Systém štátnych orgánov Španielska podľa Ústavy z Cádizu (1812). In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 3, 2011, č. 6, s. 73 – 88.

70 Porovnaj TOMÁS VILLAROYA, Joaquín. Breve historia del constitucionalismo español, s. 144.

71 Napr. TOMÁS VILLAROYA, Joaquín. Breve historia del constitucionalismo español, s. 144 – 145.

72 Porovnaj napr. BEÑA, Jozef. Pramene k dejinám práva: Novovek, s. 179; VYŠNÝ, Peter – PUCHOVSKÝ, Ján – ŠOŠKOVÁ, Ivana. Svetové dejiny štátu a práva, s. 151.

73 Porovnaj TOMÁS VILLAROYA, Joaquín. Breve historia del constitucionalismo español, s. 145.

74 Porovnaj Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado, čl. 10.

75 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. Constitucionalismo Histórico de España, s. 283.

76 Porovnaj Ley de Principios del Movimiento Nacional de 1958, čl. 1.

77 Porovnaj Ley Orgánica del Estado, čl. 59.

78 Porovnaj Ley Orgánica del Estado, čl. 64; TORRES DEL MORAL, Antonio. Constitucionalismo histórico español, s. 264 – 265; CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. Constitucionalismo Histórico de España, s. 284.

79 Porovnaj TORRES DEL MORAL, Antonio. Constitucionalismo histórico español, s. 264.

ZÁVER

Základné zákony (*Leyes Fundamentales*), plniace funkciu ústavy frankistického Španielska, vznikali postupne za rôznych historických okolností a boli prijímané s rôznymi motívami a cieľmi. Charta práce z roku 1938 ako prvý z nich vznikla ešte počas španielskej občianskej vojny a odráža orientáciu Francovho režimu na vtedajšie európske fašistické mocnosti. Ďalšie štyri základné zákony, vydané postupne v priebehu štyridsiatych rokov, sú naopak prejavom úsilia generála Franca zbližiť sa so štátmi protifašistickej koalície, ktorých víťazstvo v druhej svetovej vojne sa stalo zdrojom ohrozenia samotnej existencie Francovho režimu. Ten sa preto snažil ukázať svetu „vládnejšiu“ a naoko menej diktátorskejšiu tvár. Prvým z týchto zákonov ustanovil Franco v roku 1942 Kortesy, ktoré sa však nestali skutočným priamo voleným parlamentom so zákonodarnou právomocou, ale len orgánom, ktorý hlave štátu asistoval pri výkone jej zákonodarnej právomoci. Charta Španielov z roku 1945 mala plniť funkciu deklarácie práv a povinností občanov Španielska. Pre viaceré okolnosti, medzi ktoré patrila napríklad nemožnosť jej priamej aplikácie štátnymi orgánmi bez vykonávacích zákonov, však nemohla naplniť funkciu skutočnej listiny základných práv a slobôd. Snahu prezentovať demokratické prvky v rámci režimu predstavoval aj Zákon o národnom referende z roku 1945, ktorý zavádzal do ústavného systému krajiny inštitút referenda so všeobecným hlasovacím právom, ktorý sa v politickom živote frankistického Španielska uplatnil celkovo trikrát, pričom posledné z týchto referend v roku 1976 bolo už súčasťou procesu prechodu krajiny k demokracii. Kľúčový význam v systéme základných zákonov mal Zákon o nástupníctve hlavy štátu z roku 1947, ktorý Španielsko definoval ako kráľovstvo, pričom však úrad hlavy štátu ponechával Franciscovi Francovi. Zároveň ale upravil ustanovil mechanizmus nástupníctva funkcie hlavy štátu, čím umožnil prechod funkcie hlavy štátu na nového kráľa po ukončení vlády generála Franca, čo sa potom aj skutočne zrealizovalo po Francovej smrti v roku 1975. Uvedený zákon zároveň vytvoril v španielskom ústavnom systéme kategóriu základných zákonov (*Leyes Fundamentales*), určil zákony patriace do tejto kategórie a stanovil podmienky na ich derogáciu alebo modifikáciu. Systém základných zákonov bol ďalej obohatený v roku 1958 vydaním Zákona o princípoch Národného hnutia, ktorý deklaroval základné ideologické princípy Francovho režimu. Najvýznamnejšiu zmenu a zároveň dotvorenie systému frankistických *Leyes Fundamentales* napokon priniesol Organický zákon štátu z roku 1967. Tento najrozsiahlejší predpis z celého súboru základných zákonov novelizoval väčšinu predpisov patriacich do tejto kategórie, systematizoval úpravu sústavy štátnych orgánov Španielska a priniesol do ústavného systému krajiny viaceré modifikácie. Po jeho prijatí začala aj španielska právna veda a politici Francovho režimu pripúšťať existenciu ústavy v Španielsku, tvorenej súhrnom základných zákonov. Tie v tomto období tvorili viacmenej komplexný systém upravujúci ideologické princípy režimu, práva a povinnosti občanov ako aj systém štátnych orgánov. V zmysle úpravy obsiahnutej v Organickom zákone štátu išlo navyše o normy najvyššej právnej sily, ktorým normy nižšej právnej sily nesmeli odporovať. Ak by sa tak stalo, bolo možné iniciovať prostredníctvom využitia inštitútu sťažnosti pre porušenie práva proces, vedúci k anulovaniu právneho predpisu odporujúceho základným zákonom. Napriek existencii tohto inštitútu, do určitej miery podobného na mechanizmy kontroly ústavnosti v demokratických štátoch, však možno skonštatovať, že z obsahového hľadiska zakotvovali základné zákony v Španielsku jednoznačne nedemokratický režim, ktorý pretrval až do smrti svojho zakladateľa Francisca Franca v roku 1975. Po nej sa pod vedením nového kráľa Juana Carlosa I. začal postupný proces prechodu Španielska k demokracii. Ten napriek pomalému začiatku nabral čoskoro veľmi rýchly priebeh, pričom bol úspešne zavŕšený už v roku 1978 prijatím demokratickej ústavy, ktorá premenila Španielsko na parlamentnú monarchiu.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- BEŇA, Jozef. *Pramene k dejinám práva: Novovek*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2009. ISBN 978-80-7160-251-4.
- CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*. Madrid: Editorial Universitas S.A., 1995. ISBN 84-7991-020-8.
- *Constitución de 1978*. In http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/56815171091469662665679/p0000001.htm#I_1_ (28. 7. 2011).
- *Fuero de los Españoles*. In <http://www.lluisbelenes.es/> (26. 4. 2014).
- *Fuero del Trabajo de 1938*. In http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/08149629022036195209079/p0000001.htm#I_1_ (28. 7. 2011).
- GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. *Las Constituciones de la España contemporánea*. Santiago de Compostela: Andavira Editora S.L., 2010. ISBN 978-84-8408-556-0.
- *Ley Constitutiva de las Cortes Españolas de 1942*. In <http://www.lluisbelenes.es/LeyCortes1942.htm> (26. 4. 2014).
- *Ley de Principios del Movimiento Nacional de 1958*. In http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/02449421981244052976613/p0000001.htm#I_1_ (28. 7. 2011).
- *Ley del Referéndum Nacional*. In <http://www.lluisbelenes.es/> (26. 4. 2014).
- *Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado*. In <http://www.lluisbelenes.es/> (26. 4. 2014).
- *Ley Orgánica del Estado*. In <http://www.lluisbelenes.es/> (26. 4. 2014).
- PUCHOVSKÝ, Ján. Ústavný vývoj frankistického Španielska v rokoch 1936 – 1942. In *Právni rozpravy* 2013. Hradec Králové: Magnanimitas, 2013, s. 442 – 449.
- SELTENREICH, Radim. Vlast, chléb a spravodlnosť – „Fuero del Trabajo“ z roku 1938 jako „základní zákon“ frankistického Španělska. In *Právnik*. ISSN 0231-6625, 2004 (143), č. 3, s. 285 – 300.
- TOMÁS VILLAROYA, Joaquín. *Breve historia del constitucionalismo español*. Duodécima edición. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1997. ISBN 84-259-0787-X.
- TORRES DEL MORAL, Antonio. *Constitucionalismo histórico español*. Sexta edición. Madrid: Servicio de Publicaciones de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid, 2009. ISBN 978-84-8481-104-6.
- TUSELL, Javier. *Spain: from dictatorship to democracy: 1939 to the present*. Malden, MA; Oxford; Carlton: Blackwell Publishing, 2007. ISBN 9780631206156.
- VYŠNÝ, Peter – PUCHOVSKÝ, Ján – ŠOŠKOVÁ, Ivana. *Svetové dejiny štátu a práva*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013. ISBN 978-80-8082-733-5.

SUMMARY

Francoist Spain did not have the written constitution contained in a single document. Fundamental Laws (*Leyes Fundamentales*) represented in the legal system of the francoist Spain the set of constitutional laws of the highest legal force, serving as constitution contained in several legal acts. It was formed by the Labour Charter of 1938, the Law Constituting the Cortes of 1942, the Charter of the Spanish of 1945, the National Referendum Law of 1945, the Law of Succession of Head of State of 1947, the Law of the Principles of the National Movement of 1958 and the Organic Law of the State of 1967. Fundamental laws contained legal regulations of ideological principles of the Franco regime, rights and duties of citizens and system of state institutions of Spain. According to legal regulations contained in the Organic Law of the State Fundamental laws were acts of the highest legal force and the acts of lower legal force were not allowed to be contradictory to them.

PUCHOVSKÝ, Ján. Leyes Fundamentales a ich postavenie v právnom systéme frankistického Španielska. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 6, 2014, č. 1, s. 26

PRÁVO NA OBHAJOBU V KONTEXTE PRÁVA EURÓPSKEJ ÚNIE

**ALŽBETA STRAJŇÁKOVÁ
TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE,
PRÁVNICKÁ FAKULTA, KATEDRA
TRESTNÉHO PRÁVA A KRIMINOLÓGIE**

ÚVOD

V súčasnosti sú nesporným predmetom záujmu Európskej únie aj ľudské práva a medzi nimi aj právo na spravodlivý súdny proces vrátane práva na obhajobu, avšak nebolo tomu vždy tak. Zakladateľské štáty Európskych spoločenstiev spoiatku sledovali výlučne ekonomickú a čiastočne politickú koope-
ráciu, pričom ľudskoprávna dimenzia bola marginalizovaná. Vychádzali z postulátu, že ekonomická čin-
nosť sa priamo nedotýka ochrany ľudských práv, dokonca sa objavili sa názory, že ľudské práva sú schopné
ohroziť slobodu trhu.

V uvedenom období sa predpokladalo, že vnútroštátne právne normy členských štátov budú naďalej
garantmi základných práv. Navyše, katalóg základných práv už bol obsiahnutý na európskej úrovni, a to
v Dohovore o ochrane ľudských práva a základných slobôd, ktorý bol prijatý Radou Európy v roku 1950
(ďalej len „Dohovor“).

1. PRÁVO NA OBHAJOBU V JUDIKATÚRE EURÓPSKEHO SÚDNEHO DVORA A JEJ VZŤAH K JUDIKATÚRE EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA

V kontexte ochrany ľudských práv bolo prelomovým rozhodnutie Európskeho súdneho dvora vo veci
Stauder,¹ ktorým boli ľudské práva prvýkrát označené za všeobecné princípy komunitárneho práva, z ktoré-
ho dôvodu požívajú ochranu zo strany Európskeho súdneho dvora. Počnúc predmetným rozhodnutím Eu-
rópsky súdny dvor v sérii svojich rozhodnutí deklaroval, že základné práva tvoria súčasť všeobecných zásad
práva Európskych spoločenstiev zaväzujúcich členské štáty a inštitúcie spoločenstiev, a že Európsky súdny
dvor zabezpečuje ich dodržovanie.

Vo veci Internationale Handelsgesellschaft² Európsky súdny dvor vyslovil názor, že rešpektovanie zák-
ladných práv je integrálnou súčasťou všeobecných právnych zásad chránených Európskym súdnym dvorom.
Ochrana uvedených práv, napriek tomu, že je inšpirovaná ústavnými tradíciami spoločnými pre členské štá-
ty, musí byť zabezpečená aj v rámci štruktúry a cieľov Európskych spoločenstiev.

V rozhodnutí Európskeho súdneho dvora z roku 1974³ súd opätovne poukázal na závery z predchádza-
júceho rozhodnutia, v zmysle ktorých je Európsky súdny dvor povinný vychádzať z ústavných tradícií spo-
ločných členským štátom, pričom zároveň konštatoval, že medzinárodne nástroje ochrany ľudských práv, na
ktorých tvorbe sa členské štáty podieľali alebo ku ktorým pristúpili, taktiež môžu poskytovať určitý návod,
ktorý je potrebné zohľadniť v rámci práva Európskych spoločenstiev.

Vyššie citované rozhodnutie tak rozvinulo komunitárnu doktrínu ľudských práv v dvoch ohľadoch. Na
jednej strane rozhodnutie ustanovilo mantinely oprávnenia jednotlivcov ľudsko-právnej povahy, ktoré môžu
byť obmedzené v prospech legitímnych cieľov Európskych spoločenstiev. Predmetný zásah do ľudských práv
však nesmie byť neadekvátny a disproportionalný, rovnako tak sa nesmie dotýkať samotnej podstaty ľud-
ských práv. Na strane druhej Európsky súdny dvor vymedzil nový zdroj inšpirácie a nachádzania týchto práv,
ktorými sú medzinárodné zmluvy o ľudských právach.⁴

Obdobný prístup k medzinárodným zmluvám Európsky súdny dvor zaujal aj v rozhodnutí vo veci Ruti-
li⁵ konštatujúc, že špeciálne ustanovenia Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd poskytujú
určitý návod pre ochranu základných práv v právnom poriadku Európskych spoločenstiev. Európsky súdny

1 Pozri Rozsudok Súdneho dvora ES zo dňa 12. 11. 1969, vo veci Stauder proti Ville d'Ulm-Sozialamt, 29/69.

2 Rozsudok Súdneho dvora ES zo dňa 17. 12. 1970, vo veci Internationale Handelsgesellschaft mbH proti Einfuhr – und
Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, 11/70. Namiesto pojmov základné ľudské práva a všeobecné princípy
komunitárneho práva, tak ako sa vyskytovali v rozsudku Stauder, používa ESD od rozhodnutia vo veci Internationale
Handelsgesellschaft zásadne pojmy „základné práva“ a „všeobecné právne princípy“. Pozri SMEKAL, Hubert. *Lidská práva
v Evropské unii*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 111.

3 Rozsudok Súdneho dvora ES zo dňa 14.05. 1974, vo veci J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung proti Komisii
Európskych spoločenstiev, 4/73.

4 ŠÍŠKOVÁ, Naděžda. *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii*. 2. rozšíř. vyd. Praha: Linde, 2008, s. 80.

5 Rozsudok Súdneho dvora ES zo dňa 28. 10. 1975, vo veci Rutili proti Ministre de l'intérieur, 36/75.

dvor v danom prípade považoval obmedzenia odôvodnené verejným poriadkom v prípade voľného pohybu osôb za prejav všeobecného princípu, ktorý je obsiahnutý v príslušných ustanoveniach Dohovoru.⁶

Podrobné rozpracovanie a ustálenú koncepciu ľudských práv možno pozorovať aj v rozsudku Európskeho súdneho dvora vo veci Hauer z roku 1979.⁷ Predmetné rozhodnutie je významné predovšetkým z toho dôvodu, že Európsky súdny dvor detailne analyzoval relevantné ustanovenia Dohovoru, pričom zároveň bola bližšie špecifikovaná formulácia doktríny ľudských práv na úrovni Európskych spoločenstiev. Európsky súdny dvor predovšetkým konštatoval, že žiadne opatrenie Európskych spoločenstiev nemôže byť považované za zákonné, pokiaľ je nezlučiteľné so základnými právami chránenými ústavami jednotlivých členských štátov, ako aj medzinárodnými zmluvami.

Vo vzťahu k trestnému právu je významným rozhodnutie Európskeho súdneho dvora vo veci Casati z roku 1981.⁸ V predmetnom rozhodnutí súd rozhodol, že napriek tomu, že trestné právo hmotné a trestné právo procesné sú oblasti, ktoré patria do kompetencie členských štátov, komunitárne právo vytvára určité obmedzenia tejto kompetencie členských štátov, nakoľko sa zabezpečuje nediskriminácia trestným právom voči osobám, ktorým komunitárne právo zaručuje právo rovnakého zaobchádzania. Trestné právo tiež nesmie ani obchádzať základné slobody zaručené komunitárnym právom.

Európsky súdny dvor počas svojej existencie uskutočnil významný posun smerom k uznaniu záväznosti nielen Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ale aj príslušnej judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva. Európsky súdny dvor postupne začal odkazovať na jednotlivé rozsudky Európskeho súdu pre ľudské práva⁹ a taktiež postupným vývojom začal upravovať svoju judikatúru so zreteľom na vývoj judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva.¹⁰

V súčasnosti možno konštatovať, že Európsky súdny dvor často krátko vychádza z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva ako zdroja svojej inšpirácie, v každom prípade a za akýchkoľvek okolností však skúma, či súk dispozícii relevantné rozsudky Európskeho súdu pre ľudské práva, ktoré môžu byť použité ako určitý návod pre vlastnú rozhodovaciu činnosť vo vzťahu k základným právam.

Za dôležité však zároveň považujem poukázať aj na niektoré rozhodnutia Európskeho súdneho dvora, v ktorých Európsky súdny dvor interpretoval predmetné ustanovenia Dohovoru odlišne v porovnaní s interpretáciou podanou Európskym súdom pre ľudské práva v obdobných veciach.

Ako príklad možno uviesť rozhodnutie vo veci Orkem proti Komisii,¹¹ v ktorom Európsky súdny dvor konštatoval, že právo na obhajobu, ktoré je základným princípom, musí byť dodržiavané nielen v správnom konaní, ktorého výsledkom môže byť uloženie sankcií, ale taktiež aj v priebehu predbežných vyšetrovacích konaní podľa predmetného nariadenia, ktoré môžu byť rozhodujúce pri poskytnutí dôkazov o nezákonnej povahe konania, ktorého sa daný subjekt dopustil, a za ktoré môže byť zodpovedný.

Európsky súdny dvor v citovanom rozhodnutí zároveň uviedol, že základné právo nepodávať dôkazy proti vlastnej osobe vyplývajúce z článku 6 Dohovoru je garantované iba obvineným fyzickým osobám v rámci trestného konania. Komparatívna analýza vnútroštátnych právnych poriadkov nenasvedčuje, že by existovali také zásady spoločné pre právne poriadky členských štátov, ktoré by uvedené právo garantovali aj právnickým osobám vo vzťahu k porušeniu v ekonomickej oblasti, predovšetkým vo vzťahu k porušeniu súťažného práva.

Rovnako tak v predmetnom rozhodnutí Európsky súdny dvor poukázal aj na absenciu príslušnej judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva uvádzajúc, že vo vzťahu k článku 6 Dohovoru, aj napriek tomu, že sa ho môžu dovolávať subjekty vyšetrované v súvislosti so súťažným právom, je potrebné poznamenať,

6 ŠIŠKOVÁ, Naděžda. *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii*. 2. rozšíř. vyd. Praha: Linde, 2008, s. 80.

7 Rozsudok Súdneho dvora ES zo dňa 13. 12. 1979, vo veci Liselotte Hauer proti Land Rheinland-Pfalz, 44/79.

8 Rozsudok Súdneho dvora ES zo dňa 11. 11. 1981, vo veci Casati, 203/80.

9 Pozri rozhodnutie vo veci P. proti S. z roku 1996, v ktorom Európsky súdny dvor prvýkrát explicitne odkázal na judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva: rozsudok Súdneho dvora EŠ zo dňa 30.04. 1996, vo veci P. proti S. a Cornwall County Council, C – 13/94.

10 Pozri rozsudok Súdneho dvora ES zo dňa 22. 10. 2002, vo veci Roquette Frères SA a Directeur général de la concurrence, de la consommation et de la répression des fraudes, C – 94/00.

11 Rozsudok Súdneho dvora ES zo dňa 18. 10. 1989, vo veci Orkem proti Komisii ES, 374/87.

že ani dikcia článku 6 Dohovoru ani žiadne rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva nenasvedčuje tej skutočnosti, že by podporovali právo nepodávať dôkazy proti vlastnej osobe.

K obdobným právnym záverom Európsky súdny dvor dospel aj v prípade Solvay proti Komisii.¹² Obe predmetné rozhodnutia boli následne spochybnené rozhodnutím Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Funke proti Francúzsku a zároveň tiež boli predmetom odbornej kritiky na akademickej úrovni.

Európsky súd pre ľudské práva vo veci Funke proti Francúzsku¹³ sa zaoberal sťažnosťou sťažovateľa, ktorý tvrdil, že bol odsúdený za to, že odmietol vydať listiny požadované colníkmi, z ktorého dôvodu malo dôjsť k porušeniu jeho práva na spravodlivý proces garantovaného článkom 6 ods. 1 Dohovoru. Zároveň mal sťažovateľ za to, že úrady porušili jeho právo nesvedčiť sám proti sebe, ktoré právo možno považovať za všeobecný princíp zakotvený tak v právnych poriadkoch zmluvných štátov, aj ako v Dohovore, nakoľko aj keď nebol obžalovaný za údajný trestný čin, bolo začaté trestné konanie s cieľom prinútiť sťažovateľa k spolupráci pri stíhaní jeho osoby.

Európsky súd pre ľudské práva v predmetnej veci skonštatoval, že colné orgány si vynútili usvedčenie sťažovateľa, aby tak získali určité listiny, o ktorých boli presvedčení, že musia existovať, avšak neboli si touto skutočnosťou istí. Nakoľko neboli schopní či ochotní si tieto dôkazy zabezpečiť iným spôsobom, pokúsili sa od sťažovateľa vynútiť, aby predložil dôkazy o trestných činoch, ktoré údajne spáchal. V uvedenej súvislosti súd zdôraznil, že ani osobitosti colného práva nemôžu odôvodniť taký zásah do práva, aké má každý „obvinený“ v autonómnom zmysle, tak, ako ho možno vyvodiť z článku 6 Dohovoru, t.j. nevypovedať a nijak neprispievať k vlastnému obvineniu. Nakoľko sťažovateľovo právo na spravodlivý proces bolo porušené, súd skonštatoval porušenie článku 6 ods. 1 Európskeho Dohovoru. K obdobným právnym záverom dospel Európsky súd pre ľudské práva aj v rozhodnutiach vo veci Murray v. Veľká Británia a Saunders v. Veľká Británia odkazujúc na vyššie uvedené závery vyslovené v rozhodnutí Funke.

Vzhľadom na skutočnosť, že Európsky súd pre ľudské práva rozhodol vo veci Funke odlišne ako Európsky súdny dvor vo veci Orkem, dostala sa judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva do rozporu so skoršou judikatúrou Európskeho súdneho dvora. Podľa názoru Európskeho súdu pre ľudské práva tak právo na spravodlivý proces obsiahnuté v článku 6 Dohovoru inkorporuje aj právo mlčať a neusvedčovať samého seba. A contrario, rozhodnutie vo veci Orkem spochybnilo názory Európskeho súdneho dvora o prikladaní mimoriadnej dôležitosti Dohovoru o ľudských právach a základných slobodách pri jeho rozhodovaní.

Aktuálna judikatúra Európskeho súdneho dvora naznačuje, že napriek právnej záväznosti Charty základných práv Európskej únie Európsky súdny dvor aj naďalej pokračuje v zachovávaní kontinuity ochrany základných práv upravených Dohovorom, ako aj judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva. Uvedený postup Európskeho súdneho dvora je v súlade s ustanovením článku 52 ods. 3 Charty základných práv Európskej únie.

Z pohľadu využitia záverov Európskeho súdu pre ľudské práva Európskym súdnym dvorom je možné konštatovať, že odlišná interpretácia Dohovoru sa v zásade vyskytovala iba v určitých špecifických oblastiach, ako napríklad colné a sťažné právo, nakoľko Európsky súdny dvor zo začiatku odmietal uznať argumentáciu v prospech ľudských práv podávajúc reštriktívny výklad v záujme zabezpečenia efektivity a výkonnosti spoločných politík Európskych spoločenstiev.

Najnovšia judikatúra Európskeho súdneho dvora však naznačuje, že Európsky súdny dvor pri svojom rozhodovaní už zohľadňuje aj judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva vrátane minimálneho štandardu ľudských práv obsiahnutého v Dohovore. V teoretickej rovine však vylúčiť rozdielnú interpretáciu nemožno, nakoľko Európsky súdny dvor prispôsobuje ustanovenia Dohovoru komunitárnym podmienkam.

V súčasnosti je možné pozorovať značný vývoj v judikatúre Európskeho súdneho dvora, ktorý systematicky cituje judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva. Uvedené však postupne začína platiť aj v opačnom vzťahu, nakoľko Európsky súd pre ľudské práva už taktiež zvažil svoju judikatúru s ohľadom na judikatúru Európskeho súdneho dvora. Ako príklad možno poukázať na rozhodnutie Goodwin v. Spojené kráľovstvo, v ktorom sa Európsky súd pre ľudské práva odkazuje na rozhodnutie Európskeho súdneho dvora vo veci P. proti S.

12 Rozsudok Súdneho dvora ES zo dňa 18. 10. 1989, vo veci Solvay & Cie proti Komisii ES, 27/88.

13 Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva zo dňa 25. 2. 1993, vo veci Funke proti Francúzsku, č. 10828/84.

Vo vzťahu medzi Európskym súdnym dvorom a Európskym súdom pre ľudské práva tak existuje úzka kooperácia v oblasti ochrany ľudských práv, avšak Európsky súdny dvor zdá sa akceptuje, že Európsky súd pre ľudské práva má posledné slovo v tých záležitostiach, ktoré sa týkajú výkladu ľudských práv obsiahnutých v Dohovore.

Je zrejmé, že únijné akty a vnútroštátne opatrenia prijaté v súvislosti s pôsobnosťou Európskej únie, môžu byť predmetom preskúmania zo strany Európskeho súdneho dvora, ktorý pravidelne odkazuje na Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd ako na dôležité kritérium. Rovnako tak uvedené platí aj pre vnútroštátne opatrenia implementujúce komunitárne (únijné) akty.¹⁴

Prísne súdne preskúvanie v uvedených prípadoch uskutočnených zo strany Európskeho súdneho dvora však vytvára riziko potenciálneho konfliktu s rozhodovacou činnosťou Európskeho súdu pre ľudské práva. Predmetné riziko súvisí na jednej strane so samotnou zodpovednosťou členských štátov a ich povinnosťou rešpektovať a garantovať záväzky vyplývajúce z Dohovoru o ľudských právach, a na strane druhej s ich podriadením sa nadradenosti práva Európskej únie nad vnútroštátnym právom.

2. LISABONSKÁ ZMLUVA A CHARTA ZÁKLADNÝCH PRÁV EURÓPSKEJ ÚNIE A ICH VPLYV NA PRÁVO NA OBHAJOBU

Právo na obhajobu prešlo zložitým vývojom, od počiatočného odmietavého stanoviska až do prijatia Charty základných práv Európskej únie, ktorá sa v zmysle Lisabonskej zmluvy stala prameňom primárneho práva Európskej únie. Vstupom Lisabonskej zmluvy do platnosti bola v rámci Európskej únie kreovaná trojpilierová štruktúra ochrany základných práv, ktorú tvorí Charta základných práv Európskej únie, Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd a ústavné tradície spoločné pre členské štáty. Lisabonská zmluva zároveň umožňuje EÚ prijať opatrenia na posilnenie práv občanov v súlade s Chartou základných práv Európskej únie, a to najmä práv jednotlivcov v trestnom konaní.

Lisabonská zmluva sa zásadným spôsobom dotkla takmer všetkých oblastí obsiahnutých v zakladateľských zmluvách. Vo vzťahu k trestnému právu procesnému vrátane práva na obhajobu je možné poukázať na tri zásadné účinky Lisabonskej zmluvy.

V prvom rade sa Lisabonská zmluva zaoberala niekoľkými inštitucionálnymi zmenami, zavedenie ktorých výraznou mierou zjednodušilo proces prijímania rozhodnutí v rámci trestného práva. Lisabonskou zmluvou bol zrušený trojpilierový systém Európskej únie, ktorý bol nahradený jednotnou inštitucionálnou štruktúrou spoločnou pre všetky oblasti. Z uvedeného dôvodu sa hlavným legislatívnym nástrojom aj pre oblasť trestného práva stali smernice, pričom rozhodujúcim hlasovacím mechanizmom sa v Rade namiesto doterajšieho jednomyseľného hlasovania stalo hlasovanie väčšinové, a to konkrétne hlasovanie kvalifikovanou väčšinou.

Prekonaním pilierovej štruktúry sa rozšírila aj oblasť príslušnosti Európskeho súdneho dvora, ktorý je tak v súčasnosti zásadne príslušný pre všetky orgány a konania Európskej únie, pokiaľ nie je v zmluvách ustanovené inak. In concreto uvedené znamená, že Európsky súdny dvor je v súčasnosti zásadne príslušný pre celú oblasť trestného práva bez predchádzajúcich obmedzení uvedených v článku 35 Zmluvy o Európskej únii.¹⁵

V druhom rade je v uvedenom kontexte potrebné poukázať na ustanovenie článku 6 ods. 2 a 3 Zmluvy o fungovaní Európskej únie,¹⁶ predmetom ktorého je inter alia záväzok Európskej únie pristúpiť k Európskemu dohovoru o ľudských právach a základných slobodách. V prípade, ak Európska únia pristúpi k Dohovoru, dostane sa Európska únia na úroveň členských štátov, ktoré všetky sú zároveň aj signatármi Dohovoru, v systéme ochrany základných práv, ktorých kontrolu dodržiavania uskutočňuje Európsky súd pre ľudské

14 Pozri rozhodnutie vo veci Wachauf (rozsudok Súdneho dvora ES zo dňa 13. 7. 1989, vo veci Hubert Wachauf proti Bundesamt für Ernährung und Forstwirtschaft, 5/88).

15 CALLIESS, Christian. *Die neue Europäische Union nach dem Vertrag von Lisabon*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2010, s. 150 – 151.

16 V zmysle článku 6 ods. 2 Zmluvy o fungovaní Európskej únie: „Únia pristúpi k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Týmto pristúpením nie sú dotknuté právomoci Únie vymedzené v zmluvách.“
V zmysle článku 6 ods. 3 Zmluvy o fungovaní Európskej únie: „Základné práva tak, ako sú zaručené Európskym dohovorem o ochrane ľudských práv a základných slobôd a ako vyplývajú z ústavných tradícií spoločných pre členské štáty, predstavujú všeobecné zásady práva Únie.“

práva. Napriek viacerým snahám sa však doposiaľ tak nestalo, z ktorého dôvodu je stále otáznou, či sa Európskej únii podarí splniť svoj záväzok vyplývajúci z Lisabonskej zmluvy pristúpiť k Dohovoru, a garantovať tak občanom Európskej únie ochranu práv obsiahnutých v Dohovore na ešte efektívnejšej úrovni.

V neposlednom rade je vo vzťahu k trestnému právu relevantná aj tá skutočnosť, že okamihom nadobudnutia účinnosti Lisabonskej zmluvy sa právne záväznou stala Charta základných práv Európskej únie, ktorá tvorí prílohu Lisabonskej zmluvy. Charta základných práv Európskej únie má tak v súčasnosti rovnakú právnu silu a záväznosť ako zakladajúce zmluvy.

V Charte základných práv Európskej únie sú zakotvené v systematizovanej, ucelenej a transparentnej podobe základné práva a slobody jednotlivcov na únijnej úrovni. Jej prínos možno identifikovať predovšetkým v tom, že po prvý raz sú kodifikované práva, ktoré už boli priznané v skoršej judikatúre, najmä v rámci rozhodovacej činnosti Európskeho súdneho dvora. Charta však rozvíja aj nové práva uskutočniteľné a charakteristické len v rámci takého špecifického integračného zoskupenia, akým je Európska únia.

Charta inkorporuje široké spektrum základných práv, pri kreovaní ktorých sa vychádzalo z ústavného práva jednotlivých členských štátov Európskej únie, Dohovoru, Európskej sociálnej charty, ako aj z relevantných právnych noriem európskeho práva.¹⁷ Obsahovo Charta nadväzuje na morálne, duchovné, ale predovšetkým na humanistické dedičstvo Európy, z ktorého sa postupne vyvinuli univerzálne hodnoty nescudziteľných a nezrušiteľných práv jednotlivca, slobody, rovnosti, demokracie a právneho štátu.¹⁸

V uvedenom kontexte za potrebné považujem poukázať aj na vzťah Charty a Dohovoru vrátane k nemu vypracovanej judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, nakoľko bez jeho vymedzenia by v praxi nepochybne dochádzalo k rozdielnej aplikácii práv a slobôd v nich obsiahnutých. Predmetný vzťah je explicitne riešený v článku 52 ods. 3 Charty,¹⁹ cieľom ktorého je zabezpečiť potrebnú kohéziu medzi Chartou a Dohovorom zavedením pravidla, v zmysle ktorého v rozsahu, v akom práva podľa Charty zodpovedajú právam zaručeným v Dohovore, je ich zmysel a rozsah, vrátane prípustných obmedzení, rovnaký ako v prípade práv ustanovených v Dohovore.

V praxi predmetné pravidlo znamená predovšetkým to, že zákonodarcia musí pri úprave obmedzení pre uvedené práva dodržiavať rovnaké normy, aké vyplývajú aj z podrobnej úpravy obmedzení obsiahnutých v Dohovore, ktoré sa z uvedeného dôvodu vzťahujú na práva obsiahnuté v Charte bez toho, aby tým bola dotknutá autonómia práva Európskej únie a Európskeho súdneho dvora.

Zároveň je potrebné tiež uviesť, že odkaz na Dohovor sa vzťahuje nielen na Dohovor, ale aj na všetky jeho protokoly. Zmysel a rozsah garantovaných práv a slobôd je ustanovený nielen dikciou predmetných právnych nástrojov, ale aj judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva a Európskeho súdneho dvora. Ustanovenie článku 52 ods. 3 Charty však nebráni tomu, aby právo Európskej únii priznalo širší rozsah ochrany uvedených práv, a teda predmetné ustanovenie umožňuje Európskej únii zaručiť prípadne aj širšiu ochranu týmto právam. V každom prípade však platí, že úroveň ochrany garantovaná Chartou nemôže byť nikdy nižšia, ako úroveň zaručená v Dohovore.

Ustanovenia Charty rovnako tak riešia aj jej vzťah k ústavným tradíciám spoločným pre členské štáty. Článok 52 ods. 4 Charty²⁰ obsahuje interpretačné pravidlo vyplývajúce z formulácie článku 6 ods. 3 Zmluvy o Európskej únii s náležitým ohľadom na spoločné ústavné tradície, ktorými sa riadi aj Európsky súdny dvor.²¹ V zmysle uvedeného pravidla, ktoré je potrebné uprednostniť pred rigidným prístupom „najmenšie-

17 JANKUV, Juraj. *Medzinárodné a európske mechanizmy ochrany ľudských práv*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 223.

18 FRIDRICH, Branislav. Občianske práva v kontexte európskeho práva – komparácia na príklade Slovenskej republiky a Španielskeho kráľovstva. In: MOKRÁ, Lucia (ed.). *Development and Construction of European Legal System*. Bratislava: VO PraF UK, 2007, s. 26.

19 V zmysle článku 52 ods. 3 Charty: „V rozsahu, v akom táto charta obsahuje práva, ktoré zodpovedajú právam zaručeným v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd, zmysel a rozsah týchto práv je rovnaký ako zmysel a rozsah práv ustanovených v uvedenom dohovore. Toto ustanovenie nebráni tomu, aby právo Únie priznávalo širší rozsah ochrany týchto práv.“

20 V zmysle článku 52 ods. 4 Charty: „V rozsahu, v akom táto charta uznáva základné práva vyplývajúce z ústavných tradícií spoločných pre členské štáty, sa tieto práva musia vykladať v súlade s týmito tradíciami.“

21 Pozri napr. rozsudok z 13. decembra 1979 vo veci 44/79 Hauer, Zb. 1979, s. 3727; rozsudok z 18. mája 1982 vo veci 155/79 AM&S, Zb. 1982, s. 1575.

ho spoločného menovateľa“, by mali byť predmetné práva obsiahnuté v Charte vykladané spôsobom garantujúcim vysokú mieru ochrany práv jednotlivca, ktorá je náležite prispôbena právu Európskej únie, a je tiež v súlade so spoločnými ústavnými tradíciami.

Rovnako tak je potrebné zdôrazniť, že jednotlivé ustanovenia Charty sú určené pre inštitúcie, úrady, orgány a agentúry Európskej únie (napr. Eurojust, Europol apod.) ako aj pre členské štáty Európskej únie, a to výlučne v tých prípadoch, keď vykonávajú právo Európskej únie, ako príklad možno uviesť oblasť justičnej spolupráce v trestných veciach v rámci Európskej únie. V dôsledku uvedenej skutočnosti jednotlivé subjekty rešpektujú práva, dodržiavajú zásady, ako aj podporujú ich uplatňovanie, a to v súlade so svojimi príslušnými právomocami pri súčasnom zachovaní obmedzení právomocí Európskej únie, ktoré na ňu boli prenesené zmluvami.

Charta teda nerozširuje rozsah pôsobnosti práva Európskej únie nad rámec jej právomocí, ani nezakladá žiadnu novú právomoc, resp. úlohu pre Európsku úniu, a tiež ani nemení už dané právomoci a úlohy vymedzené v zmluvách. Členské štáty disponujú rozsiahlymi vnútroštátnymi pravidlami ochrany základných práv, ktorých garantom sú vnútroštátne súdy. Až ako posledná možnosť, po vyčerpaní všetkých vnútroštátnych opravných prostriedkov, môžu jednotlivci podať sťažnosť na Európsky súd pre ľudské práva z dôvodu porušenia ich základného práva garantovaného Dohovorom. Z uvedeného dôvodu možno uviesť, že Charta dopĺňa, avšak nenahrádza vnútroštátne ústavné systémy, ani systém ochrany práv garantovaný Dohovorom.

Charta pozostáva z preambuly a siedmich kapitol. V texte Charty sú obsiahnuté všetky najdôležitejšie kategórie práv a slobôd, a to tak práva osobné a politické, ako aj sociálne, hospodárske a kultúrne. V Charte tak možno identifikovať aj práva súvisiace s trestným právom procesným vrátane práva na spravodlivý proces a práva na obhajobu. Právo na spravodlivý proces (v širšom slova zmysle) je upravené v siedmej kapitole s názvom Spravodlivosť, ktorá obsahuje štyri články.

Článok 47 Charty²² upravuje právo na spravodlivý proces v užšom slova zmysle a vymenováva jednotlivé aspekty trestného procesu, ktoré musia byť splnené na to, aby konanie bolo možné považovať za spravodlivé. In concreto predmetné ustanovenie Charty obsahuje tri parciálne aspekty procesných záruk, a to:

1. právo na účinnú súdnu ochranu,
2. právo na spravodlivý proces,
3. právo na právnu pomoc.

Ad. 1. Právo na účinnú súdnu ochranu je de facto premietnutím článku 13 Dohovoru²³ upravujúcim právo na účinný opravný prostriedok, avšak zatiaľ čo Dohovor garantuje každému právo na účinné opravné prostriedky nápravy pred národným orgánom, v zmysle Charty je garantovaný prístup k súdu. Podľa uvedeného ustanovenia tak každý jednotlivec musí mať viac než možnosť podania neformálnej sťažnosti, ale musí mu byť garantovaná aj reálna možnosť získať prístup k súdu, prípadne k porovnateľnej inštitúcii. Potreba možnosti uplatnenia účinného prostriedku nápravy vyplynula taktiež aj z judikatúry Európskeho súdneho dvora.²⁴

Európsky súdny dvor uznal predmetné právo za všeobecnú zásadu práva Európskej únie aj vo svojom rozhodnutí vo veci Johnston.²⁵ Podľa názoru Európskeho súdneho dvora sa uvedená zásada práva Európskej

22 V zmysle článku 47 Charty s názvom „Právo na účinný prostriedok nápravy a na spravodlivý proces“: Každý, koho práva a slobody zaručené právom Únie sú porušené, má za podmienok ustanovených v tomto článku právo na účinný prostriedok nápravy pred súdom.

Každý má právo na to, aby jeho záležitosť bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom. Každý musí mať možnosť poradiť sa, obhajovať sa a nechať sa zastupovať. Právna pomoc sa poskytuje osobám, ktoré nemajú dostatočné prostriedky v prípade, ak je táto pomoc potrebná na zabezpečenie efektívneho prístupu k spravodlivosti.

23 V zmysle článku 13 Dohovoru: „Každý, koho práva a slobody priznané týmto Dohovorom boli porušené, musí mať účinné právne prostriedky nápravy pred národným orgánom, aj keď sa porušenia dopustili osoby pri plnení úradných povinností.“

24 Pozri napr. rozhodnutie vo veci 294/83 „Les Verts“ v. Európsky parlament, v ktorom Európsky súdny dvor konštatoval, že Spoločenstvo je založené na zásadách právneho štátu do tej miery, že členské štáty ani inštitúcie ES sa nemôžu vyhnúť preskúmaniu otázky, či nimi prijaté opatrenia sú v súlade so základným ústavným dokumentom – zmluvou.

25 Rozsudok vo veci 222/84 Johnston, Zb. 1986, s. 1651; z 15. mája 1986; pozri tiež rozsudok z 15. októbra 1987 vo veci 222/86 Heylens, Zb. 1987, s. 4097 a rozsudok z 3. decembra 1992 vo veci C – 97/91 Borelli, Zb. 1992, s. I – 6313.

únie vzťahuje aj na členské štáty, pokiaľ vykonávajú právo Európskej únie. Zámerom zakomponovania tejto, už existujúcej judikatúry Európskeho súdneho dvora do Charty, nemala byť zmena systému súdnej kontroly ustanoveného v zmluvách, a predovšetkým nie pravidiel týkajúcich sa prípustnosti priamych žalôb na Európsky súdny dvor. Článok 47 Charty mal deklarovať a precizovať už existujúce práva, pričom sa vzťahuje na všetky inštitúcie Európskej únie, ako aj na jednotlivé členské štáty, pokiaľ vykonávajú právo Európskej únie, a to s ohľadom na všetky práva garantované právom Európskej únie.

Ad. 2. Právo na nestranný a nezávislý súd zriadený zákonom, spravodlivosť, verejnosť a primeraná lehota konania, všetky vyššie uvedené požiadavky sú totožné s požiadavkami spravodlivého súdneho procesu v zmysle Dohovoru. Vo vzťahu k spojeniu „nezávislý a nestranný súd“ obsiahnutom v Charte, požiadavka nezávislosti nie je len odrazom princípu deľby moci, ktorá sa týka všetkých členských štátov Európskej únie, ale je vyjadrením aj imperatívu právneho štátu, nakoľko účinná právna ochrana je garantovaná iba prostredníctvom tých sudcov, ktorí sú nezávislí.

Z uvedeného tiež vyplýva, že v práve Európskej únie sa právo na spravodlivý proces nevzťahuje len na spory, ktoré sa týkajú práv a povinností občianskoprávneho charakteru, ale aj na trestné konanie. Uvedená skutočnosť je odrazom toho, že Európska únia je spoločenstvo založené na zásade právneho štátu tak, ako to bolo konštatované Európskym súdnym dvorom v už vyššie citovanom rozsudku vo veci 294/83, „Les Verts“ v. Európsky parlament.

Ad. 3. Vo vzťahu k právu na právnu pomoc možno uviesť, že ide o prístup k právnomu poradenstvu poskytujúc dostupnosť právnej pomoci ako jedného z nevyhnutých predpokladov pre efektívny prístup k spravodlivosti. Posúdenie otázky, či záujem spravodlivosti vyžaduje poskytnutie právnej pomoci, musí byť zodpovedaná s ohľadom na konkrétny prípad. Okrem vyššie uvedeného však bezplatná právna pomoc musí byť aj účinná. Predmetný princíp je taktiež možné odvodiť aj z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, ako príklad možno uviesť známy prípad vo veci Airey proti Írsku.²⁶

V súlade s vyššie uvedenou judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva sa právna pomoc musí poskytnúť v tých prípadoch, ak by absencia takejto pomoci znemožnila zabezpečenie efektívneho prístupu k spravodlivosti. Existuje tiež systém právnej pomoci pre veci prejednávané pred Súdnym dvorom Európskej únie.

Právo na obhajobu je obsiahnuté v článku 48 Charty,²⁷ ktorý zároveň upravuje aj prezumpciu nevinoty. V zmysle uvedeného každý, kto je obvinený, má zaručené právo na obhajobu. Z uvedeného je zrejmé, že predmetné ustanovenie nie je viac než len púhym konštatovaním, podľa ktorého má byť dodržiavané právo na obhajobu, bez akéhokoľvek ďalšieho vymedzenia a bližšej špecifikácie. Zároveň je tiež potrebné uviesť, že takto vymedzené právo na obhajobu sa vyznačuje tým istým zmyslom a účelom ako v Dohovore. Z uvedeného dôvodu tak v súlade s článkom 52 ods. 3 Charty má predmetné právo rovnaký význam a rozsah pôsobnosti ako právo na obhajobu zaručené Dohovorom.

V uvedenom kontexte tak možno konštatovať, že Charta v podstate, čo sa práva na obhajobu týka, neprinesla zásadnú pridanú hodnotu v porovnaní s Dohovorom, resp. inými medzinárodnými dokumentmi. Bližšie nielen teoretické vymedzenie, ale aj praktická aplikácia tak bude ponechaná na rozhodovaciu činnosť Európskeho súdneho dvora, ktorého judikatúra môže výrazne prispieť k naplneniu obsahu práva na obhajobu. Európsky súdny dvor už v tejto súvislosti v jednom zo svojich rozhodnutí explicitne uviedol, že právo na obhajobu je jedným zo základných princípov komunitárneho právneho poriadku.²⁸

26 Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Airey proti Írsku, 1979, A – 32.

27 V zmysle článku 48 Charty s názvom „Prezumpcia nevinoty a právo na obhajobu“:

1. Každý, kto je obvinený, sa považuje za nevinného, kým jeho vina nebola preukázaná zákonným spôsobom.
2. Každý, kto je obvinený, má zaručené právo na obhajobu.

28 Rozhodnutie Európskeho súdneho dvora vo veci 322/82 Michelin v. Komisia.

3. PLÁN NA POSILNENIE PROCESNÝCH PRÁV PODOZRIVÝCH A OBVINENÝCH OSÔB V TRESTNOM KONANÍ

Aj napriek tomu, že všetky členské štáty Európskej únie sú zároveň aj zmluvnými stranami Dohovoru, prax ukázala, že táto skutočnosť ipso facto nie vždy zabezpečuje dostatočný stupeň dôvery v právne systémy trestného súdnictva ostatných členských štátov. Z dôvodu posilnenia vzájomnej dôvery je nevyhnuté dôslednejšie uplatňovať práva a záruky obsiahnuté v článku 6 Dohovoru. Taktiež je v rámci Európskej únie nevyhnutný ďalší rozvoj minimálnych štandardov obsiahnutých v Dohovore, ako aj v Charte prostredníctvom ďalších opatrení tak, aby spoločné minimálne pravidlá mohli viesť k zvýšenej dôvere v právne systémy trestného súdnictva všetkých členských štátov, a teda aj k účinnejšej justičnej spolupráci v atmosfére vzájomnej dôvery.

Z uvedeného dôvodu v novembri 2009 Rada Európskej únie prijala Plán na posilnenie procesných práv podozrivých a obvinených osôb v trestnom konaní (ďalej len „Plán“).²⁹ V Pláne sa uplatňuje postupný prístup a vyzýva sa v ňom na prijatie opatrení týkajúcich sa nasledujúcich šiestich hlavných oblastí, v ktorých je žiaduce prijatie legislatívnych opatrení:

- A. preklad a tlmočenie,
- B. poučenie o právach a informovanie o obvineniach,
- C. právne poradenstvo a právna pomoc,
- D. komunikácia s príbuznými, zamestnávateľmi a konzulárnymi orgánmi,
- E. osobitné ochranné opatrenia pre zraniteľné podozrivé alebo obvinené osoby;
- F. zelená kniha o vyšetrovacej väzbe.

Doposiaľ boli prijaté dve opatrenia z Plánu, a to smernica o práve na tlmočenie a preklad v trestnom konaní³⁰ a smernica o práve na informácie v trestnom konaní³¹ V súčasnosti sa rokuje o návrhu smernice o práve na prístup k advokátovi v trestnom konaní a o práve na komunikáciu po zatknutí,³² ktorý bol prijatý Európskou komisiou dňa 12. júla 2011.

3.1. Smernica o práve na tlmočenie a preklad v trestnom konaní

Smernica o práve na tlmočenie a preklad v trestnom konaní sa týka opatrenia A Plánu upravujúc spoločné minimálne pravidlá v oblasti tlmočenia a prekladu v trestnom konaní, s cieľom posilniť tak vzájomnú dôveru medzi členskými štátmi.

Právo na tlmočenie a preklad pre obvineného, ktorý nehovorí jazykom konania alebo mu nerozumie, je obsiahnuté v článku 6 Dohovoru, a taktiež vyplýva aj z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva. Smernica o práve na tlmočenie umožňuje uplatňovanie predmetného práva v praxi. Z uvedeného dôvodu má smernica za cieľ zabezpečiť právo obvineného na tlmočenie a preklad v trestnom konaní tak, aby bolo garantované jeho právo na spravodlivý proces.

V zmysle smernice o práve na tlmočenie je zabezpečená primeraná jazyková pomoc umožňujúca tým podozrivým alebo obvineným, ktorí nehovoria jazykom konania alebo mu nerozumejú, v plnom rozsahu uplatniť ich právo na obhajobu a právo na spravodlivý proces. Tlmočenie pre podozrivých alebo obvinených má byť zabezpečené bez zbytočného odkladu. Uplynutie určitej doby je prípustné, avšak bez toho,

29 Uznesenie Rady z 30. 11. 2009 o pláne na posilnenie procesných práv podozrivých a obvinených osôb v trestnom konaní (2009/C 295/01).

30 Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2010/64/EÚ z 20. októbra 2010 o práve na tlmočenie a preklad v trestnom konaní.

31 Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/13/EÚ z 22. mája 2012 o práve na informácie v trestnom konaní.

32 Návrh smernice Európskeho parlamentu a Rady o práve na prístup k advokátovi v trestnom konaní a o práve na komunikáciu po zatknutí (COM(2011)0326-C7-0157/2011-2011/0154(COD)).

aby to malo za následok porušenie požiadavky na bezodkladné zabezpečenie tlmočenia za predpokladu, že uvedená doba je za daných okolností primeraná.

Tlmočenie a preklad je v zmysle smernice potrebné zabezpečiť v rodnom jazyku obvineného alebo v akomkoľvek inom jazyku, ktorým obvinený hovorí alebo mu rozumie, s cieľom umožniť obvinenému v plnom rozsahu uplatniť jeho právo na obhajobu a s cieľom zabezpečiť spravodlivý proces.

Smernica upravuje aj vzájomnú komunikáciu medzi obvineným a jeho právnym zástupcom. Obvinený by mal mať inter alia možnosť vysvetliť svojmu právnemu zástupcovi vlastnú verziu udalostí, ako aj možnosť poukázať na akékoľvek tvrdenie, s ktorým nesúhlasí, a možnosť upovedomiť svojho právneho zástupcu o tých skutočnostiach, ktoré možno použiť na jeho obhajobu. Za účelom prípravy obhajoby je potrebné komunikáciu medzi obvineným a jeho právnym zástupcom tlmočiť vždy v tých prípadoch, pokiaľ je to potrebné na zabezpečenie spravodlivého procesu, a to v priamej súvislosti s výsluchom, pojednávaním, podaním opravného prostriedku alebo inými procesnými žiadosťami, napríklad so žiadosťou o kauciu.

Na zabezpečenie spravodlivého procesu je tiež nevyhnutné pre obvineného preložiť základné dokumenty alebo aspoň ich relevantné časti. Smernica uvádza, ktoré dokumenty sa na tento účel vždy považujú za základné, z ktoré dôvodu je potrebné zabezpečiť ich preklad.³³ Príslušné orgány členských štátov však na základe vlastného návrhu alebo na žiadosť obvineného alebo jeho právneho zástupcu môžu rozhodnúť, ktoré iné dokumenty sa považujú za základné na zaručenie spravodlivého procesu, a teda by sa mali tiež preložiť.

Zároveň je potrebné uviesť, že smernica o práve na tlmočenie ustanovuje minimálne pravidlá, a teda členské štáty majú možnosť rozšíriť práva upravené v smernici tak, aby vyššia úroveň ochrany bola garantovaná aj v tých situáciách, ktorými sa smernica výslovne nezaoberá. Úroveň ochrany by však nikdy nemala byť nižšia, ako sú štandardy obsiahnuté v Dohovore alebo v Charte, resp. v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva alebo Európskeho súdneho dvora.

3.2. Smernica o práve na informácie v trestnom konaní

Smernica o práve na informácie v trestnom konaní súvisí s opatrením B Plánu ustanovujúc minimálne spoločné normy vzťahujúce sa na oblasť poskytovania informácií o právach a obvineniach osobám obvineným zo spáchania trestného činu za účelom zlepšenia vzájomnej dôvery medzi členskými štátmi. Smernica sa má aplikovať na osoby podozrivé a obvinené, a to bez ohľadu na ich právne postavenie, príp. občianstvo alebo štátnu príslušnosť.

Príslušné orgány majú v zmysle smernice povinnosť podozrivého alebo obvineného bez meškania či už ústne, alebo písomne informovať o právach ustanovených vo vnútroštátnom práve, ktoré sú nevyhnutné na zabezpečenie spravodlivého konania, pričom smernica ustanovuje minimálny rozsah tejto informačnej povinnosti. V záujme umožnenia praktického a efektívneho vykonávania predmetných práv je potrebné uvedené informácie poskytnúť včas v priebehu konania, najneskôr však pred prvým výsluchom podozrivého alebo obvineného zo strany policajného orgánu alebo iného príslušného orgánu.

V prípade, ak je podozrivý alebo obvinený zatknutý alebo zadržaný je potrebné, aby boli informácie o procesných právach poskytnuté prostredníctvom písomného poučenia o právach napísaného zrozumiteľným jazykom tak, aby sa týmto osobám uľahčilo pochopenie ich práv, a to bezodkladne po pozbavení osobnej slobody príslušnými orgánmi v súvislosti s trestným konaním. Za účelom vytvorenia pomôcky pre členské štáty vo vzťahu k takémuto písomnému poučeniu o právach je v prílohe I smernice uvedený jeho vzor.³⁴ Predmetný vzor má však len orientačný charakter a môže obsahovať aj informácie o ďalších relevantných procesných právach, uplatňovaných v jednotlivých členských štátoch.

Vo vzťahu k obvinenému je dôraz kladený na to, aby mu boli poskytnuté všetky informácie o obvinení potrebné na prípravu jeho obhajoby, ako aj na zabezpečenie spravodlivého konania. Informácie o trestnom

33 V zmysle článku 3 ods. 2 smernice o práve na tlmočenie: „Medzi základné dokumenty patrí každé rozhodnutie, ktorým sa osoba pozbavuje osobnej slobody, každá obžaloba alebo obvinenie a každý rozsudok.“

34 Pozri PRÍLOHU I smernice o práve na informácie v trestnom konaní, ktorá obsahuje Orientačný vzor písomného poučenia o právach. PRÍLOHA II smernice obsahuje Orientačný vzor písomného poučenia o právach, ktoré sa má poskytnúť osobám zatknutým na základe európskeho zatykača.

čine je potrebné obvinenému poskytnúť bezodkladne, najneskôr však pred prvým výsluchom, a to bez toho, aby tým bolo ohrozené prebiehajúce vyšetrovanie. Zároveň je potrebné obvinenému poskytnúť dostatočne podrobný opis skutkového stavu daného trestného činu vrátane času a miesta jeho spáchania, pokiaľ sú známe, ako aj jeho možná právna kvalifikácia, a to s ohľadom na štádium trestného konanie v čase poskytovania informácií tak, aby bolo zaručené spravodlivé konanie a účinné uplatnenie práva na obhajobu.

ZÁVER

Záverom je možné konštatovať, že ochrana práva na obhajobu prešla na únijnej úrovni zložitým vývojom, od počiatočného odmietavého stanoviska až do prijatia Charty základných práv Európskej únie, ktorá sa v zmysle Lisabonskej zmluvy stala prameňom primárneho práva Európskej únie. Lisabonská zmluva zároveň umožňuje Európskej únii prijať opatrenia na posilnenie práv občanov v súlade s Chartou základných práv Európskej únie, a to najmä práv jednotlivcov v trestnom konaní.

Predmetom analýzy predkladaného článku boli vybrané aspekty práva na obhajobu v kontexte práva Európskej únie poukazujúc na stručný historický vývoj ochrany práv v Európskej únii, vplyv rozhodovacej činnosti Európskeho súdneho dvora a Európskeho súdu pre ľudské práva na právo na obhajobu, ako aj na Lisabonskú zmluvu a Chartu základných práv Európskej únie ako nástrojov na presadzovanie práva na obhajobu. Priestor bol venovaný aj Plánu na posilnenie procesných práv podozrivých a obvinených osôb v trestnom konaní a jednotlivým smerniciam prijatým na jeho základe za účelom posilnenia práv obvineného v členských štátoch Európskej únie.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- CALLIESS, Ch. Die neue Europäische Union nach dem Vertrag von Lisabon. Tübingen: Mohr Siebeck, 2010.
- FRIDRICH, B.: Občianske práva v kontexte európskeho práva – komparácia na príklade Slovenskej republiky a Španielskeho kráľovstva. In: Mokrá, L. (ed.): Development and Construction of European Legal System. Bratislava: VO PraF UK, 2007.
- IVOR, J., KLIMEK, L., ZÁHORA, J.: Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky, 1. vyd., Žilina: Eurokódex, 2013. 888 s. ISBN 978-80-8155-017-1.
- JANKUV, J.: Medzinárodné a európske mechanizmy ochrany ľudských práv. Bratislava: Iura Edition, 2006.
- SMEKAL, H. Lidská práva v Evropské unii. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2009.
- ŠIŠKOVÁ, N. Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii. 2. rozšíř. vyd. Praha: Linde, 2008.

RESUME

Strajňáková, Alžbeta: The right to defense in the context of European Union law. In HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 6, 2014, No. 1 p. 40

The article deals with selected aspects of the rights of the defense in terms of the current law of the European Court of Human Rights and or the Court of Justice of the European Union. Attention is paid to various application problems and also provides an analysis of criminal procedural status of the accused in the context of the current case-law. Although all the Member States of the European Union are party to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter the ECHR), experience has shown that that alone does not always provide a sufficient degree of trust in the criminal justice systems of other Member States. Strengthening mutual trust requires a more consistent implementation of the rights and guarantees set out in ECHR. It also requires, by means of other measures, further development within the European Union of the minimum standards set out in the ECHR and the Charter of Fundamental Rights of the European Union.

MOS MAIORUM RANÉHO CISÁRSTVA A JEHO VYBRANÉ ÚSTAVNOPRÁVNÉ IDEY V KOMPARÁCII S VYBRANÝMI KONŠTITUČNÝMI PRINCÍPMI ÚSTAVY SR

**DÁVID ŠIMEK
PANEURÓPSKA VYSOKÁ ŠKOLA,
FAKULTA PRÁVA, ÚSTAV TEÓRIE DEJÍN,
ŠTÁTU A PRÁVA**

ÚVOD – DEKLARÁCIA ZÁKLADNÝCH PREMÍS, TÉZ, CIEĽOV A METÓD SKÚMANIA

Hlavným cieľom predkladanej matérie je potvrdiť alebo vyvrátiť deklarovanú hypotézu, ktorá tvrdí, že „ak moderný európsky konštitucionalizmus vychádza z tradícií rímskych ústavných zvyklostí (premisa č. 1) a zároveň je možná kompatibilita Ústavy SR s *mos maiorum* v základných ideových východiskách (premisa č. 2), majú rímske ústavné zvyklosti aj dnes určitý rozmer univerzálnosti.“¹

Na základe prezentovaného príspevku som zrealizoval, s určitou predisponovanou trúfalosťou z hľadiska rozsahu, jednu z parciálnych komparácií odkazu východiskových ideí rímskej konštitúcie v nadväznosti na súčasné moderné ústavnoprávne poriadky, špecificky na Ústavu SR a jej vybrané kreačné princípy.

Doterajšie väčšinové postoje právnych romanistov konštatujú primárne postavenie *ius privatum* ako hlavnej bázy práva súkromného štátov európskej kontinentálnej civilizácie, ktoré sa opierajú o generálny konsenzus unikátnosti v danej oblasti. *Ius publicum* sa však elegantne obchádza v ústavnoprávnej vede kontinentálnej Európy, vychádzajúc z tradícií a myšlienok novovekých buržoázných revolúcií a ústav, ktoré kladú do popredia svoju jedinečnosť a originalnosť, hoci nemôžem ani teoreticky predpokladať, že doboví autori formovali čerstvé ústavné úzusy na zelenej lúke. Z tejto fixnej premisy č. 1 vychádza nasledovná parciálna téza, ktorá deklaruje, že vyššie uvedený spôsob výkladu je prinajmenšom mylný a vychádza z mätúcich predpokladov, čo potvrdzuje priamu resp. nepriamu inšpiráciu autorov prvých kapitalistických revolučných ústav 18. stor. minulými štátoprávnymi modelmi, vrátane nepísaných ústavných zvyklostí antického Ríma – *mos maiorum*.

V nadväznosti na premisu č. 1 predkladám premisu č. 2, ktorá predstavuje legálnu komparáciu, kde za porovnávaný vzor dosadím Ústavu SR a za vzor porovnávajúci dosadím *mos maiorum* rímskej republiky, princípátu, dominátu a východorímskej ríše počas Justiniárovej vlády. Obsahom komparácie bude funkčné porovnanie vybraných všeobecných termínov, ktoré by mohli korelovať a historicky odkazovať na minulé vývojové stupne. Samotná komparácia bude paralelne operovať s dvoma spôsobmi výkladu zvlášť pre prípady termínov antického Ríma a zvlášť pre prípady moderných pojmov slovenskej konštitucionalistiky. Logické potreby odôvodňujú izolovaný prístup, nakoľko samotné časové hľadisko objektívne sťažuje dôvodenie v zmysle definovanej analýzy. Spôsob výberu styčných komparovaných veličín sa odvíjal od najširšej abstrakcie, pretože detailné, striktné a konkretizované premenné sa, jednoducho povedané, nedali dokonca ani z teleologické výkladu porovnať.

Výber styčných pojmov, ktorých analýza, komparácia a následne syntéza sa bude dotýkať, som ustálil na nasledovné resumé. Ústava SR svojím charakterom, latentným alebo priamym obsahovým vyjadrením deklaruje, že je

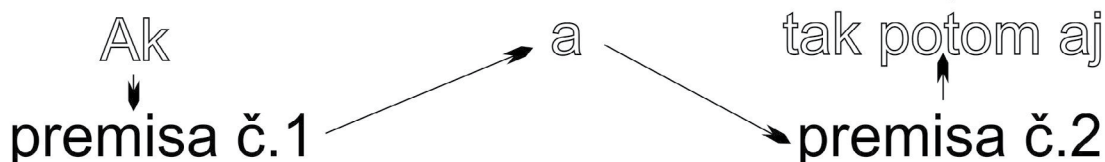
1. písaná, 2. rigidná, 3. právna (reálna) (čl. 1), 4. unitaristická (čl. 3 ods. 1), 5. republikánska (čl. 101) a 6. demokratická (čl. 1 – 2).^{2 3}

Následné skupinové trojdelenie na *kritické pojmy*, *sporné pojmy*, *ambivalentné pojmy* subsumuje tieto vyššie uvedené komparáty, podľa špecifických preddefinovaných vlastností. Tie charakterizujú *kritické pojmy* ako kategóriu vychádzajúcu z komparátov, ktoré disponujú úplne iným právnym základom a interpretáciou, *sporné pojmy* ako komparáty so spoločným obsahovým základom, ale odlišnou interpretáciou (alebo odlišným obsahovým základom, ale spoločnou interpretáciou) a *ambivalentné pojmy* ako komparáty vychádzajúce zo spoločného základu a interpretácie. Parciálna téza č. 2 sa teda pýta, či je vôbec možné dospieť k úspešnej komparácii a následnej kompatibilite skúmaných objektov.

-
- 1 Samotné jadro problematiky tvoria presnejšie povedané ústavné zvyklosti, ktoré môžeme vnímať v období klasickej republiky už ako ucelený dynamicky rozvíjajúci sa celok.
 - 2 Posluch M., Cibulka E.: Štátne právo Slovenskej republiky., Vydavateľské oddelenie právnickej fakulty UK Bratislava 2001 ISBN 80-7160-157-8, str. 38.
 - 3 Svák J.: Ústavné právo Slovenskej republiky, Akadémia PZ v Bratislave ISBN 80-8054-263-5, str. 33 – 38.

Ciel':

Ak moderný európsky konštitucionalizmus vychádza z tradícií rímskych ústavných zvyklostí (**premisa č.1**) a zároveň je možná kompatibilita Ústavy SR s *mos maiorum* v základných ideových východiskách (**premisa č.2**) majú rímske ústavné zvyklosti aj dnes rozmer univerzálnosti.

Moderný európsky konštitucionalizmus vychádza z tradícií a myšlienok novovekých buržoázných revolúcií a ústav, ktoré kladú do popredia svoju jedinečnosť a originalnosť.

parciálna téza č.1

Uvedený predpoklad je mylný

Výsledok legálnej komparácie Ústavy SR a *mos maiorum*

parciálna téza č.2

Je možná kompatibilita Ústavy SR *mos maiorum* v základných ideových východiskách?

ANALÝZA

Kritické pojmy

Právnosť – reálnosť ústavy SR znamená jej skutočné verifikovanie v praxi, kde skutkový stav relatívne zodpovedá právnej abstrakcii. Legislatívne vyjadrenie našiel v čl. 1 Ústavy SR skrze sebadeklaráciu základných atribútov:

Čl. 1

(1) *Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát...*⁴

Entuziazmus doby tvorby nevyhnutne adjustuje k tomuto pojmu atribút vysokej miery právnej odvahy, ak nie istoty, ktorá sa nedá stotožňovať s právnou istotou, pričom počíta s absolútnymi veľičinami korelujúcimi s ľudskou behaviorálnou empiriou, ktorá nemôže byť v takejto miere s právnym poriadkom zlučiteľná.

Pojem „právnosť – právny štát, reálna ústava“ bol totiž zavedený modernými ústavnoprávnymi odborníkmi postihnutými už spomínaným dobovým entuziazmom, ktorému mohol predchádzať široko parafrázovaný rímsky termín *záväznosť*. Na rozdiel od súčasnej absolútnej deklarácie istoty – právnej záväznosti, Rimania sa pohybovali v rovine pravdepodobnosti a rozsahu, teda relatívnej istoty – faktickej záväznosti.

4 Právny štát je širší pojem, súvisiaci s uplatňovaním zákona jeho záväznosti nielen pre fyzické a právnické osoby, ale aj pre štátne orgány.

Na účely komparácie pojmu reálnosti rímskej a slovenskej ústavy, treba najprv funkčne vymedziť rímsky ústavný poriadok. Gaius o ústavných poriadkoch – zvyklostiach antických národov vyslovil nasledovnú mienku:

Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur...

*Všetky národy, ktoré sa riadia zákonmi a obyčajami...*⁵

Reflektujeme tu teda dvojaký prístup a to zvlášť k zákonom a zvlášť k ústavným zvyklostiam – obyčajom, ktoré sú vlastné aj pre rímsky štát. Pozrime sa na to, v akej miere a rovine záväznosti vnímali zákony a obyčaje Rimania podľa dobových prameňov. Cicero definuje v *De legibus* čo je to zákon:

...quae scripto sancit quod vult, aut jubendo, aut vetando....

*...kde písané sankcie určujú čo je povolené, alebo je prikázané alebo zakázané...*⁶

Tzn. vzťahuje sa na rímsky poriadok vyslovene v pozitívnoprávnom duchu, bez deklaratívneho podtextu hmotnoprávného východiska resp. v zmysle ústavných súčasných zbytočných a podľa autora aj nezmyselných konštatácií viac propagačnej ako reálnej povahy. (napr. č. 1 – 4, čl. 11, 12 etc.)

Digesta posunuli definíciu zákona do generálnejšej roviny:

*Lex est commune praeceptum, virorum prudentium consultum, delictorum, quae sponte vel ignorantia contrahuntur, coercitio, communis reipublicae sponsio.*⁷

Zákon je všeobecný predpis, rozhodnutie múdrych mužov, trest za bezprávie, ktoré je spôsobené úmyselne alebo z nedbanlivosti, spoločný sľub občianstva.

Všeobecný predpis (príkaz) odkazuje na všeobecnú záväznosť zákona vzťahujúcu sa jednak na deliktálne zavinené a nedbanlivostné správanie a na osoby, ktoré vykonali *sponsio*,⁸ alebo sľub smerovaný k spoločným „veciam verejným“ (doslovne). Vykonanie občianskej prisahy nahráva zase argumentáciám o relatívnom prístupe záväznosti, nakoľko absolútne poňatie by predsa objektívne nepotrebovalo žiadny atribút sľubu vlastných občanov.

Pre celistvosť uvádzam aj chápanie zvyklostí predkov:

De quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus et consuetudine inductum est.

*V prípadoch, pre ktoré nemáme písané zákony, sa musí zachovávať to, čo sa zaviedlo mravmi a obyčajami.*⁹

Mravy a obyčaje vychádzali z pravidiel *ius naturale*, teda morálneho kódexu vlastného pre všetky živé bytosti. Rímske právo, či už verejné alebo súkromné, skutočne vnímam ako nadstavbu morálneho modelu súžitia, teda faktického a nie fiktívneho stavu rímskej spoločnosti.

Výrazy ako „povoľuje, zakazuje, prikazuje sa, sľubuje sa, musí sa zachovávať“ je v priamom kontraste s konštatovaním *argumentum ultimum* čl. 1 Ústavy SR. Na žiadnom mieste Rimania nekonštatujú, že ich pramene práva sú zároveň reálne – tzn., že sa „uplatňujú v celej rímskej ríši“, ale „majú sa aplikovať na území rímskej ríše“. Samozrejme v historických prameňoch sa spomínajú generálne definície práva, ale tie majú skôr deklaratórny charakter *de lege ferenda*, ktorý sa vyskytuje hlavne na začiatku právnych dokumentov, zbierok a učebníc. Nemajú nič spoločné s analogickým konštatovaním – „Rímska ríša je právny štát, kde sa zákony a ústavné zvyklosti uplatňujú“, ale „Rímska ríša je štát, kde sa zákony a ústavné zvyklosti majú uplatňovať“

Posledným argumentom, ktorý potvrdzuje vyššie uvedený predpoklad je ustanovenie *Constitutio Tanta*, ktorá hovorí o záväznosti Digest nasledovné:

5 Gai I.1. Hneď v druhom odseku definuje, že právo národa rímskeho pozostáva zo zákonov, plebiscitov, uznesení senátu, cisárskych nariadení, ediktov a dobrozdanií právnikov. Okrem kategórie zákonov vyplýva, že „plebiscitá... až dobrozdania právnikov“ sú deriváty ústavných zvyklostí *mos maiorum*. Samozrejme toto delenie nekopíruje členenie na *ius scriptum* a *non scriptum*, kde všetky uvedené pramene sú písané formy, zatiaľ čo generálne užívanie skrze tichý súhlas je nepísaná forma.

6 Cic. *De leg.* I.6

7 Pap. I.3.1

8 Suet. Aug. 17

9 Jul.I.3.32

„Itaque omnes iudices nostri pro sua iurisdictione easdem leges suscipiant et tam in suis iudiciis quam in hac regia urbe habeant et proponant, et praecipue vir excelsus huius almae urbis praefectus.“¹⁰

Preto nech si všetci naši sudcovia za základ svojej súdnej právomoci zoberú tieto zákony, nech ich majú pri sebe a verejne vykladajú tak na svojich súdoch ako aj v tomto kráľovskom meste, a predovšetkým tiež vynikajúci muž, prefekt tohto dobrotivého mesta.

Želací spôsob, resp. rozkazovací spôsob vetných súvetí vytvára základný rozdiel, ktorý sa vzťahuje k parciálnej záväznosti *expresis verbis* pre sudcov východorímskej ríše, teda nie konštatovacím tvrdením. Pre zvyšok širokej laickej populácie sa z dôvodu plného právneho pokrytia uplatňovali Ulpianove pravidlá:

...honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere.¹¹

počestne žiť, nikomu neškodiť, dať každému to, čo je jeho.

Na druhej strane moderná konštitucionalistika namiesto akceptovania a implementovania faktického stavu, ktorá vo svojej abstrakcii deklarovala miestami absurdné hodnoty a princípy zvýraznené v úvodných deklaráciách a memorandách, radšej alibisticky diverzifikovala ústavy na právne a reálne, hoci opodstatnenosť právnych ústav sa opierala zase o abstrakciu morálnych, etických, náboženských hodnôt, ktoré sa i napriek vynaloženému osvieteneckému úsiliu nepodarilo trvalo zaviesť do spoločnosti. Uvádžam príklady revolučných deklarácií práv občana z prostredia Spojených štátov a Francúzskej republiky:

Virginia Declaration of Rights

Section 1. That all men are by nature equally free and independent and have certain inherent rights, of which, when they enter into a state of society, they cannot, by any compact, deprive or divest their posterity; namely, the enjoyment of life and liberty, with the means of acquiring and possessing property, and pursuing and obtaining happiness and safety.

Odsek 1. Všetci ľudia sú si od prírody rovní a nezávislí, disponujúc základnými právami, ktoré, keď zaujmú svoje postavenie v spoločnosti, im nemôžu byť žiadnym spôsobom odňaté alebo odopreté ich potomstvu; menovite, radosť zo života a slobody, čo znamená nadobúdania a vlastníenie majetku, a hľadanie a získanie šťastia a bezpečia.

Déclaration des droits de l'homme et du citoyen de 1789 ARTICLE PREMIER.

Les hommes naissent et demeurent libres et égaux en droits. Les distinctions sociales ne peuvent être fondées que sur l'utilité commune.

II. Le but de toute association politique est la conservation des droits naturels et imprescriptibles de l'Homme. Ces droits sont la liberté, la propriété, la sûreté et la résistance à l'oppression.

III. Le principe de toute Souveraineté réside essentiellement dans la Nation. Nul corps, nul individu ne peut exercer d'autorité qui n'en émane expressément.

IV. La liberté consiste à pouvoir faire tout ce qui ne nuit pas à autrui : ainsi l'exercice des droits naturels de chaque homme n'a de bornes que celles qui assurent aux autres Membres de la Société, la jouissance de ces mêmes droits. Ces bornes ne peuvent être déterminées que par la Loi.

Ľudia sa rodia a zostávajú si rovní a slobodní v právach. Spoločenská diferenciácia môže byť založená len na všeobecnom blahu.

II. Cieľom politických združení je zachovávanie prirodzených a neodňateľných práv ľudí. Tieto práva sú sloboda, vlastníctvo, bezpečie a odpor voči útlaku.

III. Princípom štátnej suverenity je národ. Žiadny orgán alebo individuálna autorita nemôže vykonávať žiadnu právomoc, ktorá by nepochádzala priamo od národa.

IV. Sloboda pozostáva z činnosti jednotlivca, ktorá neubližuje nikomu inému, teda lepšie povedané, výkon prirodzených práv každého človeka nemá ohraničenie s výnimkou kontaktu výkonu tých istých práv iným jednotlivcom tej istej spoločnosti. Tieto obmedzenia môžu byť definované iba zákonom.

10 D. Constitutio Tanta 24

11 Ulp.I,1,10

Môžeme teda povedať, že rímske vnímanie dodržiavania ústavy alebo princípu právnosti – reálnosti, bolo oveľa pragmatickejšie a utilitárnejšie založené, nezaťažené ideologickou dogmatikou *de lege ferenda*, pretože samotné delenie ako také v dobách antického Ríma neexistovalo. Namiesto prázdnych konštatácií spôsobených eufóriou zdanlivého uvoľnenia politických režimov, Rimania sa pridržali a prísne odlišovali právne disciplíny od filozofickej ontológie, ktorá v moderných právnych poriadkoch v úvodných článkoch niekedy syntetizuje materiú nesprávnym smerom.

Demokratický rys ústavy SR je definovaný v čl. 1 – 2, ktorá vychádza:

1. z neviazanosti na žiadnu ideológiu alebo náboženstvo,
2. zo všeobecného dodržiavania medzinárodného práva,
3. z definovania zdroja moci pochádzajúceho od občanov a
4. definovania základného modelu správania sa štátnych orgánov a ľudí vo vzťahu k právnemu poriadku.

Prvý bod vychádza z myšlienkového prúdu francúzskej revolúcie.¹² Antika však nespájala neviazanosť na náboženstvo s atribútom demokracie, pretože polyteistickým sektám chýbala akákoľvek väčšia organizovanosť charakteristická pre staromoderné religiózne združenia, ktoré mohli reálne konkurovať starovekému rímskemu štátu.¹³ Novovekí myslitelia chceli pomocou ideí odluky cirkvi a štátu skôr účelovo oslabiť vplyv vybraných náboženských organizácií na štát, čo sa javí v dobovom kontexte ako úplne logické. Rimania však túto objektívnu potrebu nepociťovali, ba práve naopak, napríklad národný kult boha Marsa, Jupitera alebo Ceresa a odvodzovanie vlastnej či už vojenskej, resp. vodcovskej tradície hralo v *mos maiorum* nezastupiteľnú úlohu.¹⁴ V rámci principátu a neskôr dominátu vystupuje do popredia fúzia štátnej ideológie a nového náboženstva – kresťanstva, ktorá sa stala integračnou súčasťou štátu a plnila podpornú funkciu stability a kontroly.¹⁵

Ideológia ako koncept v antickom predkresťanskom Ríme sa spájala skôr s filozofickým smerovaním, kde dominoval rímsky stoicizmus, a ten nepredstavoval politické hnutie ako skôr vnútorné presvedčenie.¹⁶ Takisto kváziideologické smerovanie zhmotnené v dvoch politických prúdoch populárov a optimátov, hovorilo skoršie o sociálnej diverzifikácii ako o konkurencii myšlienkových prúdov. Preto ideológia ako moderný abstraktný pojem nehral tak dôležitú úlohu ako polyteistické náboženstvo stotožnené s *mos maiorum* a neskôr kresťanstvo vo význame politického a sociálneho mocenského nástroja.

K druhému bodu len dodám, že rímska ríša neexistovala v integrovanom, relatívne vyváženom, medzinárodnom priestore ako Európa 17.-teho. až 21.-ého storočia.¹⁷ Rimania ako jediný hegemon európskeho priestoru určovali „medzinárodné“ právo a riadili sa len vlastnými utilitárnymi pohnútkami, preto atribút medzinárodného práva, kde relatívne rovným dielom participujú subjekty na tvorbe vzájomných vzťahov, odpadá.

Tretí bod sa orientuje na pojem „zdroj štátnej moci“, ktorý ako prapôvodný inštitút vlastný pre rímsko-helénsku civilizáciu dokázali doboví štátnici odlišiť, pomenovať a definovať, primárne vychádzajúc z Platónovho rozčlenenia správy obce na päť štátnych režimov v rámci jeho titulu „Πολιτεία – *Politeia*“.¹⁸ Rimania počas obdobia vlastnej republiky rozvinuli a prispôbili mnohé klasické grécke inštitúty, z ktorých čerpajú moderné demokracie dodnes, medzi inými aj faktické užívanie systému priamej alebo nepriamej demokracie, systém vzájomnej kontroly rôznych druhov mocí,¹⁹ definovanie právomocí, kompetencií a ich obsahu,

12 *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* de 1789,

13 Liv. I.20 Cirkevná organizácia štátnych kultov a náboženských záležitostí samozrejme existovala

14 Cooley A.E.: *Beyond Rome and Latium: Roman Religion in the Age of Augustus, Religion in Republican Italy* Cambridge University Press, 2006, str. 247

15 Samozrejme nemôžeme brať v úvahu úvodné roky vládnej aplikácie a šírenia kresťanstva, ktoré neniesli znaky stability.

16 Arrianos: *Ἐπικτήτου διατριβαί*, I.9. 1: „Ja nie som Aténčan alebo Korinťan, ale občan tohto sveta.“

17 Počas obdobia vrcholného stredoveku a renesancie sa v geopolitickom priestore Európy vytvorili relatívne, vojensky a ekonomicky rovnocenné medzinárodné subjekty, ktoré svoje vzájomné vzťahy determinovali do dnešných dní a na ich snahách sa vybudovali moderné internacionálne združenia rôzneho charakteru.

18 Platón: *Πολιτεία* VIII-X

19 Cic. *Ep.* I.2.4. Problematika vzájomnej kontroly senátu, ľudových zhromaždení, involvovanie cisára a jednotlivých spoločenských tried

imunity mandátu etc.²⁰ Počas obdobia principátu prebiehala transformácia resp. faktický presun právomocí na novovybudovanú paralelnú cisársku organizáciu, ktorá participovala na kontrole rímskeho štátu ekonomicky a vojensky, za ponechania formálnej republikánskej sústavy a zvykov.²¹

V prípade štátnych orgánov, magistráti vykonávali svoje základné oprávnenia najmä pomocou formálnych právomocí, ktoré sme podľa historických prameňov a z hľadiska pôsobnosti a intenzity rozdeľovali na *potestas*²² ako najširšie vzatú právomoc a *imperium*²³ ako najvyššie vzatú právomoc, ktorá sa kombinovala so špecifickými atribútmi plebejského tribúna a neformálnymi právomocami *auctoritas* a *dignitas*.²⁴ Magistratúra klasickej republiky disponujúca imperiom podliehala špecifickej aplikačnej praxi, ktorá sa uplatňovala pomocou *mos maiorum* Ríma, a v prípade porušenia právneho poriadku – reprezentovaného v tom čase už nielen ústavnými nepísanými zvyklosťami, ale aj normatívnymi právnymi aktmi – zákonmi, nasledovali konkrétne vymedzené legálne protiopatrenia či už vo forme spätnej kontroly realizovanej rímskym senátom a jeho komisiami (substitučne počas principátu nahradil senát cisár), ktoré mohli napríklad podávať verejné obžaloby a podnety na trestné prešetrenie, a v konečnom dôsledku aj udeliť tresty, čoho dôsledkom bola generálna strata *dignitas* páchatela, ktorá mohla vyústiť až do straty občianstva resp. vyhlásením za nepriateľa štátu.²⁵

Slobodní jednotlivci mohli okrem špecifických občianskych práv určených rímskym občanom a obmedzení provinčných poriadkov robiť všetko pokiaľ nevstupovali do práv ostatných.²⁶ Slovenská právna úprava hovorí inými slovami to isté a to že: 1) Štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. V prípade jednotlivca 2) Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá.

Konštatujem teda, že minimálna obsahová báza je vo vyššie uvedených tézach prítomná a relatívne podobná (body č. 3, 4), avšak nie do tej miery, aby mohol byť „demokratický rys“ zaradený do ambivalentných pojmov.

Sporné pojmy

Ius scriptum a *ius non scriptum* je termín pochádzajúci už z čias antického Grécka „τὸν νόμον οἱ μὲν ἔγραψαι, οἱ δὲ ἄγραψαι“,²⁷ prevzatý a často využívaný rímskou právnou vedou. Definícia oboch pojmov sa do súčasného vývoja markantne nezmenila. Odlišný je však už pohľad pri aplikácii vyššie uvedených pojmov na rímsku ústavu dobovými právnikmi a súčasnými právnymi teoretikmi. Na rozdiel od slovenskej ústavy, podľa modernej kategorizácie bola rímska konštitúcia nepísaná.²⁸ (nevykazovala znaky spísaného uceleného štátotvorného dokumentu, ale zmes zvykov predkov dopĺňaných normatívnymi právnymi aktmi magistrátov). Podľa Inst. 1.2.3, 9 nasledovné dobové tvrdenie konštatuje, že:

*Constat autem ius nostrum aut ex scripto aut ex non scripto, ut apud Graecos: τὸν νόμον οἱ μὲν ἔγραψαι, οἱ δὲ ἄγραφοι id est legum aliae scriptae aliae non scriptae. Scriptum ius est lex, plebiscita, senatus consulta, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentium... Ex non scripto ius venit, quod usus comprobavit. nam diuturni mores consensu utentium comprobati legem imitantur.*²⁹

20 Problematika *potestas*, *imperium* v korelácii s *auctoritas* a *dignitas*.

21 Čo možno v určitom svetle pozorovať v rámci ultimatívneho poňatia slobody podnikania a nepomerného kumulovania ekonomických prostriedkov aj v súčasnosti. Držitelia moci sa *de facto* nezhodujú s oficiálnou sústavou štátnych orgánov, kde by sa predpokladalo, že vrcholné štátne inštitúcie budú mať k dispozícii aj adekvátnu moc.

22 Paul. L.16, 215 “Potestatis” verbo plura significantur: in persona magistratuum imperium: in persona liberorum patria potestas

23 Cic. Phil. V.16 sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri non potest.

24 Cic. De leg. III.28 Cum potestas in populo, auctoritas in senatu sit. Súvisí aj Res gestae VI,35: Quó pro merito meó senatus consulto Augustus appellátus sum...Post id tempus praestiti omnibus dignitate, potes tatis autem nihilo amplius habui quam qui fuerunt mihi quo que in magistratu conlegae.

25 Viď príklad M. Antonius.

26 Ulp. I.1,10,1

27 „Niektoré právne zásady sú písané iné nepísané.“ Inst. 1,2,3

28 Prusák J.: *Teória práva*. Vydavateľské oddelenie právnickej fakulty UK Bratislava 2001 str. 110.

29 Inst. I.2.3, 9

„(Rímske) právo pozostáva z písaného a nepísaného práva..., písané právo je zákon, plebiscitum, uznesenie senátu, cisárska konštitúcia, edikty a dobrozdania právnikov... Nepísané právo vzniká vtedy, keď je schválené vlastným používaním...Dlhodobý obyčaj... je postavený na roveň zákonu.,,“

Atribút písanosti v rímskom ponímaní sa vzťahuje k prameňu práva, narozdiel od súčasnej kategorizácie, ktorá kladie podmienku na jednotný ucelený ústavnoprávny dokument, čo do druhej polovice 18. stor. nebolo vôbec aktuálne. Zároveň túto novodobú argumentáciu považujem za mätúcu a aplikačne účelovú špecifickému obdobiu, pretože posudzovanie ústav na základe parametra, či majú jeden alebo viac štáto-tvorných dokumentov v závislosti od chronologického poradia a obsahového (podľa mňa len vizuálneho) rozdelenia, je celkom odvážne.³⁰

Rigidnosť právnych noriem nie je ustálený pojem. Je výsledkom teoretického delenia ústav modernými právnymi teoretikmi a nemá korene v antickom Ríme. Vedecká impertinentnosť smeruje k otázke, či existuje vôbec možnosť určenia hranice medzi rigidnými a flexibilnými ústavami,³¹ a ak nie, akú utilitárnu a pragmatickú hodnotu majú vôbec uvedené diverzifikácie. Pre účely našej analýzy je však vhodné uznať za objektívny fakt nasledovnú konštatáciu, že Ústava SR podľa charakteristík modernej konštitucionalistiky sa generálne považuje za rigidnú.

Pri rímskom *mos maiorum* je ťažko definovateľné, nielen v ktorej rovine chápeme tuhosť a flexibilitu, ale aj v čom, teda v akých inštitútoch. Vo vzťahu k legislatívnemu procesu a schvaľovaní určitých zákonov *mos maiorum* napríklad vykazovalo formálne znaky rigidnosti. Zároveň však niektoré ústavné legislatívne inštitúty obsahovali znaky flexibility napr. uznesenia senátu, edikty, cisárovo nariadenia etc. a nehovoriac o dynamických premenných, ktoré vplývali na samotnú modifikáciu *mos maiorum* a to *institutum* a *consuetudo*.³²

Celkovo konštatujem, že rímska konštitúcia plnila hlavne utilitárnu funkciu, teda sa ani primárne nesnažila spĺňať znaky teoretických pojmov, ako je to rámci súčasnej ústavnej tvorby³³, ale práve naopak.

Ambivalentné pojmy

Unitaristická ústava vychádza z definície pojmu, ktorý sa vo vzťahu k štátu vymedzuje existenciou jednotnej sústavy najvyšších orgánov a absenciou územných jednotiek, ktoré disponujú samostatnosťou na základe sebaurčovacieho práva.^{34 35} Rímske právo nepoznalo moderný *terminus technicus* „sebaurčovacie právo národa“³⁶, ale poznalo implicitne termín „pozemok, hranica a sústava najvyšších štátnych orgánov“, teda pojmy, ktoré integrálne s moderným konštitucionalistickým vyjadrením súvisia.

Z pohľadu vlastníckeho práva sa problematika delenia rímskeho územia sústredila na tri základné kategórie a to na tzv. italské pozemky, ktoré ako jediné mali alternatívu plnohodnotného súkromného kviritského vlastníctva fyzických alebo právnických osôb (rímskych občanov alebo rímskych municípií)

30 Ústava Veľkej Británie je nepísaná (v britskej literatúre označovaná pod jasnejším pojmom nekodifikovaná), hoci obsahuje vyše 50 štátutov, ktoré sa v mnohých prípadoch dopĺňajú a utvárajú harmonický celok, ale napr. Ústava SR je písaná, má základný prameň č. 460/1992 Zb., ktorý je v niektorých novelách a ústavných zákonoch paradoxne charakterovo menený úplne vo vnútornom rozpore. (ku dňu 06.03. 2014, 11 krát novelizovaná). Delenie z hľadiska *ius scriptum* alebo *non scriptum* nemá podľa moderných kritérií opodstatnenie, iba ak by sme upravili výrazy podľa britskej právnej vedy na kodifikované a nekodifikované právo.

31 Je to hranica, kedy zmenu ústavy dovoľuje zákon resp. ústavný zákon, alebo je to legislatívnym procesom – kvórom poslancov, dolnou alebo hornou komorou, alebo kontrasignáciou prezidenta, vplyvu ústavného súdu na prijatie zmeny etc..?

32 *Consuetudo* je inštitút, ktorý spočíva v obnovovaní starých zvyklostí, zatiaľ čo *institutum* je forma voľného precedensu.

33 Pri tvorbe súčasných ústav a ústavných zákonov si kladú ústavodárni činitelia otázky: Aký charakter bude mať ústava, bude rigidná alebo flexibilná, demokratická parlamentného alebo prezidentského systému, z čoho bude vychádzať, akým spôsobom sa inkorporujú medzinárodné normy etc. Pri tvorbe rímskej konštitúcie Rimania neboli limitovaní medzinárodnou právnou úpravou a alebo relatívnym vnútorným tlakom. Podvedome sa riadili princípmi efektívnosti a účelnosti.

34 Prusák J.: *Teória práva*. str. 156 Vydavateľské oddelenie právnickej fakulty UK Bratislava 2001.

35 Čl. 3 Ústavy SR- 1) Územie SR je jednotné a nedeliteľné. 2) Hranice sa môžu meniť len ústavným zákonom

36 A nikdy sa ani implicitne podľa neho neriadil, preto tento bod v rámci charakteristiky unitárnosti rímskej ústavy je bezpredmetný.

– *ager privatus*,³⁷ pozemky patriace priamo cisárovi a provinčné pozemky³⁸, ktoré existovali vo vlastníctve rímskeho štátu – *ager publicus*³⁹ a boli pod správou rímskych magistrátov alebo cisára a cisárskej administratívy.⁴⁰ Keďže plnohodnotné súkromné vlastníctvo pozemkov sa orientovalo len na územie Itálie, štátne pozemky tvorili zvyšné územia vrátane pohraničných oblastí. Cisárske pozemky, ktoré sa dislokovali spravidla do prokurátorských provincií, tvorili zaujímavý právny excus, kde cisár ako súkromná osoba disponoval vyššie spomenutými nehnuteľnosťami s vlastnou administratívou a pritom skrze nich realizoval štátnu politiku, ktorá mala byť delegovaná podľa *mos maiorum* len na štátnu sústavu, resp. na sústavu disponujúcou delegovaným imperiom. K nim prislúchalo plné dispozibilné vlastnícke právo, v rámci ktorého ich spravidla dával do nájmu svojim klientom, resp. spojencom Ríma. Štátne provinčné pozemky nemali plnú dispozibilitu vzťahujúcu sa na súkromný majetok s odkazom aj na religiózny charakter, v rámci ktorého každý posun hraníc obce Rím museli odsúhlasiť aj bohovia⁴¹. Preto sa štátne pozemky spravidla nepredávali, ale dávali do užívania za pravidelný poplatok – *tributum, stipendium*,⁴² z čoho vyplýva, že akýkoľvek náznak paralelného štátneho syndrómu v rímskej ríši, ktorý by pripomínal kvázifederalizmus na úrovni najvyšších orgánov a v súvislosti s odkazom na fraktúrne poňatie územného členenia z pohľadu vlastníckeho práva, neprichádza do úvahy.

Hoci sústava najvyšších orgánov v neskorej republike a principátu vykazovala znaky nepravnej duality⁴³, nemôžeme povedať, že bola funkčne nejednotná.⁴⁴ Cisár ako vrchný správca na základe udeleného prokonzulského imperia senátom, teritoriálne vymedzeného na oblasti, ktorým

Provincias validiores et quas annuis magistratuum imperiis regi nec facile nec tutum erat, ipse suscepit, ceteras proconsulibus sortito permisit.

Silné provincie, ktoré nemohli byť ľahko alebo bezpečne spravované pravidelnými stretnutiami, zabral pre seba, ostatným udelil vybraných prokonzulárnych guvernérův...⁴⁵, zabezpečoval ich nedotknuteľnosť sprostredkované skrze vlastnú administratívu, pretože boli majetkom rímskeho štátu. Prokonzulské *imperium* sa generálne udelilo pri nástupe do funkcie rímskemu cisárovi, ktoré umožňovalo ďalej v rámci vlastnej administratívnej sústavy ho delegovať na nižšie štruktúry civilného alebo vojenského charakteru. Obídenie kumulácie prípadných úradov v jednej osobe, resp. *potestas* sa dialo umelým vyčlenením jednotlivých zložiek imperia, ktoré sa začali udeľovať práve v tejto izolovanej forme a tým sa zabezpečila relatívne úspešná koexistencia centrálnych republikánskych úradov a cisárskej administratívy. Z toho vyplýva, že konštatovaná jednotnosť centrálnych orgánov a štátneho územia, legálna nemeniteľnosť rímskych hraníc, absolútne potlačenie politickej participácie aj nižších politicko-ekonomických autonómnych územných celkov (*colonia, municipium*) *de lege*, naznačujú, že rímska ústava môže byť označovaná moderným pojmom ako unitárna.

Republikánska ústava je v poňatí modernej konštitucionalistiky chápaná skrze inštitút hlavy štátu – prezidenta, vychádzajúc z tradície americkej a francúzskej konštitucionalistiky prvýkrát realizovanej počas revolučných nepokojův.⁴⁶ Základná diverzifikácia ústav podľa kritérií kladených na hlavu exekutívy, jej formu a obsah, vyúsťuje do delenia ústavných poriadkov na republikánske a monarchistické, ktoré s predesťtinovanou istotou vychádzajú z rímsko-helénskej tradície.⁴⁷

37 Gai II, 27

38 Gai II, 7.

39 Taktiež *Ager Occupatorius. Rei Agrariae Auctores*, str. 45, ed. Wilelmi Goesii 1674

40 Provinčné pozemky mohli byť v súkromnom prenájme.

41 Boh brán a hraníc Janus.

42 *Cic. De off.* II.22

43 Napr. duálnosť senátnej štátnej správa a cisárskej administratívy.

44 Samozrejme výnimky v období dominátu sú evidentné, ja sa však zameriavam na obdobie na prelome letopočťov.

45 Suet. Aug. 47

46 Paradoxne slovo prezident vychádza z lat. *prae+sedere* – tí čo sedia vpredu, zatiaľ čo slovo rímsky préťor (pôvodne označovaní konzuli) vychádza z *prae+ire* – tí čo kráčajú vpredu.

47 Platón: *Πολιτεία* VIII-X

Rímske kráľovstvo, charakteristické inštitútom *rex* – kráľ, ktorý v sebe koncentroval najširšie vzaté *imperium*, sa ako štátny útvar nazývalo *Regnum Romanum*, vykazujúc znaky hybridnej monarchie. Po zavrnutí kráľovstva a rozdelení právomocí do nových úradov sa podľa dobovej tradície začína hovoriť o veci verejnej – *res publica*⁴⁸, kde sa aktívne do politického procesu zapájajú dve legitimované vrstvy rímskej society – patricijovia a plebejci. Pri etablovaní principátu sa aplikovala subsidiarita novovzniknutej súkromnej cisárskej administratívy vo vzťahu k štátnej republikánskej sústave, čo navonok môže naznačovať možnú zosilnenú protektorátnu formu autokratickej vlády v relácii k *mos maiorum* republiky, i keď s najväčšou pravdepodobnosťou išlo o nastolenie osobnej osvietenskej diktatúry, kvázi konštitučnej monarchie.⁴⁹ Pri tomto bode treba dodať, že presné vymedzenie hranice medzi republikánskym a monarchistickým modelom je sťažené historickým vývojom principátu. Ak v prípade juliovsko-claudiovskej a vespasiánovskej dynastie hovoríme o monarchistickom modeli (hoci v žiadnom legálnom prameni sa nedefinovali presné pravidlá rodinného nástupníctva) obdobie občianskych nepokojov v r. 68 – 69 po Kr. a systém adoptívnych cisárov sa blížil skôr k autokratickým, republikánskym princípom, pretože nástupníctvo a ustanovenie za rímskeho cisára sa dialo nie ako relatívny jednostranný akt, ale ako konsenzus viacerých spoločenských rovin.

V rámci dominátu, verejné označenie cisára sa spája s pojmom *dominus et deus* – pán a boh, indikuje otvorený nástup despotie východného typu.⁵⁰ V tomto prípade sa proces nástupníctva a delegovania právomocí na cisára už neodvíja od možného spoločenského konsenzu, ale od direktívneho pretláčania voluntaristických stanovísk skupiny vojenských veliteľov a správcov provincií, ktoré sa v období celkovej rozpoltenosti rímskej spoločnosti stáva progresívnym pravidlom. Na charakteristiku rímskych ústavných zvyklostí z pohľadu delenia na monarchistickú alebo republikánsku ústavu, malo vplyv viacero faktorov, na základe ktorých sa zužuje počet oprávnených subjektov participujúcich na štátnej moci, teda presúvame sa zase k monarchistickému krajne autokratickému modelu.

Na základe vyššie uvedenej analýzy so zameraním na časové obdobie principátu konštatujeme, že model klasického Augustovského cisára pripomínal skôr silný republikánsky „prezidentský“ model autokratického typu.

SYNTÉZA KOMPARÁCIE

Kompilované závery konštatujú podľa vyššie realizovaného rozdelenia a komparácie základných pojmov nasledovné. Zo základných charakteristík Ústavy SR vyplynulo, že som zaradil

- medzi kritické pojmy: „právnosť-reálnosť“, „demokratický rys“⁵¹,
- medzi sporné pojmy: „*Ius scriptum* a *ius non scriptum*“, „rigidnosť“ a
- medzi ambivalentné pojmy: „unitaristická ústava“ a „republikánsky ústava“.

V prospech aktuálnosti základných termínov rímskej konštitúcie a Ústavy SR súhlasí nasledovný pomer 2:2:2, kde 33,33...% popiera objektívnu komparabilitu pojmov *mos maiorum* a Ústavy SR, 33,33...% zostáva na spoločnej pojmovej obsahovej báze, ale rozličnej interpretácii resp. na odlišnej obsahovej báze, ale spoločnej interpretácii, a 33,33% potvrdzuje porovnateľnosť pojmov rímskej konštitúcie s Ústavou SR.

V komplexnom zhrnutí cca. 67% stále hovorí v prospech možnej komparability vybraných princípov Ústavy SR a antického *mos maiorum*, čo vedie ku kompatibilite základných ideových východísk súčasnosti a antiky v reálnej rovine modernej konštitucionalistiky.

48 Liv II.1 Pojem, ktorý nemôžeme ani v dobe jeho vzniku zamieňať s pojmom demokracia. Republika súvisí s rozdelením právomocí a vzájomnej kontroly najvyšších štátnych orgánov a najmä na odlíšenie od pojmu kráľovstvo. Demokracia súvisí so zdrojom a legitimitou štátnej moci. Najlepšie vystihuje premenu kráľovstva na republiku prísaha Lucia Junia Bruta, ktorý vyhnal posledného etruského kráľa: *Omnium primum avidum novae libertatis populum, ne postmodum flecti precibus aut donis regiis posset, iure iurando adegit neminem Romae passuros regnare.*

49 *Princeps* bol stále *de iure* viazaný zákonmi a fakticky jeho moc nebola absolútna, hoci jeho právne akty podľa *Lex de imperio* mali právnu silu zákona. Vždy však existovala faktická protiváha senátu a armádnych zložiek, ktoré sa opierali predovšetkým o nepísané ústavné zvyky – *mos maiorum*.

50 Halsberghe G.H.: *The Cult of Sol Invictus*, Leiden, 1972, str. 152

51 „Demokratický rys“ patrí medzi kritické pojmy len z polovice, nakoľko z pôvodných štyroch bodov dva boli porovnateľné s moderným chápaním.

ZÁVER

Premisa č. 1 deklarovala, že „moderný európsky konštitucionalizmus vychádza z tradícií a myšlienok novovekých buržoázných revolúcií a ústav, ktoré kladú do popredia svoju jedinečnosť a originálnosť.“ Parciálna téza č. 1 nadväzovala na premisu č. 1 a výrokovo, ale aj funkčne ju popierala, aby mohla byť naplnená prvá časť uvádzaného cieľa. Pri detailnom skúmaní aj s odkazom na zrealizovanú komparáciu konštatujem, že premisa č. 1 je skutočne výrokovo popretá tézou č. 1 vo viacerých bodoch. Podkapitoly „demokratický rys“ bod č. 3, 4 a „republikánska ústava“ jasne vyvracajú premisu, ktorá pre účel analýzy stačí, aby bola popretá len čiastočne, nakoľko výrok stojí na absolútnom tvrdení.

Premisa č. 2 stojí na výsledkoch realizovanej komparácie, tzn. či je vôbec možné dospieť k úspešnej komparácii a následnej kompatibilite skúmaných objektov – Ústavy SR a *mos maiorum*. Odkazujem na závery syntézy komparácie, kde cca. 67% stále hovorí v prospech deklarovaného výroku.

Výroková časť deklarovaného cieľa teda splňa nasledovné požiadavky.

Cieľ:

Ak moderný európsky konštitucionalizmus vychádza z tradícií rímskych ústavných zvyklostí (**premise č.1**) a zároveň je možná kompatibilita Ústavy SR s *mos maiorum* v základných ideových východiskách (**premise č.2**) majú rímske ústavné zvyklosti aj dnes rozmer univerzálnosti. ✓

Ak
premise č.1 ✓ a tak potom aj
premise č.2 ✓

~~Moderný európsky konštitucionalizmus vychádza z tradícií a myšlienok novovekých buržoázných revolúcií a ústav, ktoré kladú do popredia svoju jedinečnosť a originálnosť.~~

parciálna téza č.1

Uvedený predpoklad je mylný ✓

Výsledok legálnej komparácie Ústavy SR a *mos maiorum* ✓

parciálna téza č.2

Je možná kompatibilita Ústavy SR s *mos maiorum* v základných ideových východiskách? ✓

67% v prospech kompatibility a komparability

SUMMARY

Main article was focused on comparison of roman *mos maiorum* and chosen current slovak constitution principles. The hypothesis declared common lexical, legal and functional ground, which should be applied on specific terms. The method of choosing these terms came from social evolution theory point of view, which means, author tried to find common sense of effective ratio and main purpose. Basic difficulty, which author met during the analysis, resided in different interpretation caused in large timeline disperse. However the principles are defined as leading ideas, so the merit of abstraction eased the way of analysis.

Conclusions affirmed through the result of calculated ratio, that comparability and compatibility of slovak constitution and *mos marioum* are possible on 67% level of propability.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Originálne pramene:

- *Ager Occupatorius. Rei Agrariae Auctores*
- Arrianos: *Ἐπικτήτου διατριβαί*
- Cicero: *Phillippicae*
De Legibus
De Officiis
Epistulae ad Familiares
Digesta
- Gaius: *Institutionum commentarii quattuor*
- Livius: *Ab urbe condita*
- Platón: *Πολιτεία*
- Suetonius: *De Vita Caesarum*
Déclaration des droits de l'homme et du citoyen de 1789
Virginia Declaration of Rights

Zákonné úpravy:

- predpis.č. 460/1992 Zb. Ústava SR

Bibliografia:

- Cooley A.E: *"Beyond Rome and Latium: Roman Religion in the Age of Augustus, Religion in Republican Italy.* Cambridge University Press, 2006.
- Halsberghe G.H.: *The Cult of Sol Invictus*, Leiden, 1972.
- Posluch M., Cibulka Ľ.: *Štátne právo Slovenskej republiky*. Vydavateľské oddelenie právnickej fakulty UK Bratislava 2001 ISBN 80-7160-157-8.
- Prusák J.: *Teória práva*. Vydavateľské oddelenie právnickej fakulty UK Bratislava 2001.
- Svák J.: *Ústavné právo Slovenskej republiky*, Akadémia PZ v Bratislave ISBN 80-8054-263-5.

Index citácií:

- Arrianos:
I.9. 1
- Cicero:
De leg. I.6
De leg. III.28
De off. II.22
Ep. I.2.4.
Phil. V.16
- Digesta:
Constitutio Tanta 24
Ulp. I,1,10
Pap. I.3.1
Paul. I.3.32
Paul L,16, 215
- Gaius:
I.1,2
II, 27
II,7.
- Institutiones:
1,2,3 – 1.2.3, 9
- Livius:
I.20
II.1
- Suetonius:
Aug. 17
Aug. 47
- Ústava SR:
Čl. 1,2,3,101

PRÁVNÝ STATUS INDIÁNOV V RANOM KOLONIÁLNOB OBDOBÍ LATINSKOAMERICKÝCH DEJÍN¹

**PETER VYŠNÝ
TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE,
PRÁVNICKÁ FAKULTA, KATEDRA
DEJÍN PRÁVA**

1

Tento text vznikol v rámci riešenia projektu č. 003TTU-4/2012 „Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov“, podporeného Kultúrnou a edukačnou grantovou agentúrou (KEGA) Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR.

ABSTRAKT

VYŠNÝ, PETER. PRÁVNÝ STATUS INDIÁNOV V RANOM KOLONIÁLNO M OBDOBÍ LATINSKOAMERICKÝCH DEJÍN. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 6, 2014, Č. 1, S. 70

Text charakterizuje právny status Indiánov v ranom koloniálnom období latinskoamerických dejín (t.j. približne v 16. storočí) z hľadiska hlavných právnych regulácií tohto statusu a z hľadiska niektorých (významnejších) dobových teoretických nazeraní na tento status. Ranokoloniálny právny status Indiánov osciloval medzi otroctvom a slobodou. Španielska Koruna sa usilovala, aby sa Indiáni stali jej slobodnými poddanými, porovnateľnými s jej poddanými v Európe, čo však z jej pohľadu bolo možné až po christianizácii a „scivilizovaní“ Indiánov, ktoré sa Koruna spočiatku pokúšala dosiahnuť aj pomocou určitých inštitúcií (encomiendy a.i.) výrazne obmedzujúcich osobnú slobodu Indiánov a disciplinujúcich ich nútenou prácou. Christianizácia a „civilizovanie“ Indiánov boli súčasťou snáh Koruny legitimizovať svoje panstvo na americkom kontinente, keďže jedným zo zdrojov jeho legitimacy bola teória o jeho poskytnutí pápežom pod podmienkou, že Koruna zabezpečí konverziu Indiánov na katolicizmus. Oba procesy súviseli aj s dobovým názorom, že Indiáni sa podobajú na osoby, nad ktorými sa vykonáva poručníctvo/opatrovníctvo, teda na osoby, ktorých záujmy musí niekto – v tomto prípade Koruna – zastupovať. Tento názor sa v právnej rovine prejavil kvalifikáciou Indiána ako (v určitom rozsahu) slobodnej, ale relatívne právne nespôsobilej osoby. Dobové teoretické nazerania na právny status Indiánov operovali s rôznymi tézami, napr. že prirodzené/ľudské práva možno priznať len kresťanom, že Španieli môžu vyhlásiť niektoré prvky životného štýlu Indiánov za porušenie všeľudského prirodzeného práva a získať tak casus belli na vedenie „spravodlivej“ dobyvačnej vojny proti nim, že Indiáni ako pohanovia po príchode Krista na Zem stratili moc nad svojimi územiami a majetkami, že Španieli sú intelektuálne a kultúrne nadradení „barbarským“ Indiánom, ktorým preto patrí osud „prirodzených otrokov“ Španielov a.i.

ABSTRACT

VYŠNÝ, PETER. THE LEGAL STATUS OF INDIANS IN THE EARLY COLONIAL PERIOD OF LATIN AMERICAN HISTORY. HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL. 6, 2014, NO. 1, P. 70

The paper deals with the legal status of Indians in the early colonial period of Latin American history (in the 16th century). It focuses on the principal legal regulations of the Indians' status and on some (important) contemporary theories about that status. In the early colonial period the legal status of Indians oscillated between slavery and freedom. Spanish Crown sought that Indians became its free subjects, comparable with its subjects in Europe, but in its view this was possible only after the christianization and occidentalization of Indians which the Crown initially tried to realize through certain institutions (e.g. encomiendas) significantly restricting personal freedom of Indians and introducing a discipline in their lives through involving them into a regime of forced labor. The Crown's effort to christianize and to "civilize" Indians was part of its policy aimed at legitimization of Spanish dominion in the Americas, as one of the sources of its legitimacy was the theory according to which the pope had donated the Americas to Spain on condition it ensure the conversion of the Indians to Catholicism. This effort was also associated with the contemporary view that Indians resemble the persons who need a guardian or a custodian, that is the persons whose interests must be by someone – in this case by the Crown – represented. Due to this view the Indians were qualified by the law as free persons (to some extent) relatively lacking the legal capacity. Contemporary theories about the legal status of Indians operated with different argument; e. g. that the natural/human rights may be granted only to Christians, that Spaniards may consider certain elements of Indians' lifestyles a violation of natural law, common to all mankind, and gain thus a casus belli for conducting "just" wars against the Indians, that the Gentiles/Indians after the arrival of Christ on earth have lost the right to govern over their territories and assets, that Spaniards are intellectually and culturally superior to "barbarous" Indians, who therefore are "natural slaves" of Spaniards etc.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Latinská Amerika, rané koloniálne obdobie, Španieli, Indiáni, právny status

KEYWORDS

Latin America, early colonial period, Spaniards, Indians, legal status

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Peter Vyšný, PhD.
peter.vysny@post.sk
Trnavská univerzita v Trnave
Právnická fakulta, Katedra dejín práva
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
Slovenská republika

ÚVOD

Španielske dobytie – *conquista* Nového sveta a faktické ovládnutie jeho pôvodných obyvateľov – *Indiánov* boli významnou súčasťou európskej zámorskej (koloniálnej) expanzie¹ ako jednej z najdôležitejších „tém“ európskeho, ako aj mimoeurópskeho novoveku.²

Filozofia humanizmu a renesancie sa vyznačovala antropocentrickým nazeraním na svet. Jej záujem o človeka a jeho osobnosť a o rozličné stránky praktického „pozemského“ života ľudí sa zameriaval nielen na obyvateľov Európy, resp. kresťanského sveta, ale sa v dôsledku rozsiahlych geografických objavov Európanov rozšíril aj na mimoeurópske spoločnosti, vrátane indiánskych. Ich zásadnú kultúrnu „inakosť“ si síce Európania uvedomovali *ab initio*, v rozhodujúcej miere ju však nedokázali pochopiť a vysvetliť inak ako cez prizmu *ich vlastných* životných hodnôt, noriem správania sa, štandardov „normálnosti“ či svetonázorových a náboženských koncepcií. Dobové obrazy rôznych neeurópskych/nekresťanských spoločností európskej proveniencie sa preto typicky vyznačujú deformovanosťou reality. Prispievajú k tomu v nich obsiahnuté idealizácie ako napr. Nový svet = „pozemský raj“, Indián = „od prírody dobrý, detsky nevinný a neskazený človek“ či „ušľachtilý divoch“ a rôzne mytologické prvky, ale aj (z dnešného hľadiska) rovnako iracionálne, negatívne vnímania neurópanov/nekresťanov ako niekoho v protiklade k Európanom/kresťanom „horšieho“ či „podradného“. Tieto apriórne vnímania sa konkretizovali myslením v stereotypných polaritách ako „dobrí“ kresťania *contra* „zlí“ pohania, civilizovaní Európania *contra* „necivilizovaní“, „barbarskí“, „divoškí“ či „diablom ovládaní“ obyvatelia mimoeurópskych svetov a pod.³ Hoci správanie sa kolonizujúcich európskych národov k neurópanom malo rozličné podoby, ktoré boli pre nich raz priaznivejšie, raz menej priaznivé, Mackenney správne upozorňuje, že nejednotnosť konkrétnych postojov Európanov k nimi kolonizovaným neurópanom nič nemení na skutočnosti, že európske národy zdieľali to isté, silné *presvedčenie o prirodzenej nadradenosti európskej civilizácie nad zvyškom sveta*, ktoré bolo do značnej miery odvodené z kresťanstva.⁴

Conquista a kolonizácia Nového sveta Španielmi boli historickým procesom, no súčasne už od začiatku aj právnym procesom: napr. hneď prvé územie, ktoré Kolumbus objavil v Karibiku počas svojej prvej transatlantickej výpravy,⁵ bahamský ostrov *Guanahani*, ním nazvaný *San Salvador*, 12. októbra 1492 prevzal v mene svojich pánov – kráľovny Isabel Kastílskej a kráľa Fernanda Aragónskeho – do držby, a to za prítomnosti svedkov a na základe vyhotovenia osobitného právneho dokumentu,⁶ t.j. úkonom právneho (nie faktického) charakteru. Právny vývoj, ktorý sprevádzal *conquistu* a kolonizáciu, položil základy tzv. *práva Indií*⁷ (špan. *derecho indiano*), ktoré Španieli zaviedli v ich amerických kolóniách, nimi nazývaných *Indie* (špan. *Indias*).

Proces *conquisty* a kolonizácie Nového sveta súvisel s mnohými praktickými problémami, ktorých spoločným menovateľom bolo úsilie Španielskej Koruny vytvoriť na získaných amerických územiach mechanizmus, prostredníctvom ktorého by bolo možné rozľahlé Indie efektívne spravovať a ktorý by súčasne dostatočne chránil záujmy Koruny *in situ*. Toto úsilie síce postupne prinieslo pomerne uspokojujúce výsledky, spočiatku však narážalo na vážne prekážky, ku ktorým patrili značná vzdialenosť Španielska a Indií, svojvoľné správanie sa dobyvateľov – *conquistadorov* Indií a ďalších prvých kolonistov či masové donucovanie

1 Systematický prehľad objavných a osídľovacích výprav Európanov do zámoria, vychádzajúci z najnovších poznatkov, podala BINKOVÁ, S. *Čas zámorských objavů*. Praha: Tritton, 2008. Vynikajúci teoretický výklad o novovekej koloniálnej expanzii podali OSTERHAMMEL, J. – JANSEN, J. C. *Kolonialismus. Geschichte, Formen, Folgen*. München: C. H. Beck, 1995.

2 MACKENNEY, R. *Evropa šestnáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 29 – 30 et passim.

3 Pozri napr.: GIL, J. De los mitos de las Indias. In BERNAND, C. (ed.). *Descubrimiento, conquista y colonización de América a quinientos años*. México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes. Fondo de Cultura Económica, 1994, s. 266 – 288. KRÍŽOVÁ, M. Hľadání zlatého království. Mýtus a skutečnost v počátcích kolonizace Ameriky. In STARÝ, J. – FISCHEROVÁ, S. (eds.): *Mýtus a geografie. Svět, prostor a jejich chápání ve starších i novějších kulturách*. Praha: Herrmann & synové, 2008, s. 281–301. PAGDEN, A. *La caída del hombre natural. El indio americano y los orígenes de la etnología comparativa*. Madrid: Alianza Editorial, 1988. REDING BLASE, S. *El buen salvaje y el caníbal*. México: UNAM, 2009.

4 MACKENNEY, R. *Evropa šestnáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 73.

5 Výprava trvala od 3. 8. 1492 do 15. 3. 1493.

6 HATTENHAUER, H. *Evropské dějiny práva*. Praha: C. H. Beck, 1998, s. 324.

7 Právo Indií je už dlhodobo predmetom intenzívnych výskumov v Španielsku, Latinskej Amerike, ale aj inde. Odborná literatúra, ktorá sa ním zaoberá, je preto veľmi rozsiahla. Výstižnú charakteristiku práva Indií podal: PUCHOVSKÝ, J. Právo Indií – prvý hispanoamerický právny systém. *Historia et theoria iuris*, 5, 2011, s. 58 – 74.

Indiánov k ťažkej fyzickej práci v prospech španielskych kolonistov, resp. zotročovanie Indiánov na tento účel. Problematickými boli aj početné tenzie a konflikty medzi španielskymi kolonistami a Indiánmi, ktoré vyplývali z často násilného správania sa kolonistov k Indiánom, z výraznej kultúrnej odlišnosti Indiánov a kolonistov, z relatívneho zlyhávania christianizácie Indiánov a pod.

S *conquistou* a kolonizáciou Indii však nebolo spojené len riešenie administratívnych či misiologických problémov. Oba procesy, ako aj ich výsledky a dôsledky, sa stali aj predmetom určitých reflexií a diskusií, ktoré boli súčasťou dynamického teologicko-filozoficko-politicko-juristického diskurzu Španielska 16. a čiastočne ešte aj 17. storočia, ktorého významným centrom bola univerzita v meste *Salamanca*, resp. intelektuálna škola (špan. *Escuela de Salamanca*), ktorá sa na nej sformovala.⁸ Ideové východiská týchto reflexií a diskusií neboli vo svojej podstate originálne, ale nadväzovali na skoršie – medieválne (resp. anticko-medieválne) myslenie, a to hlavne na kánonistiku a osobitne na dielo sv. Tomáša Akvinského.⁹

V rámci spomenutých reflexií a diskusií, ktorých význam presiahol akademickú pôdu a ktoré mali do istej miery vplyv na reálnu koloniálnu politiku Španielska a jej právny režim, sa rozoberali viaceré súvisiace problémy, ktoré možno vymedziť zhruba nasledujúco:

- 1) *Legitimita španielskej conquisty Nového sveta a jej výsledkov*. Pri tomto probléme sa skúmali: a) tzv. *justos títulos* (= spravodlivé/správne/oprávnené dôvody), t.j. právne skutočnosti, ktoré Španielsku v dobovom chápaní dovoľovali uskutočniť *conquistu* Indii a nadobudnúť nad nimi zvrchovanú moc; b) metódy, ktorými sa zrealizovala *conquista*, v súvislosti s čím sa riešila otázka, či *conquista* bola/ nebola spravodlivou vojnou (*bellum iustum*).
- 2) *Ľudská podstata a právny status Indiánov*. Pri tomto probléme sa skúmalo: či Indiáni vôbec sú „skutočnými“ alebo „plnohodnotnými“ ľuďmi, porovnateľnými = „rovnocennými“ a rovnoprávnymi s obyvateľmi Starého sveta, resp. s kresťanmi; či sú Indiáni schopní racionálneho a morálneho uvažovania, rozhodovania sa a konania; či sú Indiáni spôsobilí prijať katolicizmus, a tým aj spôsob života a kultúru kolonizátorov, resp. či je možné Indiánov „scivilizovať“; či Indiánom patrí právna subjektivita a tak aj osobná sloboda, resp. či ich možno zotročiť; či sú Indiáni spôsobilí samostatne spravovať svoje komunity a sídla; či Indiánom patrí vlastnícke právo k ich hnutelným a nehnuteľným majetkom a pod.

Cieľom tohto textu je charakterizovať právny status Indiánov v ranom koloniálnom období latinsko-amerických dejín, ktorým tu zjednodušene rozumieme 16. storočie, a to v dvoch súvisiacich rovinách – 1) v konkrétne-historickej rovine, t.j. z hľadiska dobových hlavných legislatívnych regulácií právneho statusu Indiánov, a 2) v teoreticko-historickej rovine, t.j. z hľadiska niektorých dobových teoretických nazeraní na Indiánov (resp. z hľadiska dobového politicko-právneho myslenia). Značná obsažnosť a zložitost problematiky znemožňuje podať jej ucelenejší výklad v rozsahu časopiseckej štúdie; nasledujúci text je preto potrebné chápať skôr len ako systematický prehľad základných faktov.

1. PRÁVNÝ STATUS INDIÁNOV VO SVETLE JEHO HLAVNÝCH LEGISLATÍVNYCH REGULÁCIÍ

Právny status Indiánov prešiel v ranom koloniálnom období určitým vývojom. Prvá vážnejšia kritika správania sa Španielov k Indiánom odznela v Santo Domingu na karibskom ostrove La Española¹⁰ štvrtú adventnú nedeľu 21. decembra 1511 v homílii dominikána fray (= rehoľného brata) Antóna de Montesinos (cca. 1475 – 1540). Montesinos predniesol svoju homíliu v prítomnosti španielskych kolonistov a autorít ostrova, medzi ktorými bol aj Kolumbov syn Diego. Témou homílie bolo tvrdé správanie sa španielskych

8 K tejto škole pozri napr.: MELQUÍADES, A. *La teología española en el siglo XVI*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1976, s. 371 a nasl.

9 MULDOON, J.: Medieval Canon Law and the Conquest of the Americas. *Jahrbuch für Geschichte Lateinamerikas*, 37, 2000, s. 9 a nasl.

10 Na ostrove La Española (tiež Hispaniola) sa v súčasnosti nachádzajú štáty Haiti a Dominikánska republika.

*conquistadorov a encomenderov*¹¹ k ostrovným Indiánom Montesinova homília nebola, ako uvidíme ďalej, spochybnením legitimacy španielskej vlády nad Indiami, ale metód a foriem, ktorými sa vykonávala.¹²

Montesinos v homílii svojich poslucháčov dôrazne upozornil, že svojím tyranským a brutálnym správaním sa k Indiánom páchajú smrteľný hriech, ktorý je prekážkou ich spasenia. Dohováral im takto: „...Ako je možné, že ich [= Indiánov] tak utláčate a unavujete bez toho, aby ste im dali najesť a aby ste liečili ich choroby, ktoré dostali z toho, že im zadávate priveľa práce, a že vám umierajú, alebo, lepšie povedané, že ich zabíjate, aby ste získali zlato každý deň? A ako sa staráte o to, aby boli poučení [o kresťanskej viere], aby poznali svojho Boha a Stvoriteľa, boli pokrstení, chodievali na omše a slávili sviatky a nedele? Títo [= Indiáni] vari nie sú ľuďmi? Nemajú rozumné duše? Nie ste povinní ich milovať ako seba samých? Tomuto nerozumiete? Toto necítite? Ako to, že ste v takom hlbokom sne, že tak letargicky spíte? Buďte si istí, že v stave, v ktorom sa teraz nachádzate, nemôžete byť spasení o nič viac ako Mauri alebo Turci, ktorí nemajú vieru v Ježiša Krista a ani ju nechcú.“¹³

Reakcia ostrovných autorít a *encomenderov* nenechala na seba dlho čakať – autority a *encomenderi* požadovali od dominikánov pôsobiacich na ostrove, aby Montesinos zmiernil svoju homíliu a ukončil tak škandál. Nasledujúcu nedeľu predniesol Montesinos novú homíliu, v ktorej povedal: „Znovu budem hovoriť od začiatku o tom, o čom som vám kázal minulú nedeľu, a o čom viem, že je pravda, a ukážem, že moje slová, ktoré vás tak roztrpčili, sú pravdivé.“¹⁴

Montesinos svojím vystúpením zdôraznil ľudskú podstatu Indiána a ostro odsúdil tvrdé zaobchádzanie, ktoré sa mu od španielskych autorít a *encomenderov* dostávalo.

Diego Kolumbus sa rozhodol informovať španielskeho kráľa o kritizovaní pomerov na La Española dominikánmi. Vo svojom liste Fernandovi Katolíckemu z 15. januára 1512 zhrnul postoj španielskych kolonistov k Montesinovým kázňam takto: „Možnosť, že tí, ktorí prijali do *encomiend* Indiánov, by mohli stratiť svoje duše, je pre nich ako ľudí s hlbokou vierou nesmierne ťažká.“¹⁵

Kráľ reagoval zvolaním *junty* (poradného zhromaždenia) teológov a juristov, ktorá sa konala v Burgoose v roku 1512.

Významným výsledkom *junty* bolo rozhodnutie aplikovať sedem princípov, ktoré mali zaručiť dobrú vládu Španielov v Indiách. Išlo o nasledujúce princípy:¹⁶ 1) Kráľ mal so všetkou starostlivosťou zabezpečiť, aby Indiáni prijali katolícku vieru, a na tento účel vysieľať do Indií duchovných. 2) Indiáni sa mali považovať za slobodných poddaných španielskeho kráľa, a nie za otrokov, a malo sa od nich vyžadovať plnenie iba takých povinností, aké plnili aj iní (ostatní) poddaní španielskeho kráľa. Tento princíp sa odôvodňoval tézou, že Indiáni sa nestali otrokmi ani *conquistou* (neboli vojnoví zajatci), ani z dôvodu svojho neverectva, keďže sa s ním nespájal hriech, ani kúpou alebo narodením. Poukazovalo sa aj na to, že *Katolícki králi*,¹⁷ s ktorých vládou sa spájali začiatky španielskej koloniálnej expanzie, Indiánov vždy nazývali slobodnými. 3) Od Indiánov sa malo vyžadovať, aby tribút poskytovali osobne (svojou prácou), pretože nemali majetky, z ktorých by mohli poskytovať tribút. 4) Indiáni mali byť neustále zamestnávaní pracovnými a náboženskými aktivitami, aby nemali čas praktizovať svoje pôvodné kultúry (modloslužobníctvo z pohľadu Španielov), resp. aby nezaťahali a nemali tak príležitosť páchať hriechy. 5) Kráľ mal Indiánov zverovať Španielom (= vytvárať systém *encomiend*), aby sa Indiáni natrvalo odvrátili od svojho pôvodného spôsobu života a náboženstva, resp. aby sa dosiahla ich efektívna konverzia. Tiež sa malo dbať na to, aby sa *encomenderom* nestal hocikto, ale iba ten,

11 *Encomenderi* (sg. *encomendero*) bol držiteľmi tzv. *encomiend*. Podstatou *encomiendy* bolo zverenie Indiánov obývajúcich určité územie pod ochranu *encomendera* (Španiela), ktorého hlavnou povinnosťou bolo zabezpečiť, aby sa zverení Indiáni stali kresťanmi a viedli sporiadaný kresťanský spôsob života, za čo mal *encomendero* právo požadovať od nich určité dávky a služby. V praxi sa systém *encomiend* stal nástrojom rozsiahleho vykorisťovania Indiánov.

Porovnaj HLÚŠEK, R. *The Native Mexicans Status in the Process of Time*. *KIAS Papers*, 2007, s. 31. PUCHOVSKÝ, J. *Právne dejiny ríše Inkov a miestokráľovstva Peru*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2010, s. 98.

12 SÁNCHEZ BELLA, I.: *Las bulas de 1493 en el derecho indiano*. *Anuario mexicano de historia del derecho*, V, 1993, s. 124. Dominikáni v počte 17 duchovných prišli na ostrov La Española v roku 1510.

13 Montesinova homília je reprodukováaná v pramennej edícii: LAS CASAS, B. de. *Historia de las Indias*, III. [s. l.]: Biblioteca Ayacucho, 1986, cap. IV, s. 13 – 14.

14 Tamže, cap. V, s. 17.

15 DOUGNAC RODRÍGUEZ, A. *Manual de historia del derecho indiano*. México: UNAM, 1998, s. 19.

16 LAS CASAS, B. de. *Historia de las Indias*, III, cap. IX, s. 32 a nasl.

17 T.j. Fernando Aragónsky a Isabel Kastílska.

kto na to mal určité predpoklady. *Encomenderi* mali Indiánov zamestnávať prácou a zabezpečiť ich riadnu náboženskú výchovu. 6) *Encomenderi* boli povinní dávať Indiánom dostatočnú stravu a obmedzovať rozsah ich práce, aby si nezúfali a aby sa im nesprotivila katolícka viera. 7) Kráľ mal stanoviť cenu indiánskej práce (resp. odmenu, ktorú mali Indiáni dostávať za prácu), poskytnúť im pôdu a obydľia a zabezpečiť, aby sa s nimi zaobchádzalo ako so slobodnými ľuďmi, a nie ako s otrokmi.

Na základe uvedených princípov boli vypracované *Zákony z Burgosu*¹⁸ (27. 12. 1512) ako dôležitý výsledok *junty* v Burgose. Išlo o historicky prvý právny akt, ktorý Indiánom poskytol v komplexnejšej podobe určitú právnu ochranu, resp. určité práva.

V *Zákonoch z Burgosu* sa celistvo odráža dobová predstava Koruny o ideálnej podobe vzťahov medzi Indiánmi a Španielmi.¹⁹ Z formálneho hľadiska boli *Zákony nariadeniami* (špan. ordenanzas) kráľa. Nariadenia boli jednou z dobových foriem právnych aktov. Išlo o rozsiahlejšie právne predpisy ucelenejšie upravujúce širšie okruhy spoločenských vzťahov, v ktorých sa uvádzali dôvody ich vydania i ciele, ktoré sa nimi chceli dosiahnuť – hlavným cieľom *Zákonov z Burgosu* mala byť christianizácia a „scivilizovanie“ Indiánov, a ktoré mali širokú pôsobnosť – *Zákony z Burgosu* sa vzťahovali na všetkých Indiánov a Indiánky bez rozdielu a spočiatku platili na celom (už obsadenom) teritóriu Nového sveta.²⁰

*Zhrnutie Zákonov z Burgosu.*²¹ *Encomenderi* mali podľa *Zákonov* presťahovať Indiánov do nových, špeciálne pre nich vybudovaných sídel, nachádzajúcich sa v blízkosti španielskych sídel, pričom pôvodné sídla Indiánov sa mali vypáliť, aby Indiáni netúžili sa do nich vrátiť. Presťahovanie sa malo uskutočniť nenásilne. Vo svojich nových sídlach mali Indiáni právo pestovať určité plodiny, chovať hydinu a ponechávať si vajcia výlučne pre svoju potrebu.

Zákony ďalej nariadili, aby *encomenderi* zabezpečili konverziu a náboženskú výchovu Indiánov, ktorí im boli zverení, a aby vytvorili aj materiálne podmienky (postavili kostoly a pod.), ktoré Indiánom umožnia riadne praktizovať ich nové – kresťanské náboženstvo. Popri tom mali zabezpečiť, aby sa Indiáni riadne zúčastňovali omši, modlili sa a prijímali sviatosti, aby sa pohrebu každého Indiána zúčastnili ostatní Indiáni z obce, v ktorej zosnulý žil, aby každé indiánske dieťa bolo pokrstené do jedného týždňa po narodení, aby synovia indiánskych predákov vo veku 13 rokov alebo mladší boli zverení na výchovu františkánom na obdobie štyroch rokov, počas ktorých sa mali nábožensky vzdelávať a naučiť písať a čítať, a potom vrátiť do svojich obcí, aby mohli vyučovať svojich súkmeňovcov španielsku kultúru a náboženstvo.

Zákony podrobne a pre Indiánov relatívne priaznivo upravovali druh a rozsah prác, ktoré boli povinní vykonávať. Napr. práca Indiánov v bani (pre *encomenderov*) nesmela súvisle trvať dlhšie ako päť mesiacov, Indiánky od konca štvrtého mesiaca gravidity nesmeli vykonávať banské ani poľné práce a.i. Indiáni tiež mali právo na odmenu za prácu, ktorej výška bola presne stanovená (jedno zlaté *peso* ročne), ako aj právo na odpočinok.

Zákony zakazovali zlé zaobchádzanie s Indiánmi, napr. preťažovať ich nadmernou prácou, biť ich či nadávať im do psov. *Encomenderi* boli povinní zabezpečiť každému Indiánovi oblečenie a lôžko a poskytovať mu dostatočnú stravu.

Indiáni mali byť vedení k uzatvoreniu manželstva cirkevnou formou a mali sa zbaviť svojich pôvodných zvyklostí ako nedostatočného obliekania sa, určitého zdobenía tela či praktizovania polygýnie a pod.

Zákony vytvorili určitý mechanizmus úradnej kontroly pomerov v *encomiendách*. Porušovanie ustanovení *Zákonov* sa trestalo pokutami, v určitých prípadoch však až stratou *encomiendy*.

V doplnkoch a úpravách *Zákonov z Burgosu*, prijatých v roku 1513 vo Valladolidi,²² sa nachádza o.i. zaujímavé ustanovenie, podľa ktorého sa Indiánom malo umožniť, aby si svoje obce spravovali samostatne,

18 Oficiálny názov *Zákonov z Burgosu* znel: Reales Ordenanzas dadas para el buen regimiento y tratamiento de los indios = Kráľovské nariadenia vydané na zabezpečenie dobrej vlády nad Indiánmi a dobrého zaobchádzania s nimi.

19 HANKE, L. *The Spanish Struggle for Justice in the Conquest of America*. Boston: Little, Brown and Company, 1949, s. 24.

20 SÁNCHEZ DOMINGO, R. Las Leyes de Burgos de 1512 y la doctrina jurídica de la conquista. *Revista jurídica de Castilla y León*, 28, 2012, s. 16 – 20.

21 Spracované podľa 1512 – 1513. *The Laws of Burgos*. [on-line]. Dostupné na internete: <<http://faculty.smu.edu/bakewell/BAKEWELL/texts/burgoslaws.html>> (navštívené dňa 15. 8. 2013).

22 Tamže.

len čo by sa ukázalo, že už sú na to spôsobilí, t.j. že už sú dostatočne christianizovaní a „scivilizovaní“ (hispanizovaní); Indiáni si potom mali plniť už len také povinnosti, aké si plnili radoví obyvatelia Španielska.

Význam Zákonov z Burgosu.²³ Bartolomé de Las Casas podrobil Zákony z Burgosu presvedčivej kritike, z ktorej vyplýva, že uplatnenie Zákonov v praxi bolo výrazne obmedzené. K tomu možno doplniť, že Zákony neboli a vzhľadom na to, že v čase ich vydania sa *conquista* Nového sveta vlastne ešte len začínala, ani nemohli byť, definitívnou, a ani vyčerpávajúcou, reguláciou právneho postavenia Indiánov – prienik Španielov z Karibskej oblasti na americký kontinent vyvolal potrebu právne regulovať pomery, ktoré sa odlišovali od pomerov na karibských ostrovoch, a, navyše, aj po vydaní Zákonov pokračovali polemiky spojené s legitimitou *conquisty* a otázkou správneho postoja Španielov k Indiánom. Napriek týmto skutočnostiam majú Zákony z Burgosu (a ich doplnky a úpravy z Valladolidu) z hľadiska vývoja práva v Európe, v tomto prípade presahujúceho do Nového sveta, osobitný význam: sú totiž svojráznou deklaráciou určitých, nielen elementárnych ľudských práv (Indiánov) a obsahujú tiež pre 16. storočie veľmi nezvyčajnú, pomerne celistvú úpravu životných a pracovných podmienok (indiánskych) pracovníkov.

Skutočnosť, že Zákony z Burgosu priznali určité práva priamo Indiánom (mužom, ženám, ba i deťom), možno považovať za prejav toho, že Koruna na nich nazerala ako na slobodné ľudské bytosti spôsobilé mať a vykonávať určité práva. Na druhej strane však zverenie Indiánov *encomenderom*, ktorým sa výrazne obmedzila osobná sloboda Indiánov, ukazuje, že Koruna svojich nových poddaných – Indiánov nepovažovala za „rovnocenných“ jej „starým“ poddaným v Európe, a to aspoň dovtedy, kým nepríde k ich christianizácii a „scivilizovaniu“ (čo bola – teoreticky – primárna funkcia *encomiend*), teda až pokým sa nezotrá (zásadné) kultúrne rozdiely medzi Indiánmi a Španielmi (čo sa však v praxi, samozrejme, uskutočnilo len do určitej miery). Až po prijatí kresťanstva a hodnôt, noriem, životného štýlu a pod. súdobej európskej spoločnosti, mohli sa Indiáni (teoreticky) stať takpovediac normálnymi, plnoprávnymi poddanými španielskeho kráľa, resp. mohli reálne vykonávať v novej – koloniálnej spoločnosti určité práva. V tomto smere sa, podľa nášho názoru, v Zákonoch z Burgosu odráža chápanie ľudských práv, ktoré tieto práva viazalo na príslušnosť ku konkrétnej – západnej/kresťanskej kultúre, preto ľudské práva Indiánov, ako aj ich prípadné rozšírenie (porovnaj spomenuté právo „už scivilizovaných“ Indiánov na obecnú samosprávu), boli vlastne podmienené efektívnou adaptáciou Indiánov *ad culturam* kolonizátorov.

Chápanie ľudských práv ako práv, ktorých destinatármi môžu byť len príslušníci určitej kultúry, bolo staršou koncepciou ľudských práv, ktorú, ako ukázal A. Pagden, po vydaní *Deklarácie práv človeka a občana* (26. 8. 1789) vo Francúzsku začala nahrádzať novšia koncepcia, podľa ktorej pre priznanie práv nemala primárny význam kultúrna, prípadne náboženská príslušnosť destinatára práv, ale jeho príslušnosť k suverénemu národnému štátu, t.j. jeho status občana, subjektu politických práv, resp. jeho príslušnosť k určitému typu politického systému.²⁴ Tento systém asi najlepšie vystihuje článok XVI Deklarácie práv človeka a občana, ktorý vlastne hovorí, čo týmto systémom nie je: „*Toute Société dans laquelle la garantie des Droits n'est pas assurée, ni la séparation des Pouvoirs déterminée, n'a point de Constitution.*“²⁵ (= Každá spoločnosť, v ktorej nie je zabezpečená záruka práv a nie sú rozdelené určité moci, nemá ústavu).

Priznávanie ľudských práv osobám patriacim k určitej kultúre a k jej axiologickému, normatívne-mu a religióznemu systému súviselo s tým, že tieto práva sa vyvinuli z prirodzených práv, ktoré sa v postantických časoch (po obsahovej stránke) v podstate stotožnili s kresťanskými hodnotami a normami, takže ich nositeľmi mohli byť plnohodnotne len kresťania, chápaní tiež ako jediní „skutočne civilizovaní“ a tak aj ostatným nadradení ľudia. *Ius gentium*, ktorého základom sa stalo christianizované

23 Ucelený rozbor obsahu, formálnych náležitostí, ako aj historického a ideového kontextu Zákonov z Burgosu podal SÁNCHEZ DOMINGO, R. La Leyes de Burgos de 1512 y la doctrina jurídica de la conquista. *Revista jurídica de Castilla y León*, 28, 2012, s. 1 – 55.

24 Bližšie pozri PAGDEN, A. Human rights, natural rights, and Europe's imperial legacy. *Political Theory*, 31, 2, 2003, s. 171 – 199 (osobitne pozri s. 183 – 184).

25 *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen. Article XVI.* [on-line]. Dostupné na internete: <<http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/dudh/1789.asp>> (navštívené dňa 15. 8. 2013).

prirodzené právo,²⁶ sa od 13. storočia začalo meniť (aspoň v teoretickej rovine) na akési globálne právo regulujúce vzťahy medzi krajinami sveta. Toto právo, zahŕňajúce konkrétne prirodzené, resp. ľudské práva, malo prednosť pred právami jednotlivých krajín a malo sa aplikovať nielen vo vzťahu ku kresťanským, ale aj nekresťanským krajinám (okrem ak sa v niektorých prípadoch pochybovalo, či ich obývajú rozumné ľudské bytosti, t.j. „skutoční ľudia“). Aby aplikácia *ius gentium* a tak aj prirodzených ľudských práv bola v dobovom chápaní takpovediac bezo zvyšku realizovateľná, museli sa nekresťanské krajiny podriadiť kresťanskému svetu, prijať jeho reliгию, kultúru, spôsob života a pod., bez čoho nekresťanom (z pohľadu kresťanov) nebolo možné (aspoň nie v úplnom rozsahu) priznať prirodzené ľudské práva. Tie sa *de facto* považovali za práva patriace iba kresťanom, hoci na druhej strane existoval aj názor, vychádzajúci z tomizmu, že prirodzené právo (alebo aspoň jeho určitý základ) platí pre = zaväzuje všetkých rozumných ľudí, vrátane nekresťanov.²⁷

Možnosť rozšíriť prirodzené ľudské práva mimo kresťanský svet, ktorá sa, pravda, v praxi európskej koloniálnej expanzie do zámoria v novoveku uskutočnila len v obmedzenom rozsahu, bola osobitým prejavom západných univerzalistických tradícií, operujúcich s predstavou o existencii určitej jednoty ľudstva, resp. o možnosti či potrebe jej dosiahnutia. Tento ideál sa reálne nenaplnil takou integráciou svetových kultúr do jedného celku, ktorá by zachovala ich pluralitu a diverzitu, ale ich mocenským, ako aj ideovým prevrstvením jedinou – kresťanskou kultúrou, ktorej expanzia bola súčasťou európskej koloniálnej expanzie. V každom prípade však koncept práva spoločného celému ľudstvu, resp. (povedané konkrétnejšie) rovnakých prirodzených ľudských práv patriacich všetkým ľuďom = kresťanom, bol jedným z nástrojov ospravedlnenia koloniálnej expanzie ako prostriedku šírenia tohto konceptu, a expanzia bola súčasne faktorom, ktorý významne podnietil jeho teoretický i praktický rozvoj.²⁸

Okrem Zákonov z Burgosu a ich doplnkov a úprav bolo výsledkom *junty* v Burgoze (1512) a na ňu nadväzujúcej *junty* vo Valladolidi (1513) aj tzv. *Requerimiento*. Ide o dokument²⁹ vypracovaný právnikom Juanom Lópezom de Palacios Rubios (1450 – 1524), ktorý mal Indiánov oboznámiť s existenciou jediného (= kresťanského) Boha, ako aj s tým, že pápež je jeho pozemským reprezentantom a že z tejto pozície uskutočnil donáciu Indii v prospech Katolíckych kráľov a ich nástupcov na tróne, z čoho vyplýva ich zvrchovaná vládna moc nad Indiami, ktorej sa Indiáni majú podriadiť, a majú tiež zanechať svoje náboženstvo a prijať jedinou pravú = kresťanskú vieru. *Requerimiento* sa malo Indiánom prečítať skôr, ako sa proti nim začala vojenská akcia, čím sa im mala dať možnosť, dobrovoľne sa podriadiť *conquistadorom* a vyhnúť sa tak vojne s nimi. Ak sa Indiáni po prečítaní *Requerimenta* nepodriadili, dokument dovolil viesť proti nim vojnu, odňať im ich majetky a zotročiť ich spolu s ich ženami a deťmi.³⁰

Indiáni, samozrejme, obsah *Requerimenta*, ktorý sa im predniesol, nemohli pochopiť, na to však *conquistadori* nebrali ohľad; úplne im stačilo, že prečítaním *Requerimenta* Indiánom ich nasledujúce vojenské akcie proti nim získali charakter spravodlivej (oprávnenej) vojny. Ako uvádza J. Chalupa, „*Requerimiento* je jedným z najpokryteckejších eticko-právnych textov v dejinách – jeho hlavným cieľom bolo zbaviť Španielov akejkoľvek zodpovednosti za páchané násilie. *Requerimiento* bolo založené na presvedčení, že Španieli majú plné právo okupovať indiánske územia, a ak sa tomu Indiáni bránia, existujú iba dve možnosti: buď zle rozumeli, takže im je potrebné text [*Requerimenta*] a jeho dopady znovu vysvetliť, alebo jednoducho nechcú rozumieť, a vtedy nasledovala ‘oprávnená vojna’....*Requerimiento* sa malo Indiánom prečítať až vo chvíli, keď sa už Španieli chystali zaútočiť, čo je z technického hľadiska... dosť úsmevné. Ak k prečítaniu prišlo, z právneho hľadiska boli potom *conquistadori* zbavení všetkej

26 Hovoríme tu o staršom, anticko-medieválnom modeli prirodzeného práva. Podľa Scattola malo prirodzené právo zodpovedajúce tomuto modelu nasledujúce hlavné znaky: považovalo sa za právo vrodené ľuďom, resp. za právo, ktoré do ľudí „vypísal“ Boh; korešpondovalo s Desatorom; zahŕňalo mnoho samostatných princípov či noriem; chápalo sa ako súčasť akéhosi univerzálneho spravodlivého poriadku, ktorým sa riadi celý svet (celé ľudstvo); platilo v politicky organizovaných spoločnostiach rovnako ako iné druhy ich práva; existovalo ako formálne samostatné právo popri *ius gentium*. Porovnaj SCATTOLA, M. Models in History of Natural Law. *Ius Commune. Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte*, XXVIII, 2001, s. 104 a nasl.

27 Bližšie pozri PAGDEN, A. Human rights, natural rights, and Europe's imperial legacy. *Political Theory*, 31, 2, 2003, passim.

28 Tamže.

29 Text *Requerimenta* je reprodukován napr. v diele PEREÑA, L. *La idea de justicia en la conquista de América*. Madrid: Editorial MAPFRE, 1992, s. 237 – 239.

30 SÁNCHEZ BELLA, I. Las bulas de 1493 en el derecho indiano. *Revista jurídica de Castilla y León*, 28, 2012, s. 149 – 150.

zodpovednosti, a všetko zlé, čo sa Indiánom v budúcich okamžikoch stalo, sa odohralo z ich 'slobodnej' vôle. Ak nebol k dispozícii tlmočník, čítal sa dokument v kastílskom origináli. Neznalosť zákona v tomto prípade rozhodne neospravedlňovala.“³¹

Requerimiento bolo medzníkom vo vývoji právneho postavenia Indiánov v tom zmysle, že na istý čas umožnilo, a súčasne legalizovalo, prakticky neobmedzené dobýjanie indiánskych území, drancovanie ich zdrojov a zotročovanie ich pôvodných obyvateľov. Ideovo tento dokument vychádzal z názoru kardinála Hostiensia (1200 – 1271) na právny status nekresťanov a na právo kresťanov viesť proti nim (dobývačnú) vojnu, resp. podrobiť si ich. Hostiensis tvrdil, že podľa prirodzeného práva i podľa *ius gentium* mali nekresťania až do príchodu Krista na Zem právo na vlastnú (samostatnú) vládu nad svojimi územiami, ktoré im patrili, vlastnícke právo k svojim majetkom a pod. Po príchode Krista na Zem však všetky ich práva prešli na Krista ako na hlavu (pána) celého sveta, pričom svet sa po Kristovom príchode rozdelil na dve časti, a to na kresťanský svet, ktorý bol dedičom a nositeľom (a vykonávateľom) celej Kristovej moci a jeho všetkých práv, a na nekresťanský svet, ktorého obyvatelia z dôvodu svojho pohanstva stratili svoje práva, ako aj vládnú moc nad svojimi územiami.³²

Subjektom Kristovej moci je podľa Hostiensia jeho pozemský reprezentant – pápež, nositeľ náboženskej i svetskej moci. Pápež je vládcom a vlastníkom celého sveta, môže vládnuť všetkým národom sveta a súdiť ich, a to bez ohľadu na ich vierovyznanie, a je tiež vlastníkom všetkých území glóbu, kresťanských aj nekresťanských.³³

V roku 1537 sa uskutočnila dôležitá intervencia pápeža do polemík o právnom statuse Indiánov. Pápež Pavol III. vydal 29. mája 1537 breve *Pastorale Officium*. Uviedol v ňom, že hoci Indiáni pred *conquistou* neboli členmi cirkvi (= kresťanmi), patrila im osobná sloboda, ako aj právna moc (*dominium*) nad ich vecami (územiami, majetkami), čoho by nemali byť zbavení ani po *conquiste*, pretože sú skutočnými ľuďmi a môžu sa tak stať kresťanmi a po smrti byť rovnako ako Španieli spasení.³⁴

2. júna 1537 vydal Pavol III. bulu *Sublimis Deus*, známu aj ako *Veritas Ipse*, ktorou vyhlásil, že Indiáni sú slobodní, že sú úplne spôsobilí prijať kresťanskú vieru a že sú skutočnými ľuďmi, pričom tiež zakázal hlásať opačné názory. Pápež v bule uviedol: „... s apoštolskou autoritou týmto ustanovujeme a vyhlasujeme... že títo Indiáni a všetky ďalšie národy, ktoré v budúcnosti spoznajú kresťania, hoci sú neveriacimi, nie sú preto zbavení a ani nie je dôvod, aby boli zbavení, svojej slobody a dominia nad svojimi vecami, a môžu, navyše, slobodne a dovoľene mať a užívať také dominium a slobodu a nesmú byť zotročovaní...“.³⁵

Ako výstižne rezumuje G. Gonzales Mantilla, bula *Sublimis Deus* doktrínálne stanovila, že a) Indiáni sú plne spôsobilí prijať kresťanskú vieru, pričom je nevyhnutné riadne ich s ňou oboznámiť; b) Indiánov nemožno zotročiť, lebo sú prirodzene slobodnými ľuďmi; a c) Indiánom nemožno svojvoľne odnímať ich majetky. Bula tiež podľa tohto bádateľa chápala ľudskú prirodzenosť (podstatu) ako predpoklad zdokonalenia človeka prostredníctvom (kresťanskej) viery, preto ak o Indiánoch vyhlásila, že sú spôsobilí prijať vieru, súčasne uznala, že sú „skutočnými ľuďmi“.³⁶

31 CHALUPA, J. Spory o duše i těla (ba i mrtvoly): Španělské vztahy a postoje k domorodému obyvatelstvu Nového světa. In ČERNÁ, J. a kol. *Španělsko a Nový svět v době vlády Habsburků*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. Epoque, 2011, s. 33.

32 GENG DELGADO, F. *Historia del derecho peruano*. Lima: Ediciones Jurídicas, 2005, s. 94 – 95.

33 Tamže, s. 95.

34 ICAZA DUFOUR, F. de: De la libertad y capacidad del indígena. *Anuario mexicano de historia del derecho*, IV, 1992, s. 108 – 109.

35 ZAVALA, S. *Repaso histórico de la bula Sublimis Deus de Paulo III, en defensa de los indios*. México: Universidad Iberoamericana, Departamento de Historia, El Colegio Mexiquense, 1991, s. 118.

36 GONZALES MANTILLA, G.: La consideración jurídica del indio como persona: el Derecho Romano, factor de resistencia en el siglo XVI. In HAMPE MARTÍNEZ, T. (ed.). *La tradición clásica en el Peru virreinal*, s. 265. Biblioteca Digital Andina. [on-line]. Dostupné na internete: <<http://www.comunidadandina.org/BDA/docs/PE-CA-0017.pdf>> (navštívené dňa 10. 1. 2014).

Ďalším medzníkom vo vývoji právneho statusu Indiánov boli *Nové zákony*,³⁷ ktoré promulgoval španielsky kráľ Carlos I. (t.j. rímsko-nemecký cisár Karol V.) v Barcelone 20. novembra 1542. V roku 1543 boli rozšírené.

Nové zákony ustanovili (resp. nanovo potvrdili) slobodu Indiánov, ktorí potom – teoreticky – mali tie isté práva a povinnosti ako ostatní poddaní Koruny.³⁸ Nové zákony tiež poskytli Indiánom v rôznych smeroch ochranu, keď o.i. prikazovali s Indiánmi dobre zaobchádzať; zakazovali zotročiť Indiánov z akéhokoľvek dôvodu; prikazovali prepustiť na slobodu zotročených Indiánov, okrem tých, ktorí boli otrokmi v súlade s právom; prikazovali nezadávať Indiánom práce spočívajúce v nosení (prepravovaní) ťažkých nákladov, ibaže by sami takú prácu požadovali a za primeranú odmenu; znemožnili ďalší rozvoj *encomiend* (kráľovskí úradníci a určité inštitúcie, napr. rehole, nesmeli mať *encomiendy*; *encomiendy* mali zaniknúť smrťou tých, ktorým boli poskytnuté, pričom Indiáni sa potom mali stať priamymi poddanými Koruny), resp. vytvorili podmienky na skorý zánik *encomiend*, ku ktorému však neprišlo plošne na celom území Indii.

Ako upozorňuje M. Šejvl, Nové zákony odrážajú *paternalistický charakter postoja Španielskej Koruny k Indiánom – Indiáni boli prirovnávaní k deťom/nedospelým, o ktorých sa treba starať* -, a nijako nespochybňujú právo Španielska na Indie (Indiáni sú podľa Nových zákonov osobne slobodní a majú určité práva, rozhodne však nie sú *domini* svojich území).³⁹

V priebehu 16. storočia sa v Indiách vytvorila sociálno-politická organizácia, ktorú možno charakterizovať ako koexistenciu dvoch hlavných, výrazne odlišných kategórií obyvateľstva – *Španielov*, narodených v Španielsku alebo v Indiách, a *Indiánov*. Tieto kategórie sa najmä v druhej polovici 16. storočia a v 17. storočí označovali pojmom „republika“. „Republiky“ žili oddelene, iba obmedzene navzájom komunikovali a spravovali sa samostatne (na miestnej úrovni), pričom však jedna aj druhá boli podriadené rovnakým vyšším orgánom koloniálnej správy a španielskemu kráľovi.⁴⁰

Vytvorenie dvoch „republík“ súviselo s politikou Koruny voči Indiánom, ktorá sa usilovala Indiánov chrániť (povedané dnešnou terminológiou, išlo vlastne o zavádzanie pozitívnej diskriminácie Indiánov) a „civilizovať“ ich. Koruna svoj ochranný a „civilizačný“ program zameraný na Indiánov realizovala štyrmi hlavnými opatreniami:⁴¹

- 1) *sústredením Indiánov do osobitných obcí*. Sústredenie Indiánov do obcí fungujúcich podľa španielskych predstáv (hoci majúcich určitú samosprávu) malo zrýchliť christianizáciu Indiánov a ich „civilizovanie“, ako aj umožniť efektívnu kontrolu ich správania sa, práce a plnenia si povinností voči Korune. Pritom však časť Indiánov nežila v týchto obciach, ale v mestách Španielov, kde sa rýchlo akulturovala, a ďalšia časť žila a nútene pracovala na veľkostatkoch (*haciendach*);
- 2) *potláčaním tých prvkov pôvodného spôsobu života Indiánov, ktoré neboli zlučiteľné so španielskym (resp. európskym) a kresťanským spôsobom života*. Nezlúčiteľnými prvkami boli napr. ľudské obete bohom,

37 Oficiálny názov Nových zákonov znel: *Leyes y ordenanzas nuevamente hechas por S. M. para la gobernación de las Indias y buen tratamiento y conservación de los Indios* = Zákony a nariadenia nanovo vypracované Jeho Veličenstvom na účel správy Indii a dobrého zaobchádzania s Indiánmi a ich zachovania. Obsahom, významom a širším historickým kontextom Nových zákonov sa podrobnejšie zaoberal HANKE, L. *The Spanish Struggle for Justice in the Conquest of America*. Boston: Little, Brown and Company, 1949 s. 83 a nasl.

38 Porovnaj *Leyes y ordenanzas nuevamente hechas por S. M. para la gobernación de las indias, y buen tratamiento y conservación de los indios*. [on-line]. Dostupné na internete: <<http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/06922752100647273089079/p0000026.htm>> (navštívené dňa 15. 8. 2013).

39 ŠEJVL, M. Koncepcie prirodzeného práva u Francisca de Vitoria. In ČERNÁ, J. a kol. *Španělsko a Nový svět v době vlády Habsburků*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. Epoque, 2011, s. 57.

40 Bližšie pozri LEVAGGI, A. República de los indios y república de los españoles en los reinos de Indias. *Revista de estudios histórico-jurídicos* 23, 2001, s. 419 – 428. [on-line]. Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.4067/S0716-54552001002300009>> (navštívené dňa 10. 11. 2013).

DÍAZ REMENTERÍA, C. La constitución de la sociedad política. In SÁNCHEZ BELLA, I. – DE LA HERA, A. – DÍAZ REMENTERÍA, C. *Historia del derecho indiano*. Madrid: MAPFRE, 1992, s. 167 a nasl. PUCHOVSKÝ, J. *Štát a právo v juhoamerických kolóniách Španielska*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, s. 37 – 46.

41 DÍAZ REMENTERÍA, C. La formación y el concepto del derecho indiano. In SÁNCHEZ BELLA, I. – DE LA HERA, A. – DÍAZ REMENTERÍA, C. *Historia del derecho indiano*. Madrid: MAPFRE, 1992, s. 53 a nasl.

obradu pôvodných indiánskych náboženstiev či polygýnia. Prvky, ktoré zlučiteľné boli, sa ako *indiánske právne obyčaje* mohli (v „republike Indiánov“) uplatňovať aj naďalej;

- 3) *poverením prakticky celého koloniálneho administratívneho a judičiálneho aparátu úlohou chrániť Indiánov, dozeráť, aby sa rešpektovali ich záujmy, práva a privilégia a dobre sa s nimi zaobchádzalo a pod., ako aj vytvorením osobitných orgánov chrániacich Indiánov;*
- 4) *poskytnutím privilégií rôznej povahy Indiánom.* Dôvodom na poskytnutie privilégií bola skutočnosť, že Indiánom sa priznával zhruba taký právny status, aký v západnej právnej tradícii patrilo osobám, nad ktorými bolo potrebné vykonávať poručníctvo (*tutela*) či opatrovníctvo (*cura*), t.j. Indiáni neboli považovaní za dostatočne spôsobilých na to, aby si sami hájili vlastné záujmy, preto Koruna ako akýsi verejný poručník či opatrovník Indiánov ich osobitne chránila, ako aj zvýhodnila priznaním rôznych privilégií (trestné konania proti *encomenderom* alebo iným osobám, podozrivým zo zlého zaobchádzania s Indiánmi, sa mali začínať *ex officio*; kauzy Indiánov sa mali pred súdmi vybavovať prednostne a urýchlene; Indiánov nebolo možné odsudzovať na peňažné tresty a nútené práce; Indiáni neplatili súdne a správne poplatky; voči Indiánom sa malo platné právo uplatňovať až v druhom rade, pričom v prvom rade sa mal voči nim uplatňovať princíp ekvity, t.j. akejsi nepísanej, resp. prirodzenej spravodlivosti a.i.).

2. PRÁVNÝ STATUS INDIÁNOV VO SVETLE NIEKTORÝCH DOBOVÝCH TEORETICKÝCH NAZERANÍ NA INDIÁNOV

Dobové teoretické nazerania Španielov na Indiánov, ktoré sa projektovali aj do vymedzení ich právneho statusu, v podstate oscilovali medzi dvoma extrémami – prehnanou idealizáciou a prehnanou kritikou Indiána. Ako príklad na idealizáciu Indiánov možno spomenúť pohľad Pedra Mártira de Angleria (1454 – 1526), podľa ktorého boli Indiáni prirodzene šťastnými (spokojnými) bytosťami, ktoré žili v (mýtickom) Zlato veku, teda v akomsi raji, a preto boli nahí a nemali váhy a miery, skazonosné peniaze (majetky), zákony ani knihy, nepoznali sudcov a ich svojvôľu, uspokojovali sa s tým, čo im poskytovala príroda, a nerobili si starosti s budúcnosťou.⁴² Opačne na Indiánov nazerá napr. kronikár Gonzalo Fernández de Oviedo (1478 – 1557), ktorý tvrdil, že Indiáni „za veľa nestoja“ a vedia len jesť, piť, „flákať sa“ (= nechce sa im pracovať), smilniť, venovať sa modloslužobníctvu, a robiť aj iné odporné a beštiálne veci.⁴³

Na vymedzenie právneho statusu Indiánov významne vplývali dve protichodné tendencie v dobovej spoločnosti, jedna presadzujúca a druhá usilujúca sa zrušiť (resp. zakázať) zotročovanie Indiánov.⁴⁴ Základnou otázkou spojenou s vymedzením právneho statusu Indiánov, resp. konkrétne s možnosťou kvalifikovať Indiánov ako osoby v právnom zmysle, ktorá implikovala ich osobnú slobodu,⁴⁵ dlhodobo (opakovane) a rozporuplne riešenou, bola existencia (aspoň čiastočná), alebo naopak absencia humánnej podstaty, racionality a prirodzene danej osobnej slobody Indiána.

Všeobecne povedané, Koruna na Indiánov nazerala ako na osobne slobodných ľudí, no súčasne aj ako na svojich poddaných, t.j. ako na osoby, ktoré voči nej (štátu) majú určité povinnosti. V nadväznosti na pápežskú donáciu Indii⁴⁶ považovala za svoju dôležitú úlohu christianizovať a „scivilizovať“ Indiánov a tým

42 ANGLERÍA, P. Mártir de. *Décadas del Nuevo Mundo*. México: José Porrúa e Hijos, 1964, Lib. II, cap. IV, s. 21.

43 FERNÁNDEZ DE OVIEDO, G. *Historia General y Natural de las Indias*. Madrid: Editorial Atlas, 1959, t. 1, Lib. IV, cap. II, s. 197.

44 K tomu súhrnne pozri GARCÍA AÑOVEROS, J. Ma. Carlos V y la abolición de la esclavitud de los indios. Causas, evolución y circunstancias. *Revista de Indias* LX, 218, 2000, s. 57 – 84.

45 GONZALES MANTILLA, G. La consideración jurídica del indio como persona: el Derecho Romano, factor de resistencia en el siglo XVI, s. 256 a nasl.

46 Španielska Koruna legalizovala svoju zvrchovanú vládnu moc (v dobovej terminológii nazývanú *dominium*) nad Indiami viacerými spôsobmi. Jedným z nich bola donácia Indii Katolíckym kráľom a ich nástupcom na španielskom tróne pápežom Alexandrom VI., ktorú pápež uskutočnil v roku 1493 pod podmienkou, že Španieli zabezpečia evanjelizáciu Indiánov, resp. na tento konkrétny účel. Donácia sa doktrínálne zakladala na koncepcii tzv. neobmedzenej pontifikálnej teokracie, v zmysle ktorej je pápež pánom celého sveta, veriacich i neveriacich, a má neobmedzenú spirituálnu aj temporálnu moc, môže poskytovať územia a ustanovovať ich vládcov a pod. Bližšie pozri CASTAÑEDA DELGADO, P. *La teocracia pontifical en las controversias sobre el Nuevo Mundo*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 1996, s. 339 – 348. Pápežská

z nich spraviť ľudí, ktorí by boli kultúrne „rovnocenní“ jej ostatným poddaným. Na druhej strane Koruna u Indiánov viac-menej automaticky predpokladala, a to aj z dôvodu existencie fyzických odlišností Indiánov (mnohí Indiáni sa vyznačovali telesnou slabosťou, nízkym vzrastom a pod.) a predsudkov voči mimoeurópskym životným prostrediam (boli považované za oveľa menej kvalitné ako životné prostredie Európanov),⁴⁷ nižšiu intelektuálnu a kultúrnu úroveň ako mali Európania. Koruna Indiánov chápala ako „zaostalú“ a preto veľmi zraniteľnú skupinu ľudí, ktorú je potrebné osobitne chrániť. To sa v oblasti práva prejavilo právnou kvalifikáciou Indiána ako relatívne právne nespôsobilej (nesvojprávnej) osoby, nad ktorou, ako sa už spomenulo, je potrebné vykonávať porúčnictvo či opatrovníctvo, t.j. ktorej záujmy musí niekto (Koruna) zastupovať. Relatívna nesvojprávnosť sa však týkala radového indiánskeho obyvateľstva, t.j. prevažnej väčšiny Indiánov; indiánske elity mali naopak úplnú právnu spôsobilosť.⁴⁸ Relatívna nesvojprávnosť Indiána sa dobovo vyjadrovala aj termínom *indio miserable*,⁴⁹ t.j. *Indián – chudák*, ktorý odkazoval na povinnosť starať sa o biednych ľudí ustanovenú kresťanskou náukou i kastílskym právom.

Napriek tomu, že Koruna už od začiatku *conquisty* prevažne presadzovala osobnú slobodu Indiána, súčasne ho zapojila do výkonu nútených prác (napr. v rámci systému *encomiend*), čím sa postavenie Indiánov *de facto* priblížilo postaveniu otrokov, navyše, Indiáni sa v priebehu *conquisty* stávali otrokmi aj ako vojnoví zajatci – napr. Cortés, dobyvateľ ríše Aztékov, vo svojom druhom liste-správe (30. 10. 1520), adresovanom cisárovi Karolovi V., uvádza, že po porážke Indiánov – *Tepeacov* niektorých z nich zotročil.⁵⁰ Pri tomto, ako aj iných zotročeníach indiánskych vojnových zajatcov zaiste zohrala úlohu aj skutočnosť, že zajatí Indiáni neboli kresťanmi, keďže zotročovanie kresťanov porazených vo vojne víťaznými kresťanmi nebolo v Starom svete bežnou praxou. Podľa druhej *partidy* (časti) titulu XXIX zákona I kastílskeho zákonníka *Las Siete Partidas*, ktorým sa najskôr mohli Cortés, ako aj iní *conquistadori* riadiť, sa rozlišovali dve kategórie vojnových zajatcov: tzv. *presos*, ktorých nebolo možné zotročiť, a tzv. *cativos*, ktorých bolo možné zotročiť, a to práve z dôvodu, že nešlo o kresťanov.⁵¹

Otázka slobody, resp. otroctva Indiánov sa skúmala aj cez prizmu *koncepce* tzv. *prirodzeného otroctva*, ktorú rozpracoval Aristoteles vo svojom diele *Politika*. Niektorí doboví intelektuáli pripúšťali, že Indiáni sú prirodzenými („od prirodzenosti“) otrokmi, iní to odmietali (pozri ďalej).

Aristoteles tvrdil, že medzi ľuďmi existujú rozdiely z hľadiska ich schopnosti používať rozum, t.j. racionálne uvažovať, rozhodovať sa a konať, pričom je prirodzené, že nerozumní ľudia sú (resp. sa majú stať) otrokmi rozumných ľudí, pretože to zodpovedá všeobecnému poriadku vecí, v ktorom sa nedokonalé = nerozumné prirodzene podriaďuje dokonalému = rozumnému. Aristoteles na prirodzených otrokov nazeral aj ako na indivíduá, ktoré sú rozvinuté fyzicky, no nemajú dostatočnú intelektuálnu kapacitu, a čo je tiež dôležité, stotožnil s nimi barbarov. (Za barbarov sa často považovali aj Indiáni.) Tí, čo v úplnom rozsahu používajú rozum, majú podľa Aristotela vládnuť barbarom, ktorí nepoužívajú rozum, a to aj pomocou sily.⁵²

V nadväznosti na teóriu prirodzeného otroctva i spomenutý názor Hostiensia na nekresťanov Palacios Rubios, účastník *junty* v Burgoose (1512), rozlíšil *dva druhy otroctva* – *legálne a prirodzené*.

Legálne otroctvo vzniká vojnou – pôvodne slobodní ľudia sa podľa *ius gentium* stanú otrokmi víťaza vojny, ktorý ich zotročí a daruje im tak život namiesto toho, aby ich popravil, hoci to má právo spraviť. Palacios Rubios vo svojom *Requerimiento* uvádza, že Španieli môžu viesť vojnu proti nekresťanom (t.j. konkrétne proti Indiánom), ktorí sa im, resp. šíreniu kresťanskej viery, stavujú na odpor, a porazených nekresťanov môžu zotročiť. Zotročiť však môžu aj nekresťanov, ktorí nebránia kazateľom, hlásať im kresťanskú vieru,

donácia prepožičiavala španielskemu *dominiu* nad Indiami nielen obyčajnú legalitu, ale aj prestížnu sakrálnu legitimitu v podobe „posvätenia“ tohto *dominia* najvyššou autoritou kresťanského sveta.

47 Bližšie pozri PAGDEN, A. *La caída del hombre natural*. Madrid: Alianza Editorial, 1988, s. 29 – 87.

48 DOUGNAC RODRÍGUEZ, A. *Manual de historia del derecho indiano*. México: UNAM, 1998, s. 228 – 229.

49 Bližšie pozri CUNILL, C. El indio miserable: nacimiento de la teoría legal en la América colonial del siglo XVI. *Cuadernos Intercambio*, 9, 2011, s. 229 – 248.

50 Segunda Carta-Relación... In CORTÉS, H. *Cartas de Relación*. México: Editorial Porrúa, 1976, s. 89.

51 *Las Siete Partidas del Rey Don Alfonso el Sabio*. Tomo II. *Partida segunda y tercera*. Madrid: Imprenta Real, 1807, s. 327. [on-line]. Dostupné na internete: <<http://fama2.us.es/fde/lasSietePartidasEd1807T2.pdf>> (navštívené dňa 4. 1. 2014).

52 ARISTOTELES. *Politika*, I, 4,5,6,7. Bratislava: Kalligram, 2009, s. 31 a nasl.

a to zase v súlade s koncepciou prirodzeného otroctva – Španieli môžu tvrdiť, že títo nekresťania sú barbarmi neschopnými mať vlastnú vládu. S prihliadnutím na pomery, ktoré existovali v Indiách, sa možno domnievať, že prirodzené otroctvo zodpovedalo postaveniu Indiánov v rámci systému *encomiend*.⁵³

Dominikán Bernardo de Mesa (1470 – 1524), ďalší účastník *junty* v Burgoose, presadzoval v súvislosti s vymedzením právneho statusu Indiánov akúsi *strednú cestu* – Indiáni podľa neho nemali byť ani otrokmi, ani úplne slobodnými ľuďmi, pričom pre ich vlastné dobro (resp. aby ich bolo možné efektívne christianizovať a „scivilizovať“) mali mať postavenie určitých služobníkov Španielov. Intelektuáli, ktorí sa zaoberali právnym statusom Indiánov v rokoch nasledujúcich po *junte* v Burgoose, sa vo väčšej či menšej miere hlásili k tomuto názoru.⁵⁴

Osobitý pohľad na Indiánov mal dominikán Bartolomé de Las Casas (1484 – 1566), dobový najvýznamnejší verejný kritik tvrdého správania sa *conquistadorov* a kolonistov voči Indiánom. Bol zástancom slobody a právnej spôsobilosti Indiánov, odmietal chápanie Indiána ako menejcenného človeka, prípadne „ne-človeka“, či ako „necivilizovaného barbara“, tvrdil, že vzťah medzi Indiánmi a Španielmi má byť vzťahom *inter pares* atď. Na situáciu Indiánov nazeral cez prizmu určitej formy iusnaturalizmu. Ako vyplýva z rozsiahleho diela, ktoré zanechal, jeho názory na Indiánov a podobu, akú by mal mať ich život pod španielskou nadvládou, boli veľmi komplexné a súčasne prešli určitým vývojom. Tieto názory približujeme v ďalšom texte len v krátkosti.⁵⁵

Las Casas tvrdil, že nekresťania/Indiáni, hoci aj páchajú ťažké hriechy, sú legitímnymi *domini* svojich území a vecí (majetkov), a že žijú v politicky organizovaných spoločnostiach, ktoré by mali byť ich európskymi náprotivkami (štátmi) rešpektované, preto odňať nekresťanom ich územia či zosadiť ich vládcov je podľa neho tyranským (= nespravodlivým, protiprávnym) aktom.⁵⁶ Nie je preto prekvapením, že o *conquiste* sa Las Casas domnieval, že išlo o nespravodlivú vojnu, v ktorej Indiánom protiprávne vznikli závažné ujmy a škody, ktoré by Španielsko malo napraviť a nahradiť.⁵⁷

Las Casas na druhej strane uznával pápežskú donáciu Indii, jeho názor na podstatu donácie sa však časom menil. Do roku 1542 chápal donáciu ako právnu skutočnosť, na základe ktorej Koruna môže podriaďovať Indiánov svojej vláde, pričom však zdôrazňoval, že toto podriadenie sa má uskutočniť nenásilne (čo sa v praxi prevažne nedialo). Od roku 1542 sa domnieval, že získanie *dominia* nad Indiami donáciou sa viazať na splnenie suspenzívnej podmienky – *dominium* sa mohlo získať až po zavŕšení konverzie Indiánov na kresťanstvo. Kým prišlo k splneniu tejto podmienky, bola Koruna podľa Las Casas len v akomsi očakávaní získania *dominia*. Okolo roku 1551 začal tvrdiť, že aj vtedy, ak by sa už konverzia Indiánov skončila, si ich Koruna môže podriaďovať len s ich dobrovoľným súhlasom.⁵⁸

Podľa Las Casas medzi neveriacimi/Indiánmi, ktorí nikdy nepočuli o Kristovi a neprijali kresťanskú vieru, existovali skutoční vládcovia, ktorých úrad a vládna moc mali legitímny charakter (v súlade s prirodzeným právom i *ius gentium*), pričom príchod Krista na Zem neveriacich (resp. ich vládcov) nezbavil ich práv. Vláda indiánskych vládcov by sa preto nemala zrušiť, ale určitým spôsobom harmonizovať so španielskou vládou nad Indiami.⁵⁹

Pre spoznanie Las Casasovho nazerania na Indiánov má osobitný význam jeho neskoršie dielo *Apologética Historia Sumaria* (= Súhrnná apologetická história; 1555 – 1558),⁶⁰ ktorým sa Las Casas pokúsil zásadne skorigovať prevažne nepriaznivý dobový obraz Indiána, poznačený „indianofóbiou“ a hispanocentrizmom a rozširovaný dobovými, povedané spolu s Las Casasom, „ohováračmi“ Indiánov. Týchto „ohováračov“ možno rozdeliť do dvoch skupín: do prvej skupiny patria osoby, ktoré poznali pomery v Novom svete z autopsie;

53 ZAVALA, S. *La filosofía política en la conquista de América*. México: Fondo de Cultura Económica, 1984, s. 40 – 51.

54 Tamže, s. 53.

55 Podrobný výklad myslenia Las Casas podal PEREZ LUÑO, A.-E. *La polémica sobre el Nuevo Mundo. Los clásicos españoles de la Filosofía del Derecho*. Madrid: Editorial Trotta, 1992, s. 145 a nasl.

56 DOUGNAC RODRÍGUEZ, A. *Manual de historia del derecho indiano*. México: UNAM, 1998, s. 22.

57 Tamže, s. 22 – 23.

58 Tamže.

59 ZAVALA, S. *La filosofía política en la conquista de América*. México: Fondo de Cultura Económica, 1984 s. 34.

60 DELGADO, M. Bartolomé de las Casas y las culturas amerindias. *Anthropos*, 102, 2007, s. 92.

ide o *conquistadorov* (napr. Cortés), misionárov (napr. dominikán Tomás de Ortiz) či kronikárov (González Fernández de Oviedo); do druhej skupiny patria osoby bez osobnej skúsenosti s realitou Nového sveta (parížsky teológ – nominalista Ján Maior, humanista Sepúlveda či kronikár Francisco López de Gomara), ktorí získavali informácie od osôb z prvej skupiny. „Ohovárenie“ súviselo s dvoma predsudkami „ohováračov“ – náboženským a civilizačným –, a robilo z Indiánov individuá sotva spôsobilé plnohodnotne prijať kresťanskú vieru a spôsob života, ako aj „necivilizovaných barbarov“ či „prirodzených otrokov“.⁶¹

Las Casas vo vyššie spomenutom diele proti „ohováračom“ dôrazne vystúpil a pokúsil sa dokázať nepravdivosť (nesprávnosť) ich nazerania na Indiánov, resp. vykresliť úplne iný – priaznivý obraz Indiána, pričom sa, pochopiteľne, nemohol vyhnúť, a ani sa nevyhol, (zaiste aj intencionálnym) idealizáciám Indiánov. Metóda, ktorú v uvedenom diele použil, bola trojaká: Las Casas pri interpretáciách indiánskych kultúr vychádzal z univerzalistického iusnaturalizmu, Akvinského učenia (tomistického aristotelizmu) a pod. (= deduktívna metóda) a z empirických etnografických údajov o Indiánoch, získaných misionármi v indiánskom prostredí (= induktívna metóda), a zhromaždené poznatky porovnával s poznatkami o predkresťanských (najmä antických) kultúrach Starého sveta (= komparatívna metóda). Tieto kultúry mu ako človeku obdobia humanizmu a renesancie poslúžili ako zrkadlo, norma či kánon, a konfrontujúc s nimi indiánske kultúry, dospel k záveru, že indiánske kultúry sa svojou úrovňou vyrovnajú ich úrovni a z hľadiska života podľa prirodzeného práva ju dokonca prevyšujú, hoci, na druhej strane, indiánske kultúry nedosiahli stupeň rozvoja charakteristický pre kresťanskú, podľa Las Casasa jedinou perfektnú civilizáciu.⁶²

Las Casas vo svojej *Apologética Historia Sumaria* nedokazuje humánnu podstatu, racionálnosť a „civilizovanosť“ Indiánov, a tak aj ich „rovnocennosť“ a rovnoprávnosť s obyvateľmi Starého sveta, len poukazovaním na podobnosti medzi indiánskymi a (rozvinutými) starovekými kultúrami. Na základe dvoch predpokladov – že všetci ľudia prirodzene túžia po pravom (= kresťanskom) Bohu, svojom Stvoriteľovi, a že všetci ľudia sú politickými bytosťami – interpretuje pôvodné náboženstvá Indiánov, dokonca vrátane idolatrie či ľudských obetí (!), pozitívne, ako výraz túžby Indiánov priblížiť sa k pravému Bohu, a nie ako niečo diabolské (čo bola obvyklá interpretácia), a indiánskym kultúram (ich usporiadaniu, správaniu sa ich príslušníkov) prisudzuje racionálny charakter, resp. ich považuje za určité druhy skutočnej civilizácie. Približovanie sa Indiánov k pravému Bohu a ich život v rámci určitých racionálne fungujúcich politických organizmov sú pre Las Casasa dôkazom, že dejiny Indiánov zákonite smerujú k tomu istému konečnému cieľu ako dejiny ostatných kultúr sveta – k prijatiu perfektnej kresťanskej viery a začleneniu sa do perfektnej kresťanskej civilizácie, resp. k dosiahnutiu spásy, pre ktorú boli všetci ľudia, teda aj Indiáni, stvorení, a aby ju mohli dosiahnuť, Boh im rovnako ako iným ľuďom, ktorých stvoril, musel dať rozum (*intellectus*) a slobodnú vôľu (*voluntas*), t.j. bazálne charakteristiky „skutočného človeka“.⁶³

Výrazným ideovým oponentom Las Casasa bol Juan Ginés de Sepúlveda (1489 – 1573). Obaja intelektuáli svoje názory konfrontovali (pravda, nie osobne) na *junte* vo Valladolid (1550 – 1551).

Sepúlveda prekladal Aristotelove diela do latinčiny, preto nie je prekvapením, že presadzoval aplikáciu koncepcie prirodzeného otroctva na situáciu Indiánov. V priebehu roku 1545 napísal dielo *Democrates secundus (alter), sive de iustis belli causis apud Indios* (= Druhý Demokritos alebo o spravodlivých dôvodoch vojny proti Indiánom), v ktorom sa podrobne zaoberal *conquistou* a právnym statusom Indiánov.⁶⁴

Pérez Luño uvádza, že Sepúlveda sa javí ešte aj dnes kontroverzne. Pre jedných je jeho doktrína jasnou exaltáciou imperialistických ideí, iní zdôrazňujú svojbytnosť jeho myslenia a jeho nezávislosť od akéhokoľvek politického oportunizmu.⁶⁵ Sepúlveda nanovo polarizoval diskusiu o *conquiste* v 40. rokoch 16. storočia,

61 Tamže, s. 92 – 93.

62 Tamže, s. 94.

63 Tamže, s. 95 – 96.

64 MARTÍNEZ BULLE GOIRY, M. El enfrentamiento entre Fray Bartolomé de las Casas y Juan Ginés de Sepúlveda en la Junta de Valladolid, en 1550. In *Symposium Fray Bartolomé de las Casas. Trascendencia de su obra y doctrina*. México: UNAM, 1985, s. 229–230.

65 PÉREZ LUÑO, A. E. *La polémica sobre el nuevo mundo. Los clásicos españoles de filosofía del derecho*. Madrid: Editorial Trotta, 1992, s. 187 – 188. Podrobnejší výklad Sepúlvedovho myslenia pozri tamže, s. 187 a nasl.

do ktorej sa zapojil ako z intelektuálnych dôvodov, tak aj pod vplyvom *lobby encomenderov*, nespokojných s Novými zákonmi,⁶⁶ usilujúcimi sa zrušiť *encomiendy*.

Zásadnú odlišnosť Sepúlvedovho nazerania na Indiánov od Las Casasovho dokladá hneď termín, ktorým Sepúlveda *en bloc* označuje Indiánov – hovorí o nich ako o *homunculi* = „človiečikoch“. Sepúlveda Indiánov považoval za prirodzených otrokov, ktorých kultúrna úroveň je veľmi nízka a na ktorých možno poľovať ako na zver (t.j. viesť proti nim vojnu), ak sa dobrovoľne nechcú podriaďiť Španielom ako príslušníkom vyspelej, Indiánom zásadne nadradenej civilizácie. A ak aj niektorí Indiáni majú určité schopnosti, ktoré im povedzme umožňujú vykonávať remeselnú či umeleckú činnosť, nie je to podľa Sepúlvedu na ujmu ich kvalifikácie ako prirodzených otrokov, lebo aj niektoré zvieratá ako včely či pavúky sú schopné vykonávať veci, ktoré žiadny človek nedokáže napodobniť. A to, že Indiáni žijú v určitých obydliach a majú určité, viac či menej racionálne systémy vlády, dokladá len toľko, že nie sú úplne nerozumnými bytosťami ako medvede či opice. Indiáni by tiež podľa Sepúlvedu mali byť – ako prirodzení otroci – spokojní so španielskou nadvládou, lebo iba vďaka nej môžu postupne dosiahnuť „civilizovanosť“.⁶⁷

Sepúlveda tvrdil, že *conquista* bola spravodlivou vojnou a podrobenie si Indiánov Španielmi bolo legitímne, čo bolo v jasnom protiklade s Las Casasovými tézami. Vojnu proti Indiánom podľa neho neospravedlňovalo iba ich neverectvo (pohanstvo) ako také, ale skôr jeho určité prejavy, absolútne nezlučiteľné so západným/kresťanským axiologickým a normatívnym systémom: „Iba neverectvo nie je teda dôvodom tejto najspravodlivejšej vojny proti barbarom, ale ich nehanebné nemravnosti, masové obetovania ľudí, extrémne ujmy, ktoré spôsobili mnohým nevinným, hrozné kanibalské hostiny, bezbožné kultu ich modiel.“⁶⁸

Konfrontácia Sepúlvedu a Las Casasa sa začala ešte pred *juntou* vo Valladolid, keďže Las Casas dosiahol zákaz publikovania Sepúlvedovho diela (*Democrates secundus...*). Sepúlveda neskôr svoje dielo publikoval v Ríme, Las Casas však dosiahol, že kráľ zakázal jeho šírenie na španielskom území.

Junta vo Valladolid sa začala Sepúlvedovou obranou jeho diela proti námietkam, ktoré sa proti nemu vzniesli a ktoré zabránili jeho publikovaniu v Španielsku. Las Casas potom predniesol svoje argumenty proti Sepúlvedovi, na ktoré Sepúlveda následne odpovedal a potom zase hovoril Las Casas. Vzhľadom na šírku materiálu prezentovaného na *junte*, bola *junta* pozastavená, aby sa z jej rokovania mohol spraviť sumár. *Junta* potom pokračovala v apríli až máji 1551. Problémy, ktorými sa zaoberala, však zostali nedoriešené.⁶⁹

Pôvodcom ďalšieho dôležitého teoretického nazerania na právny status Indiánov je dominikán a významný teológ – jurista Francisco de Vitoria (1480 – 1543).

Vitoria napísal okolo roku 1539 dve *Relectiones*⁷⁰ *de Indis* (= o Indiánoch) – prvá sa nazýva *Relectio prior de Indis recenter inventis* (= Prvá *relectio* o nedávno objavených Indiánoch), druhá *De Indis relectio posterior, sive de iure belli hispanorum in barbaros* (= Druhá *relectio* o Indiánoch, alebo o práve Španielov viesť vojnu proti barbarom)-, v ktorých o.i. jasne sformuloval sériu tvrdení založených na prirodzenom a Božom práve, ktoré sa týkali oprávnení a povinností Španielska vo vzťahu k Indiám a Indiánom. Právny status Indiánov preskúmal v prvej *relectio*, pričom, ako sa domnieva Šejvl, svoj názor naň naznačil už vo svojich skorších prednáškach, ktoré predniesol v Salamance v rokoch 1533 – 1534. V nich sa zaoberal o.i. prirodzeným právom v intenciách učenia sv. Tomáša Akvinského o existencii večného, Božieho, prirodzeného a ľudského zákona (práva) a v súvislosti s tým riešil problém univerzálnej (všeľudskej) záväznosti prirodzeného práva a Božieho pozitívneho práva (Bohom ustanoveného/zjaveného práva), t.j. náboženských – kresťanských noriem správania sa. Vitoria tvrdí (podobne ako sv. Tomáš), že ľudia, ktorí nevedia o existencii Božieho pozitívneho práva (resp. sa o nej objektívne nemohli dozvedieť), čo bol aj prípad Indiánov, nie sú vinní,

66 DELGADO, M. Bartolomé de las Casas y las culturas amerindias. *Anthropos*, 102, 2007 s. 94.

67 SEPÚLVEDA, J. Ginés de. *Tratado sobre las justas causas de la guerra contra los indios*. México: Fondo de Cultura Económica, 1996, s. 105 a nasl.

68 Tamže, s. 133.

69 MARTÍNEZ BULLE GOIRY, V. M. El enfrentamiento entre Fray Bartolomé de las Casas y Juan Ginés de Sepúlveda en la Junta de Valladolid, en 1550. In *Symposium Fray Bartolomé de las Casas. Trascendencia de su obra y doctrina*. México: UNAM, 1985, s. 234. Bližšie pozri HANKE, L. *The Spanish Struggle for Justice in the Conquest of America*. Boston: Little, Brown and Company, 1949, s. 113 a nasl.

70 *Relectio* bola spracovaním priebežných univerzitných prednášok o určitej téme.

keď ho nedodržiavajú (pravda, len dovtedy, kým sa o jeho existencii nedozvedia), na druhej strane sú však povinní, ak sú rozumnými ľuďmi, dodržiavať prirodzené právo, poznateľné ľudským rozumom.⁷¹

Vitoria, ako uvádza Šejvl, sa ďalej zaoberá otázkou, či človek môže byť spasený len podľa prirodzeného práva, ak by nebolo (resp. ak by nepoznal) Božie pozitívne právo. Najskôr cituje Akvinského, ktorý sa pýta, či k spásu nestačí znalosť ľudskej vedy a je nutná znalosť Bohom zjavených právd. Akvinský odpovedá, že k spásu je nutná zjavená pravda, lebo ľudské poznanie, teda veda, je plná omylov a trvá jej dlho, kým nájde pravdu. Akvinský pokračuje, že k spaseniu je nevyhnutne potrebná (kresťanská) viera, aby opravila tieto omyly a takpovediac „doplnila“ prirodzené právo, ktoré je možné nájsť rozumom. Vitoria s tým súhlasí a dodáva, že Zjavenie Božieho práva je úplne nutné na spásu detí, ktoré žijú v nepravosti (*iniquitas*) a boli zrodené v hriechu. Podľa Šejvla je Vitoriov odkaz na deti a ich spásu odkazom na postavenie Indiánov (v náboženskej rovine). Vitoria chápe Indiánov ako deti, a preto rovnako ako je potrebné sprostredkovať Zjavenie deťom, aby mohli byť spasení, je podľa neho potrebné sprostredkovať Zjavenie aj Indiánom, resp. Vitoria poukazuje na potrebu kázať Indiánom Božie slovo, aby mohli dosiahnuť spásu, čím sa zaoberá aj v *Relectiones de Indis*.⁷²

Vitoria vo svojej prvej *relectio* analyzoval, či sú Indie *res nullius*, pričom dospel k záveru, že nie sú, keďže, ako ukázal, Indiánom patrí *dominium* nad ich územiami. Díaz Rementería však upozorňuje, že Vitoria sa na rozdiel od Las Casasa pravdepodobne domnieval, že po príchode Španielov do Nového sveta Indiáni toto *dominium* stratili.⁷³

Pozrime sa teraz bližšie na vymedzenie právneho statusu Indiánov vo Vitoriovej prvej *relectio* o Indiánoch.

Vitoria začína svoje úvahy otázkou, či sú Indiáni *domini* svojich území podľa verejného aj súkromného práva. Uvádza, že táto otázka vychádza z otázky, či boli Indiáni *domini* svojich území pred príchodom Španielov. Vitoria tvrdí, že áno, a to na základe prirodzeného práva, záväzného pre všetkých rozumných ľudí, teda aj pre nekresťanov. Na Indiánov sa, samozrejme, nemohlo vzťahovať pozitívne právo kresťanského sveta, keďže neboli súčasťou tohto sveta a tak ani nositeľmi jeho právnej tradície, mohlo sa však na nich vzťahovať *ius gentium*, majúce základ v prirodzenom práve. Ďalej Vitoria skúma otázku, či fakt, že Indiáni sú ako nekresťania v stave smrteľného hriechu, ich zbavuje ich vlastníctva (v širšom zmysle zodpovedajúcom významu pojmu *dominium*⁷⁴). Tvrdí, že nie, pretože aj (kresťanskí) hriešnici napriek svojmu hriešnemu životu nie sú zbavení svojho vlastníctva. Človek ako tvor stvorený na Boží obraz má rozum, aj keď nie je kresťanom, a neprichádza oň len preto, že hreší, preto každý človek môže pomocou svojho rozumu dospieť k poznaniu prirodzeného práva a riadiť sa ním. Podobne nemožno nikoho zbaviť vlastníctva len preto, že je pohanom (Španieli napr. bežne obchodujú s nekresťanmi a teda uznávajú, že nekresťania majú vlastnícke právo nad svojimi vecami), alebo preto, že je duševne nespôsobilý (šialený), keďže takejto osobe vlastníctvo ostáva a iba sa obmedzuje dispozičné právo k jeho predmetu. Vitoria sa potom zaoberá ešte jedným problémom, od ktorého posúdenia zásadne záviselo, či Indiánov bolo možné zbaviť ich vlastníctva. Týmto problémom je podstata Indiána – ak ide o bytosť vybavenú rozumom, ide súčasne o „skutočného človeka“, ktorého nemožno zbaviť jeho vlastníctva, ak však Indiáni patria k tzv. *insensati*, úplne nerozumným bytostiam, možno ich zbaviť ich vlastníctva. Vitoria poukazuje na to, že spôsob života Indiánov sa vyznačuje určitým racionálnym poriadkom (*ordo*) a organizovanosťou, že Indiáni nežijú ako zvieratá, ale v sídlach, vrátane sídel urbánneho charakteru, ktoré si budujú, že majú svojich vládcov a politické štruktúry, svoje právo a pod., čo podľa neho dostatočne dokladá, že Indiáni sú rozumnými a tak aj „skutočnými ľuďmi“. Vitoria napokon uzatvára,

71 ŠEJVL, M. Koncepcie prirodzeného práva u Francisca de Vitoria. In ČERNÁ, J. a kol. *Španělsko a Nový svět v době vlády Habsburků*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. Epoque, 2011, s. 53.

72 Tamže.

73 DÍAZ REMENTERÍA, C. La formación y el concepto del derecho indiano. In SÁNCHEZ BELLA, I. – DE LA HERA, A. – DÍAZ REMENTERÍA, C. *Historia del derecho indiano*, s. 65.

74 Pojem „dominium“ mal v stredoveku a ranom novoveku súkromnoprávny, ako aj verejnoprávny význam. V prvom prípade označoval (súkromné) vlastníctvo (majetok), resp. vlastnícke právo, v druhom prípade všeobecnú zvrchovanú vládu (nad určitým územím). Porovnaj COING, H. *Europäisches Privatrecht. Band I. Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800)*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1985, s. 291.

že Indiáni nie sú ani šialenci, ani úplne nerozumné bytosti, a preto sú (resp. do príchodu Španielov boli) *domini* svojich území, pričom samotná skutočnosť, že sú pohanmi a hriešnikmi ich nezavaruje ich *dominia*.⁷⁵

V druhej časti prvej *relectio* sa Vitoria venuje o.i. v jeho dobe aktuálnej téze, že Indiáni sú prirodzenými otrokmi. Túto tézu odmieta zdôraznením skutočnosti, že život Indiánov sa vyznačuje určitým racionálnym poriadkom a oni sami sú racionálne ľudské bytosti, preto Indiáni nemôžu byť prirodzenými otrokmi. Na druhej strane však Vitoria uvádza, že racionalita Indiánov nie je úplná, čo je podľa neho spôsobené ich „barbarským“ a „zlým“ vzdelaním a správaním sa, v súvislosti s čím ďalej tvrdí, že Indiáni majú podobné postavenie ako deti Španielov, ktoré (zatiaľ) nedostali „jedinu správnu“ = kresťanskú výchovu. Vitoria z uvedeného odvodzuje, že Španieli majú právo byť akýmisi poručníkmi či opatrovníkmi Indiánov – „detí“, a tak aj mať nad nimi určitú moc, a to preto, aby ako dobrí kresťania, pre ktorých je šírenie kresťanskej viery povinnosťou, mohli k nej Indiánov efektívne priviesť.⁷⁶

75 ŠEJVL, M. Koncepcie přirozeného práva u Francisca de Vitoria. In ČERNÁ, J. a kol. *Španělsko a Nový svět v době vlády Habsburků*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. Epoque, 2011, s. 55 – 56.

76 Tamže, s. 56.

ZÁVER

Vysporiadanie sa Španielov s existenciou a radikálnou kultúrnou odlišnosťou Indiánov, ako aj ich predstavy o koexistencii s nimi, postupne uvedené do praxe, sú príkladom *etnocentristického* myslenia *par excellence*, ktoré sa konkretizovalo v celkovom postoji Španielov k Indiánom, ktorý *de facto* ani *de iure* nebol vzťahom *inter pares*, ale nadradeného (Španieli) a podriadeného (Indiáni) subjektu. Prejavom tejto skutočnosti bol paternalistický charakter vzťahu Koruny k Indiánom, jej snaha chrániť Indiánov, vytvoriť pre nich priaznivé životné podmienky, christianizovať ich (aby rovnako ako Španieli mohli dosiahnuť spásu) a „scivilizovať“ ich, ktorej realizácia však bola len čiastočná a ktorú, ako je dobre známe, motivovali nielen nezištné (evanjelizácia), ale aj – a to v značnom rozsahu – pragmatické (potreba efektívne ovládať indiánske obyvateľstvo v záujme efektívnej exploatacie zdrojov Indii) dôvody.

Na situáciu, ktorá sa vytvorila *conquistou*, resp. po *conquiste* v Indiách, možno s istou licenciou nazerať ako na unikátne „laboratórium“, v ktorom „sa experimentovalo“ s inklúziou Indiánov do európskeho/kresťanského axiologického a normatívneho systému, ktorý *ab initio* mal (a dodnes má – porovnaj napr. snahy o „export“ západného konceptu ľudských práv do nezápadných kultúr) ambíciu získať globálnu platnosť. K nástrojom tejto inklúzie patrili nielen faktické podriadenie Indiánov španielskej moci či evanjelizačné aktivity, ale aj právne regulácie vytvárajúce o.i. určité mechanizmy slúžiace na integráciu Indiánov do vznikajúcej koloniálnej spoločnosti Indii a na ich ochranu (resp. pozitívnu diskrimináciu). Tieto mechanizmy však *vis-à-vis* komplikovanej realite ranokoloniálnej spoločnosti, v ktorej vo veľkom rozsahu *de facto* prichádzalo k opačnému javu – k exklúzii Indiánov (napr. *encomienda* bola viac nástrojom využitia pracovnej sily Indiána ako jeho začlenenia do Španielmi ovládanej spoločnosti), zlyhávali, navyše, zefektívnenie ochrany Indiánov si napokon vyžiadalo ich relatívnu izoláciu od španielskych kolonistov (vznik „republiky Indiánov“).

Z pohľadu súčasnej antropológie, odmietajúcej morálne (t.j. subjektívne, nevedecké) hodnotenia svetových kultúr a zdôrazňujúcej ich „rovnocennosť“ bez ohľadu na ich charakter, stupeň rozvoja či etnickú príslušnosť ich členov a pod., sa španielske skúmania otázky, či sú Indiáni „skutočnými ľuďmi“, alebo otázky, či indiánske „barbarské“, prípadne „zaostalé“ kultúry majú v porovnaní s európskou/kresťanskou civilizáciou „menšiu hodnotu“ a pod., môžu javiť ako absurdné. V dobovom myslení však mali svoje opodstatnenie. Toto myslenie totiž operovalo s axiómou existencie jedinej perfektnej – kresťanskej civilizácie, „prirodzene“ nadradenej nekresťanským kultúram sveta a prevyšujúcej ich po rôznych stránkach, napr. aj svojím morálnym systémom, a bola mu tak cudzia predstava, že existuje pluralita „rovnocenných“ svetových kultúr a „rovnocenných“ morálnych systémov, ktoré si zasluhujú rovnaký rešpekt ako kresťanský morálny systém. Toto myslenie potom paralelnú existenciu kresťanského = perfektného a iných (odlišných) – nekresťanských = imperfektných morálnych systémov vyhodnocovalo ako niečo negatívne či ako niečo, čo spôsobuje medzi kresťanmi a nekresťanmi tenzie a konflikty, a preto musí byť odstránené. To sa podľa dobového chápania mohlo uskutočniť iba rozšírením „jediného správneho“ = kresťanského morálneho systému do nekresťanských prostredí, ktoré bolo zákonite spojené s mocenskou expanziou kresťanskej civilizácie v priestore.

Španielske myslenie spojené s *conquistou* nepoznalo tiež ideál (bezvýhradnej) „rovnocennosti“ a rovnoprávnosti všetkých ľudí sveta. Poznalo síce koncept určitých rovnakých prirodzených práv patriacich všetkým „rozumným“ ľuďom, čiže aj nekresťanom, tento koncept však mal viac teoretickú ako reálnu platnosť, a navyše, ho významne narúšali viaceré faktory. K nim možno zaradiť dobovú tendenciu podmieňovať priznanie prirodzených (ľudských) práv príslušnosťou ich destinatárov ku kresťanskej viere a civilizácii, možnosť Španielov vyhlásiť niektoré prvky životného štýlu Indiánov za zjavné porušenie prirodzeného práva a získať tak *casus belli* na vedenie „spravodlivej“ dobyvačnej vojny proti nim (pripomeňme, že španielski myslitelia nadväzujúci na Akvinského chápali prirodzené právo, na rozdiel od Božieho práva, ako právo zaväzujúce aj nekresťanov, ktorí ho mohli spoznať svojím rozumom, pravda, toto právo malo do istej miery kultúrno-špecifický – kresťanský obsah), tézu, že Indiáni ako pohanovia po príchode Krista na Zem stratili *dominium* k svojim územiám, či tézu o zásadnej intelektuálnej a kultúrnej nadradenosti Španielov nad „barbarskými“ Indiánmi, z ktorej pre Indiánov vyplýval osud „prirodzených otrokov“ (Španielov).

SUMMARY

VYŠNÝ, Peter. The legal status of Indians in the early colonial period of Latin American history. HISTORY ET THEORIA IURIS, Vol. 6, 2014, no. 1, p. 70

In the early colonial period of Latin American history (i.e. in the 16th century) the legal status of Indians oscillated between slavery and freedom. Spanish Crown sought that Indians became its free subjects, comparable with its subjects in Europe, but in its view this was possible only after the christianization and occidentalization of Indians which the Crown initially tried to realize through certain institutions (e.g. *encomiendas*) significantly restricting personal freedom of Indians and introducing a discipline in their lives through involving them into a regime of forced labor. The Crown's effort to christianize and to "civilize" Indians was part of its policy aimed at legitimization of Spanish dominion in the Americas, as one of the sources of its legitimacy was the theory according to which the pope had donated the Americas to Spain on condition it ensure the conversion of the Indians to Catholicism. This effort was also associated with the contemporary view that Indians resemble the persons who need a guardian or a custodian, that is the persons whose interests must be by someone – in this case by the Crown – represented. Due to this view the Indians were qualified by the law as free persons (to some extent) relatively lacking the legal capacity.

Contemporary theories about the legal status of Indians operated with different argument; e. g. that the natural/human rights may be granted only to Christians, that Spaniards may consider certain elements of Indians' lifestyles a violation of natural law, common to all mankind, and gain thus a *casus belli* for conducting "just" wars against the Indians, that the Gentiles/Indians after the arrival of Christ on earth have lost the right to govern over their territories, that Spaniards are intellectually and culturally superior to "barbarous" Indians, who therefore are "natural slaves" of Spaniards etc.

RECENZIE

**VYŠNÝ, P., PUCHOVSKÝ,
J., ŠOŠKOVÁ, I.
SVETOVÉ DEJINY ŠTÁTU
A PRÁVA. TRNAVA:
TYPI UNIVERSITATIS
TYRNAVIENSIS,
2013, S. 320
ISBN 978-80-8082-733-5
(RECENZIA)**

**ZUZANA ILLÝOVÁ
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN,
PRÁVNICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
KOMENSKÉHO V BRATISLAVE**

Vysokoškolská učebnica „*Svetové dejiny štátu a práva*“, ktorá bola vydaná v roku 2013, je kolektívnym dielom troch právnych historikov z rôznych právnických fakúlt, konkrétne JUDr. Jána Puchovského, PhD. z Univerzity Komenského v Bratislave, JUDr. Ivany Šoškovéj, PhD. z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a JUDr. Petra Vyšného, PhD. pôsobiaceho na Trnavskej univerzite v Trnave.

Podáva komplexný prehľad o vývoji štátu a práva v staroveku na historických územiach Predného východu (Mezopotámia, Izrael, Egypt), predkolumbovskej Ameriky – v andskej oblasti Južnej Ameriky a v oblasti Mezoameriky (štátne útvary Inkov a Aztékov) aj v antickom Grécku (Sparta a Atény) a Ríme. V období stredoveku a novoveku popisuje vývoj štátu a práva vo vybraných krajinách Okcidentu (západnej civilizácie). Nemá za cieľ prispieť k historickoprávnenému bádaniu, ale je obsahovo koncipovaná ako učebná pomôcka.

Autori použili metódu akvizície relevantných informácií z dostupných prameňov, ich abstrakciu a usporiadanie do obsahovej štruktúry s formálnou šablónou (jednotným členením) a logickou konzistenciou (hlavne historickým kontextom), ktorá pri štúdiu napomáha ľahšej orientácii v knihe, ale najmä v popisovanej problematike. V kapitolách venovaných štátu a právu v predkolumbovskej Amerike a do značnej miery aj v kapitole o Španielsku vychádzali ich autori (J. Puchovský a P. Vyšný) z výsledkov vlastného vedeckého výskumu latinskoamerických resp. španielskych právnych dejín. Ide v tomto prípade o problematiku, ktorá dosiaľ nebola v učebniciach právnych dejín publikovaných na Slovensku spracovaná v samostatných kapitolách.

Autorský kolektív má ambíciu, aby študenti okrem osvojenia si dôležitých informácií získali aj „background“, ktorý im bude napomáhať pri posudzovaní nových celospoločenských procesov. Jednoducho využiť známe „*Historia, magistra vitae*.“

Učebnica je členená na úvod, samostatnú kapitolu „Periodizácia svetových dejín štátu a práva a stručná charakteristika vývoja štátu a práva v jednotlivých dejinných obdobiach“ a ďalej na prvú a druhú časť.

Autor úvodu P. Vyšný v ňom popisuje stručný obsah a charakter publikácie, jej opodstatnenosť v knižnom fonde a ciele, ktoré autorský kolektív vydaním učebnice sleduje. V kapitole „Periodizácia svetových dejín štátu a práva a stručná charakteristika vývoja štátu a práva v jednotlivých dejinných obdobiach“ sa v historickom kontexte charakterizuje vývoj štátu a práva.

Prvá časť knihy je venovaná vývoju štátu a práva v staroveku v oblasti Predného východu – Mezopotámii, Izraeli a Egypte, ale aj v Mezoamerike a andskej oblasti a tiež v antickom Grécku a Ríme. Druhá časť učebnice pozostáva z kapitol, ktoré sa s akcentom na vývoj štátu a práva venujú vybraným krajinám po staroveku, a to Byzancii, Franskej ríši, Apeninskému polostroviu, Francúzsku, Španielsku, Anglicku resp. Veľkej Británii, Nemecku, Poľsku, Rusku a USA.

Kapitoly prvej aj druhej časti majú takmer jednotnú štruktúru, výnimkou je absencia bližšieho predstavenia rímskeho súkromného práva v kapitole „Dejiny antického rímskeho štátu“, ktorá iba približuje vývoj rímskej sociálnej a štátnej organizácie, ako je to aj uvedené v úvodnej poznámke kapitoly. Je to tak preto, že dejiny rímskeho súkromného práva sú predmetom samostatného študijného kurzu. Ostatné kapitoly obsahujú zväčša všeobecné dejiny, sociálnu organizáciu, štátnu organizáciu a právo členené na pramene práva a jednotlivé odvetvia práva resp. ich systémové súčasti s akcentom na súkromné právo, trestné právo a procesné právo.

Je možné konštatovať, že učebnica poskytuje veľké množstvo informácií z oblasti svetových dejín štátu a práva, čo plne korešponduje s rozsiahlym zoznamom použitej literatúry. Svojom spracovaním napomáha rozvoju kognitívno-afektívnych aspektov rozvoja osobnosti študentov, čo bolo jedným z cieľov autorského kolektívu pri koncipovaní učebnice. Učebnica plne zodpovedá požiadavke vzdelávacieho štandardu a je nielen veľmi dobrým študijným materiálom pre študentov ale aj zaujímavým čítaním, pre všetkých, ktorí si chcú diapazón svojich vedomostí rozšíriť. Táto problematika nebola v takomto rozsahu v slovenskej historickoprávnej vede doposiaľ spracovaná, preto jej nemožno uprieť prínos, najmä v kontexte jej účelu.

KONTAKT NA AUTORA

Mgr. Zuzana Illýová
zuzana.illyova@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta, Katedra právnych dejín
Šafárikovo nám. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

**PUCHOVSKÝ, J.
ŠTÁT A PRÁVO
V JUHOAMERICKÝCH
KOLÓNIACH ŠPANIELSKA.
BRATISLAVA: UNIVERZITA
KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE,
PRÁVNICKÁ FAKULTA,
2013, 167 S.
ISBN 978-80-7160-353-5
(RECENZIA)**

**JUDR. PETER VYŠNÝ, PHD.
PRÁVNICKÁ FAKULTA TRNAVSKEJ
UNIVERZITY V TRNAVE, KATEDRA
DEJÍN PRÁVA**

Právne dejiny Latinskej Ameriky je do určitej miery možné výstižne chápať ako právne dejiny Európy v zámorí, keďže vývoj latinskoamerického subkontinentu bol od jeho osídlenia Španielmi (a inými Európanmi) na začiatku novoveku v značnom rozsahu určený a riadený z Európy, Španielskom a ďalšími koloniálnymi mocnosťami. Vplyv Európy na Latinskú Ameriku pritom nemal len mocenský či hospodársky rozmer, ale aj podobu šírenia európskej kultúry na americkom kontinente, čoho súčasťou bolo šírenie európskej politickej a právnej kultúry, jej ideových základov, ako aj inštitucionálnych foriem. Vývoj štátu a práva v Latinskej Amerike bol a dodnes je úzko a mnohoro prepojený s vývojom štátu a práva v Európe, preto výskum latinskoamerických právnych dejín možno z istého uhla pohľadu považovať za výskum osobitnej súčasti európskych právnych dejín. Túto skutočnosť vo svojich výskumných projektoch reflektujú viaceré európske akademické inštitúcie (porovnaj napr. zintenzívňujúci sa výskum latinskoamerických právnych dejín na prestížnom *Max-Planck-Institut für Europäische Rechtsgeschichte*), ako aj individuálni bádatelia. Výskum právnych dejín Latinskej Ameriky sa už dlhší čas realizuje aj na Slovensku, a to v osobe bratislavského právneho historika Jána Puchovského, pôsobiaceho na Právnickej fakulte Univerzity Komenského. J. Puchovský publikoval v posledných rokoch viaceré čiastkové výstupy k latinskoamerickým i španielskym právnym dejinám a vedeckú monografiu o právnych dejinách ríše Inkov a španielskeho miestokráľovstva Peru (2010). V roku 2013 vyšla jeho vedecká monografia nazvaná *Štát a právo v juhoamerických kolóniách Španielska*, ktorá je predmetom tejto recenzie.

Monografia je dielom, ktoré nadväzuje na najnovšie trendy v európskej právnej historiografii akými sú výskumy transnacionálnych a transkontinentálnych transferov práva (a právneho myslenia), komparatívne výskumy historických právnych kultúr a pod. Významne obohacuje poznatkovú bázu právnej histórie rozvíjanej na Slovensku a prispieva k rozvoju jej subdisciplíny svetové dejiny štátu a práva.

Monografia je písaná prístupným štýlom, čo ju spolu s veľmi prehľadnou štruktúrou výkladu predurčuje na využitie nielen vo vedecko-výskumnej sfére, ale aj vo vysokoškolskom didaktickom procese. V **úvode** svojej monografie J. Puchovský čitateľovi súhrnne predstavil jej problematiku a zdôraznil tiež u nás málo známu (a tak aj nedocenenú) skutočnosť, že medzi Európou a Latinskou Amerikou existuje – aj napriek ich obrovskej geografickej vzdialenosti – výrazná kultúrna (civilizačná) blízkosť, ktorá sa prejavovala a prejavuje aj v oblasti práva. Právníkovi z kontinentálnej Európy je preto právo latinskoamerických krajín v zásade zrozumiteľné aj bez osobitnej prípravy, čo sa povedzme o práve geograficky oveľa bližšej Veľkej Británie povedať nedá.

Jadro recenzovanej monografie tvoria štyri hlavné kapitoly. V **1. kapitole** autor priblížil všeobecné dejiny juhoamerických kolónií Španielska od predkoloniálneho obdobia, cez conquistu (conquistou sa rozumie proces ovládnutia rôznych amerických území Španielmi zhruba v priebehu 16. storočia) a vývoj v koloniálnom období až po obdobie oslobodzovacích bojov na začiatku 19. storočia, ktorými z kolónií vznikli samostatné štáty.

V **2. kapitole** sa autor zaoberal spoločenskou organizáciou juhoamerických kolónií Španielska, ktorá sa vyznačovala veľkou pestrosťou sociálnych a etnických skupín, ktorých právne postavenie nebolo jednotné. Dvoma základnými časťami koloniálnej hispanoamerickej spoločnosti, v dobovej terminológii označovanými pojmom „republika“, boli tzv. „republika Indiánov“, ktorá zahŕňala indiánske, t.j. pôvodné americké obyvateľstvo, a tzv. „republika Španielov“, ku ktorej patrili prisťahovalci z Iberského polostrova a kreoli (osoby španielskeho pôvodu narodené v Amerike). Obe „republiky“ žili do značnej miery oddelene, spravovali sa samostatne (na miestnej úrovni), riadili sa odlišnými právnymi úpravami a pod. Vo vnútri oboch „republík“ sa vytvorila určitá sociálna hierarchia. Okrem „republík“ tvorili koloniálnu spoločnosť aj rozširujúca sa vrstva miešancov (mesticov), ktorí sa rozdeľovali do viacerých kategórií, dobovo označovaných ako kasty, a čierni otroci (t.j. obyvatelia afrického pôvodu a ich potomkovia).

V **3. kapitole** J. Puchovský podrobne popísal značne zložitý, no pritom pomerne efektívne fungujúci systém správy juhoamerických kolónií Španielska, ktoré sa rovnako ako ostatné americké územia kolonizované Španielmi označovali ako Indie. Systém bol zložený z (ústredných) orgánov sídliačich v Španielsku (panovník, Rada pre Indie, Kontraktačný dom pre Indie) a orgánov sídliačich v Indiách (miestokráli, kráľovské audiencie, orgány provinčnej správy, orgány miestnej správy, resp. obmedzenej samosprávy fungujúcej na úrovni miest a obcí). Existovala tiež určitá finančná správa. Osobitný význam pre španielsku správu Indií

mali rozvinuté štruktúry Katolíckej cirkvi, ktorá bola (na území Indií) od roku 1508 pod tzv. kráľovským patronátom, t.j. podliehala určitému riadeniu a dozoru zo strany španielskeho kráľa (štátu).

Základnými (resp. najvyššími) územnosprávnymi celkami, na ktoré sa rozdeľovali Indie, boli miestokráľovstvá. Pôvodne boli dve miestokráľovstvá – v roku 1535 vzniklo miestokráľovstvo Nové Španielsko s hlavným mestom Ciudad de México, v roku 1542 miestokráľovstvo Peru s hlavným mestom Lima, ktoré zahŕňalo Panamu a španielske územia v Južnej Amerike okrem Venezuely. Neskôr (1717) bolo na území dnešnej Kolumbie, Ekvádoru a Venezuely zriadené tretie miestokráľovstvo – Nová Granada s hlavným mestom Bogotá, ktoré od roku 1739 zahŕňalo aj Panamu. V roku 1776 vzniklo štvrté miestokráľovstvo – Río de la Plata s hlavným mestom Buenos Aires, ktoré zahŕňalo dnešnú Argentínu, Uruguaj, Paraguaj, Bolíviu i časť Chile.

V 3. kapitole sa J. Puchovský v krátkosti venoval aj zaujímavej problematike tzv. „jezuitského štátu“ v Paraguaji. „Išlo o pozoruhodne úspešný pokus jezuitských misionárov realizovať predstavy o možnosti sociálne spravodlivého spoločenského usporiadania, riadiaceho sa kresťanskými morálnymi princípmi v prostredí domorodého obyvateľstva [konkrétne Indiánov Guaraníov] bez vplyvov európskych kolonizátorov.“ (s. 109). „Jezuitský štát“ bol sieťou miestnych indiánskych komunít, izolovaných od koloniálneho osídlenia, ktoré jezuiti spravovali samostatne (t.j. komunity nespádali pod právomoc koloniálnych orgánov), a ktoré sa vyznačovali rovnostárstvom a pomernou hospodárskou prosperitou. Po vyhnaní jezuitov zo Španielska a jeho amerických kolónií (1767) však komunity čoskoro zanikli.

V **4. kapitole** J. Puchovský prehľadne a vo vývojových súvislostiach charakterizoval právny poriadok, ktorý platil v juhoamerických kolóniách Španielska, pričom sa zaoberal jeho (sub)systémami, formami i najvýznamnejšími konkrétnymi prameňmi, ako aj základnými súkromnoprávnymi a trestnoprávnymi inštitútmi, ktoré zahŕňal.

Koloniálny právny poriadok bol vnútorne natoľko heterogénny, že naň nemožno nazerať ako na jediný, resp. jednotný systém práva. J. Puchovský v tejto súvislosti uvádza, že pomery existujúce v kolóniách v oblasti práva pripomínali jav známy ako právny partikularizmus (s. 112). Podľa názoru recenzenta možno tieto pomery vystihnúť skôr pomocou konceptu právneho pluralizmu, ktorý implikuje nielen rôznorodosť foriem práva, ale aj – a to predovšetkým – druhovú odlišnosť, a tak aj pomernú samostatnosť, právnych regulácií jednotlivých okruhov spoločenských vzťahov, t.j. ich nezjednotenosť do jedného centralizovaného a vnútorne hierarchicky usporiadaného právneho systému.

V juhoamerických kolóniách Španielska sa súbežne uplatňovali kastílske právo, tzv. právo Indií (išlo o právo vytvorené špeciálne pre kolónie), ktoré sa rozdeľovalo na právo s platnosťou v celých Indiách a práva s platnosťou iba v určitých regiónoch Indií, indiánske obyčajové práva, kánonické právo a nekastílske španielske práva.

Poznatky obsiahnuté v jednotlivých kapitolách monografie J. Puchovský stručne zrekapituloval v jej **závere**. Za záverom nasledujú obsiahly **zoznam použitej literatúry** a užitočné **prílohy** (bibliografia, glosár, pravidlá španielskej výslovnosti a geografické prílohy), ktoré slovenskému čitateľovi môžu výrazne pomôcť lepšie sa zorientovať v „exotickej“ téme monografie.

Recenzovaná monografia približuje problematiku štátu a práva v juhoamerických kolóniách Španielska metódou syntézy, čo však rozhodne neznamená, že ide o jednoduchú kompiláciu; autor preskúmal a odborne i kriticky zhodnotil značné množstvo údajov obsiahnutých v relevantných prameňoch a odbornej literatúre (v tejto súvislosti treba oceniť aj jeho prácu s náročnými textami v španielskom jazyku) a na mnohých miestach svojho výkladu vyjadril vlastný názor. Z monografie je zjavné, že autor má o problematike, ktorú spracoval, dôkladné a rozsiahle poznatky, ktoré mu umožnili predstaviť ju slovenskému čitateľovi systematicky a vo veľkej miere aj detailne.

Téma monografie je z časového, ako aj priestorového hľadiska veľmi široká – zahŕňa vývoj od prelomu 15. a 16. storočia do začiatku 19. storočia na rozsiahlom teritóriu Južnej Ameriky. J. Puchovský v záujme dosiahnutia istej celistvosti svojho výkladu na priblíženie tejto zložitej témy správne zvolil makrohistorickú perspektívu. Popri tom však na niektorých miestach textu tiež bližšie charakterizoval miestne či oblastné špecifiká v oblasti výkonu koloniálnej správy a právneho života v kolóniách, čo obohacuje spektrum informácií obsiahnutých v recenzovanej monografii.

Monografia je založená na prameňoch španielskej proveniencie. Tieto pramene sú zaiste dôležitým a nenahraditeľným zdrojom poznatkov a historici a právni historici, ktorí sa zaoberajú koloniálnou Latinskou Amerikou, ich bežne a extenzívne využívajú. Na druhej strane však tieto pramene neumožňujú úplnosť poznania koloniálnej reality; sú totiž akoby len pohľadom z jednej strany – zo strany kolonizátorov, nie však aj kolonizovaných, t.j. Indiánov. Niektorí bádatelia si tento problém už dlhší čas uvedomujú a skúmajú pramene indiánskej proveniencie (ich výskumy sa uskutočňujú v rámci tzv. etnohistórie, medziodborovej vedy špecificky integrujúcej etnologický a historický výskum). Výsledky ich výskumov pomohli významne doplniť, ale aj skorigovať obraz koloniálnej reality založený na prameňoch španielskej proveniencie.

Osobitnou problematikou sa vyznačuje používanie normatívnych prameňov vzťahujúcich sa na koloniálnu Latinskú Ameriku, ktoré síce obsahujú autentické a priame (resp. primárne) informácie o výstavbe a činnosti koloniálnej správy a obsahu koloniálneho práva, avšak zo svojej povahy nevypovedajú o tom, aká bola koloniálna realita, ale o tom, aká mala byť, pričom taká v dobovom každodennom živote často nebola. Preto možno oceniť, že J. Puchovský sa vo svojom výklade neobmedzil len na normatívne pramene, ale využil aj iné relevantné zdroje poznatkov, čo mu umožnilo sprostredkovať recenzovanou monografiou hodnotný presvedčivý a plastický (a veľmi zaujímavý) obraz spoločnosti, správy a práva španielskych kolónií v Južnej Amerike, sveta Európanovi tak vzdialeného a predsa v niečom tak blízkeho.

SPRÁVY Z KONFERENCÍ

KONFERENCE „OBDOBÍ NESVOBODY 1939 – 1945“

V březnu 2014 jsme si připomněli neblahé výročí 75 let od obsazení českých zemí německou armádou a vznik Protektorátu Čechy a Morava. U této příležitosti se dne 12. března 2014 na půdě Moravského zemského archivu v Brně konala konference s názvem „*Období nesvoloby 1939 – 1945*“, jejímiž spoluorganizátory byla Evropská společnost pro právní dějiny (*The European Society for History of Law*) a Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Konferenci zahájil svým úvodním projevem doc. JUDr. Karel Schelle, CSc. z Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a současně prezident Evropské společnosti pro právní dějiny. Po upřímném uvítání všech účastníků konference připomenul rostoucí zájem o akce podobného rázu a upozornil na stále zvyšující se počet přednášejících i posluchačů. Nezapomněl také připomenout další významné výročí, které nás v roce 2014 čeká – konkrétně se jedná o 70. výročí vypuknutí Slovenského národního povstání, které si připomeneme v srpnu letošního roku a které s tematikou konference jistě úzce souvisí.

Doc. Schelle se také osobně ujal moderování prvního bloku přednášek. S prvním příspěvkem s názvem „*Slovenský štát – právne jestvovanie a forma štátu*“ vystoupil prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc. z Právnické fakulty Komenského univerzity v Bratislavě. První část svého vystoupení věnoval komparaci české, slovenské a německé verze internetové encyklopedie Wikipedia s historickými fakty a doloženými skutečnostmi. Upozornil tak na několik problémů a nepřesností, kterými se zabíral ve druhé části svého příspěvku (zmiňme např. zjevně nejednotné názvosloví a interpretaci pojmů označujících státní formu útvaru, konkrétně „slovenský štát“, „slovenská republika“ a „první slovenská republika“). Velmi detailně se příspěvek zaměřil na vlastní vznik Slovenského štátu z hlediska jeho vnitřní i mezinárodněprávní legitimacy a legality a na určení jeho vlastní státní formy.

Další příspěvek s názvem „*Viceguvernér Podkarpatské Rusi dr. Jaroslav Mezník v předvečer autonomie*“ byl v již režii prof. PhDr. Jaroslava Vaculíka, CSc., z Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Prof. Vaculík poměrně detailně analyzoval národnostní složení obyvatel Podkarpatské Rusi v rozhodném období, k čemuž také doplnil podrobné složení obyvatelstva z hlediska náboženského vyznání, a upozornil, že nejvýznamnějším problémem byla situace maďarské a rusko-ukrajinské menšiny. S tou si viceguvernér Mezník nedokázal skutečně poradit, byl tudíž brzy ze své funkce odvolán a odeslán na dovolenou na dobu neurčitou. V roce 1941 se stal obětí nacistické perzekuce.

U Podkarpatské Rusi zůstal i další příspěvek, „*Podkarpatoruské záležitosti v Protektorátu Čechy a Morava*“, jehož autorem je Mgr. David Hubený z Národního archivu v Praze. Mgr. Hubený ve své přednášce upozornil na odchod československých státních zaměstnanců z území Podkarpatské Rusi a zároveň na vytvoření nové reprezentace této oblasti, která se zasazovala o vytvoření jakési „konfederace“ Slovenského štátu a Podkarpatské Rusi pod ochranou Třetí říše.

Zcela jiným směrem se vydal další přednášející, kterým byl JUDr. PhDr. Stanislav Balík, soudce Ústavního soudu České republiky, jehož příspěvek nesl název „*Advokáti v terezínském ghettu*“. Text i obsah příspěvku vytvořil JUDr. Balík společně se svou dlouholetou dnes již nežijící kolegyní, Miroslavou Fiedlerovou, na kterou zde krátce vzpomněl. První část přednášky se týkala zejména všeobecně známějších informací týkajících se židovského ghetta v Terezíně, okolností jeho vzniku a fungování. V roce 1955 byla publikována Terezínská pamětní kniha, ze které po porovnání se seznamem československých advokátů z roku 1938 bylo zjištěno, že do ghetta v Terezíně se dostalo celkem 415 židovských advokátů (asi 45 % všech židovských advokátů z Čech a Moravy), z toho 185 jich zahynulo přímo v Terezíně nebo v jiných koncentračních táborech (nejčastěji Osvětim, Treblinka nebo Dachau). Celý příspěvek by se samozřejmě neobešel bez uvedení konkrétních případů, kterými jsou např. pozdější spisovatel Karel Bondy, brněnský advokát Ludvík Czech nebo Alfréd Meissner, ministr spravedlnosti z období první ČSR.

Druhý blok konference, který započal po krátké pauze na kávu a drobné sladké občerstvení, zahájila svým příspěvkem na téma „*Arizace židovských podniků v Protektorátu – dva případy z Brna*“ Mgr. Monika Sedláková z Národního archivu v Praze. První část příspěvku byla velmi teoretická, Mgr. Sedláková definovala pojmy „arizace společnosti“, samozřejmě v protikladu k pojmu „likvidace společnosti“, a uvedla základní znaky obou situací. Ve druhé části přednášky uvedla z každé situace jeden konkrétní případ, a sice postup arizace podniku Plaček a spol., obchodní společnost a továrna konfekce, který byl převeden do árijského

majetku během druhé světové války, a postup likvidace podniku Rudolf Briess, Moravská exportní sladovna, jejíž nemovitý majetek přešel v roce 1943 na brněnskou Zbrojovku a po válce byl znárodněn.

S následujícím příspěvkem vystoupil Mgr. Jan Machala z Ústavu pro studium totalitních režimů na téma „*Nacisté a právní řád. Příklady tzv. řešení židovské otázky v Protektorátu Čechy a Morava*“. Mgr. Machala velmi poutavě promluvil o nacistické propagaci „principu legality“, antisemitských právních předpisech a ne-respektování „zákonů“ v „boji“ proti symbolům židovství a vlastnímu majetku Židů na území Protektorátu Čechy a Morava, což doplnil také zajímavými dobovými fotografiemi promítanými v elektronické prezentaci.

Odlišným tématem se ve svém příspěvku na téma „*České gestapo: čs. státní bezpečnost v rukách nacistů*“ zabíral PhDr. Tomáš Baletka, Ph.D., ze Státního okresního archivu ve Vsetíně. Svou přednášku koncipoval jako poměrně detailní představení struktury a organizace státní bezpečnosti, od zpravodajské ústředny po jednotlivá oddělení a dílčí referáty. Mottem by se mohla stát myšlenka: „Co můžeš udělat dnes, odlož na zítřek, jinak půjdeš na frontu.“ Svůj výklad mimo jiné obohatil množstvím autentických citací ze zpráv a dopisů zúčastněných osob a výkladem osudů generálporučíka (v tehdejší době podplukovníka) Karla Palečka, vedoucího zvláštní skupiny D při exilové vládě v Londýně.

Odboje se týkala taky následující přednáška PhDr. Jiřího Mikulky z Archivu bezpečnostních složek. Téma „*K některým pramenům k odboji a perzekuci v období let 1939 – 1945 uložených v Archivu bezpečnostních složek*“ pojal velmi názorně, na dvou vybraných dokumentech. Tím prvním byly Památníky velitelských stanic SNB z let 1939 a 1945, které navazovaly na „kroniky“ četnických stanic zavedených v době Rakouska – Uherska. Památníky měly reflektovat konkrétní politické změny, zejm. po roce 1939. Většina z nich obsahuje zápisy až k přelomu let 1948 a 1949, nicméně zatím není znám jakýkoli právní důvod jejich zrušení. Druhým zmíněným dokumentem byly detailní seznamy osob zatčených v letech 1939 – 1945 z politických nebo národnostních důvodů nebo z důvodu porušení pracovní kázně na základě výnosu o stíhání zrádců a provinilců proti morálce a pracovní kázni. Stanice Sboru národní bezpečnosti měly sepisovat seznamy do speciálních tabulek, které definovaly, co všechno je třeba o zatčené osobě zjistit a zaznamenat, a také pátrat po udavačích, z jejichž podnětu měly být a byly osoby stíhány.

Po polední pauze se moderování třetího bloku ujal prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc., z Právnické fakulty Komenského univerzity v Bratislavě. Prvním přednášejícím byl Mgr. Lukáš Kopecký z Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem se svým příspěvkem na téma „*Pokus o diskreditaci 1. republiky protektorátními aktivistickými novináři v roce 1943 v rozhovorech s bývalými vládními představiteli (Kamil Krofta, Jan Malypetr, František Machník)*“. Nevděčnost včlenění jeho příspěvku do časového harmonogramu konference bezprostředně po přestávce na oběd přijal s nadhledem a s lehkostí se ujal slova. Hovořil o snaze redaktorů Poledních listů sepsat rozhovory s bývalými ministry Benešovy vlády za účelem jeho pošpinění, slovy šéfredaktora Karla Wernera za účelem „vedení tehdejších politických událostí na pravou míru“. jednalo se např. o články „Bývalí ministři bez rozumu“ nebo „Jeden přece mluvil“ (napsal jej Jan Malypetr ve strachu o uvězněného syna, ale Werner je autorem úvodu). Osudy tří čestných a k Edvardu Benešovi po celou dobu loajálních politiků pak postavil do protikladu k osudu právě Karla Wernera, který byl jakožto profašistický novinář a protektorátní aktivista v roce 1947 popraven.

Následoval příspěvek s názvem „*Exploatace nebo zvelebení zemědělství Protektorátu Čechy a Morava? Bilance nacistické zemědělské politiky na příkladu živočišné výroby.*“, jehož autorkou byla Mgr. Barbora Štolleová, Ph.D., z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Na toto téma existují v odborné literatuře dva rozdílné názory – buď se jednalo o permanentní úpadek a neutěšený stav, nebo to bylo naopak období německé podpory a asistence směřující k hospodářské konjunktuře. Výsledkem nacistické zemědělské politiky v Protektorátu byla podle Mgr. Štolleové neúspěšná snaha o optimalizaci produkční funkce protektorátního zemědělství a dosažení soběstačnosti jako následku drastického stlačení protektorátní spotřeby. Je zajímavé, že všechny znaky nacistické zemědělské politiky lze velmi pěkně demonstrovat právě na chovu vepřů jako na poměrně úzké výseči živočišné výroby.

Následující příspěvek „*Specifika života českého obyvatelstva na Opavsku v době nacistické okupace*“ byl zaměřen na zmíněný region v období od podepsání Mnichovské dohody do ukončení druhé světové války v Evropě zejména z toho důvodu, že jeho autorem byl Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D., ze Slezského zemského muzea v Opavě. Mgr. Kolář upozornil na fakt, že v regionu žilo velké množství obyvatel československé

národnosti, zejména na venkově, a zmínil také jedinou významnější místní odbojovou organizaci s názvem „Obrana Slezska“, která se snažila zabránit silnému germanizačnímu tlaku po vzniku Sudet a udržet český jazyk a kulturu na vysoké úrovni. Nutno dodat, že místní německá správa byla ve svých postupech proti odbojářům často nedůsledná a nejednotná, hlavním cílem bylo udržet území v relativním klidu.

Dalším příspěvkem jsme se posunuli ze Slezska do severních Čech na Šluknovsko, konkrétně příspěvkem ThDr. Petra Jana Vinše z Teologické fakulty University v Bernu s názvem „Česká starokatolická církev a sudetská otázka“. Autor se v něm zabíral vznikem, vývojem a významem tohoto protestního hnutí, které vzniklo po prvním vatikánském koncilu a mělo pouze minoritní vliv v Německu, i když se snažilo integrovat ideu němečtství do církevního života. Po druhé světové válce hrozilo této církvi zrušení, nicméně protože po celé období druhé světové války existoval v Praze jakýsi „virtuální“ vikariát pro česky mluvící věřící, byla tato církev zachována.

Následovala krátká přestávka na odpolední kávu. Moderování posledního bloku příspěvků se ujal prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc. vedoucí Katedry dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Finální sérii přednášek zahájila svým vystoupením Mgr. Zdenka Muráriková z Filozofické fakulty Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici, která se věnovala tématu „*Zbrojársky priemysel na strednom Považí na prelome rokov 1938/39 (od Mníchova po zánik 2. Č-SR)*“. Příspěvek byl zaměřen na vývoj a situaci dvou největších zbrojovek na Slovensku, jednalo se o pobočky Škodovky a Zbrojovky Brno (pobočky byly založeny na území Slovenska, protože se jednalo o relativně bezpečnější prostor). Když byla výroba postupně omezována z důvodu nedostatku zakázek a nakonec téměř zastavena, prudce se zvýšila nezaměstnanost v regionu. Obě zbrojovky se pokusily o transfer strojů a dalších movitostí na Moravu a do Čech, nicméně vláda Slovenského štátu byla rychlejší a transfer z pochopitelných důvodů zakázala. Mgr. Muráriková také velmi detailně ve svém příspěvku popsala strukturalizaci a organizaci obou továren, včetně specifikací jednotlivých vyráběných produktů. V závěru upozornila na skutečnost, že ve slovenském hospodářství se čím dál více prohlubovala jeho závislost na ekonomice nacistické Třetí říše (zejména v oblasti zbrojního průmyslu).

Na svou kolegyni z Filozofické fakulty Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici navázal Mgr. Anton Hruboň se svou přednáškou s názvem „*Slovenská otázka v politike Národnej obce fašistickej v rokoch 1938 – 1939*“. I přes téměř nulový oční kontakt s publikem podal Mgr. Hruboň poměrně komplexní pohled na vývoj v názvu zmíněného politického hnutí, od jeho vzniku v roce 1926, přes postupnou modernizaci a fázi profašistické propagandy až po návrat k původním ideálům očištěných od nacistických myšlenek a jeho zánik v roce 1938.

V přímém pořadí třetím a posledním přednášejícím z Filozofické fakulty Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici byl doc. PhDr. Peter Mičko, Ph.D. Tématem jeho příspěvku byla „*Ekonomické špecifiká Slovenska roku 1994 a hospodárske prípravy Slovenského národného povstania*“. V návaznosti na příspěvek kolegyně Mgr. Murárikové se ve svém vystoupení na této konferenci zabíral pouze první částí uvedeného tématu, aby zbytečně nenarušoval časový harmonogram konference a nezahltit účastníky detaily více, než by bylo nutné. Zde je na místě dodat, že se mu podařilo velmi poutavě shrnout vývoj hospodářské situace na Slovensku od konjunktury v letech 1939 až 1943 k poklesu průmyslové výroby od dubna roku 1944. Zajímavostí přednášky bylo zmínění dohody o zásobování německých armád na Slovensku uzavřené mezi Slovenským štátem a Třetí říší až ve druhé půli druhé světové války.

S předposledním příspěvkem na téma „*Postavenie a právomoci Slovenskej národnej rady počas Slovenského národného povstania*“ vystoupil JUDr. Ján Štefanica, Ph.D., z Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě. Přednáška, která se věnovala vzniku a vývoji původně ilegální Slovenské národní rady, která později z illegality oficiálně vystoupila, ujala se politického vedení Slovenského národního povstání a později se prostřednictvím nařízení o vykonávání zákonodárné, vládní a výkonné moci na Slovensku stala hlavním vnitro- i mezinárodněpolitickým orgánem, byla nejen „předběžným připomenutím“ 70. výročí vypuknutí Slovenského národního povstání, které si Slovenská republika připomene v létě letošního roku. Je namísto opět doslovně citovat: „Slováci neodmítli státnost, ale totalitní režim“, což byla jedna z hlavních a podstatných tezí příspěvku.

Poslední blok a de facto i celou náplň konference doplnil na závěr Mgr. Ondřej Podolec, Ph.D., z Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě se svým příspěvkem na téma „Školská a kulturní legislativa na Slovensku v letech 1939 – 1945“. Přednáška se věnovala organizaci ministerstva školství v předemném období a také složením jednotlivých stupňů vzdělávání na území Slovenska s reflexí reformy školství na všech stupních, jejichž první fází byla desekularizace základních „lidových“ škol následována reformou vysokého školství společně s vydáním zákona o slovenské univerzitě, která byla přejmenována na Univerzitu Komenského. S tím souviselo také založení Slovenské akademie věd a umění. Bylo by dobré na tomto místě připomenout, že vzdělávání na Slovensku bylo v předemném období limitováno samotnou druhou světovou válkou s mnoha dílčími faktory, např. omezenou kulturní interakcí se zahraničím, omezenými finančními prostředky, totalitním charakterem režimu a v neposlední řadě také ideologickou vyhraněností kultury jako celku.

Konferenci oficiálně ukončil prof. Vojáček, který srdečně poděkoval všem účastníkům konference, přítomné pozval na příští právněhistorickou konferenci, která by se měla věnovat poválečnému období v Československu.

Z konference bude v létě 2014 publikován recenzovaný tištěný sborník, ve kterém se bude moci odborná i široká veřejnost seznámit i s celou řadou příspěvků od autorů, kteří nemohli na konferenci sami vystoupit.

KONTAKT NA AUTORA

Martina Pospíšilová
m.pospisilova2@gmail.com

**KONFERENCIA
„II. ČESKO-SLOVENSKÉ
STRETNUTIE
DOKTORANDOV
A POSTDOKTORANDOV
V OBORE PRÁVNÝCH
DEJÍN A RÍMSKEHO
PRÁVA“**

Začiatok júna 2014 priniesol doktorandom a mladým vedeckým pracovníkom v obore právne dejiny a rímske právo príležitosť zúčastniť sa na spoločnom vedeckom podujatí, kde okrem získania nových skúseností v oblasti vedy mohli nadviazať aj nové kontakty. Katedra právnych dejín na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave po úspechu pilotného ročníka tohto projektu, ktorý sa v júni minulého roku uskutočnil na Právnickej fakulte Masarykovej Univerzity v Brne, prevzala štafetu v jeho organizácii a dňa 11. júna 2014 zrealizovala *II. česko-slovenské stretnutie doktorandov a postdoktorandov v obore právnych dejín a rímskeho práva* s bohatým programom.

Účastníci podujatia z právnických fakúlt z Českej republiky a Slovenskej republiky prezentovali výsledky svojej výskumnej činnosti v dvoch samostatných sekciách. Prvá z nich bola venovaná trom oblastiam: rímskemu právu, starším dejinám štátu a práva a dejinám súkromného práva.

Časť venovaná rímskemu právu priniesla jednak mnoho zaujímavých poznatkov o doteraz relatívne neznámych oblastiach, ako aj prepojenie antického rímskeho sveta so súčasnosťou. Jednotlivé prezentácie a následná diskusia sa zameriavali na otázky dotýkajúce sa tak rímskeho verejného, ako aj súkromného práva. Príspevok venovaný vývoju inštitútu notárstva vďaka štúdiu dobových prameňov poodhalil viacerú zaujímavosť o vývoji tohto rímskoprávneho inštitútu v prostredí stredovekej Byzancie. Dobrým príkladom prepojenia rímskeho práva a súčasnej právnej vedy boli následne príspevky venované problematike nadobudnutia vlastníctva spojením vecí prostredníctvom postavenia stavby (*inaedificatio*), ako aj otázke vojenského testamentu v rímskom dedičskom práve. Kľúčovým momentom tu bolo najmä poukázanie na kontinuitu mnohých rímskoprávnych tradícií a inštitútov, a taktiež na význam rímskeho práva ako zdroja inšpirácie pre tvorbu práva v dnešnej dobe.

V rámci časti venovanej starším dejinám štátu a práva sa mladí vedeckí pracovníci vo svojich prezentáciách venovali obdobiu stredoveku. Predmetné príspevky a následná bohatá diskusia boli zamerané na témy, ktorým sa v česko-slovenskom výskume starších právnych dejín venuje relatívne málo pozornosti. Okrem samotnej tematickej rôznorodosti je prínosom aj skutočnosť, že autori príspevkov pri svojom výskume zasiahli do oblasti rôznych právnych kultúr. Dokladom toho je skúmanie otázky recepcie inštitútu kolonátu do feudálneho anglického práva, kontinuity byzantskej štátnosti v prostredí križiackeho Latinského cisárstva v 13. storočí, ako aj vzájomných vzťahov českej a nemeckej vládnucej elity v stredoveku na základe dobových prameňov.

Záver prvej sekcie priniesol vystúpenia jej účastníkov, zamerané na dejiny súkromného práva. Okrem prierezového pohľadu na vývoj právnej úpravy kúpnej zmluvy bolo možné oboznámiť sa s kľúčovými zmenami v oblasti rodinného práva na Slovensku. Analýza manželských práv a povinností podľa úpravy zákona o rodinnom práve z roku 1949 spolu s nadväzujúcou myšlienkovou inovatívnou a inšpiratívnou diskusiou, ktorá sa niesla v priateľskom duchu, zavŕšili niekoľkohodinové podnetné a pútavé zasadnutie prvej sekcie.

Paralelne s prvou, už bližšie popisovanou sekciou, prebiehala aj druhá sekcia, ktorá bola venovaná moderným dejinám 20. storočia. Bola rozdelená do troch blokov, z ktorých len prvý zahŕňal tematicky príbuzné príspevky a v ďalších bolo jednotiacim prvkom už len časové zaradenie skúmanej problematiky do 20. storočia.

V prvom bloku mladí vedeckí pracovníci prezentovali svoje príspevky, ktoré jednotne zahŕňali a popisovali určitý aspekt ochrany republiky. Tejto problematike sa venovali jednak analyzovaním príslušnej legislatívy, ktorá bola v 20. rokoch prijatá v rámci ČSR na ochranu republiky, mapovaním činnosti Štátneho súdu v rokoch 1935 – 1939, ako aj príspevkom zameraným na protištátnu činnosť Vojtecha Tuku, slovenského politika a súčasne maďarského iredentistu s načrtnutím hlavných bodov obžaloby a priebehu hlavného pojednania v trestnom súdnom procese, v ktorom bol v roku 1929 odsúdený. Tento blok bol obohatený o prednášku zameranú na Najvyšší súd SSSR a výklad o činnosti prokurátora v ústave SSSR z roku 1924. V následnej podnetnej diskusii vyvstali a boli konfrontované aj určité nejasnosti týkajúce sa najmä príslušnosti Krajského súdu v Bratislave, resp. Štátneho súdu v prípade žaloby za zločin úkladov o republiku spáchaného podľa zákona na ochranu republiky z roku 1923. Ukázalo sa, že prínosom môže byť aj zistenie nevyriešených otázok, následným riešením ktorých sa prehĺbuje poznanie pravdy o danej ostro sledovanej a vo verejnosti ešte rezonujúcej kauze.

Druhý blok bol venovaný rôznorodým témam. Prvý príspevok sa zameriaval na problematiku protižidovského zákonodarstva, pričom autor polemizoval s otázkou, či Snem vojnového Slovenského štátu nemohol s ohľadom na svoje ústavné kompetencie vytvoriť významnejší odpor pri prijímaní protižidovskej legislatívy vládou. V ďalšej prednáške sa autorka venovala problematike verejnej správy v Jihlave po roku 1945. Predniesla o nej pomerne vyčerpávajúci a detailný prehľad. Na záver bloku bol prezentovaný príspevok o úprave legislatívneho zakotvenia otázky štátneho občianstva v Československu. Autor sa v tomto príspevku zameriaval aj na hlbšiu analýzu úpravy štátneho občianstva v ČSSR po federalizácii, kedy došlo k zavedeniu republikových občianstiev. Úprava štátnych občianstiev vo vzťahu k spoločnému československému štátnemu občianstvu sa menila. Meritórnym spôsobom však táto zmena preukazuje aj na kvalitatívny posun československej federácie od úpravy v prospech republikového občianstva k dominácii štátneho občianstva ČSSR. Podrobnejšie poznanie tohto inštitútu prispeje aj k riešeniu osudu federácie v rokoch 1990 – 1992.

V treťom bloku mladí autori prezentovali príspevky pojednávajúce o retribučnom zákonodarstve v ČSR, vývoji pôsobnosti štátneho notárstva a o trestných činoch proti štátu podľa zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky. Aj minuciózny rozbor skutkových podstat prispel k lepšiemu poznaniu jeho podstaty a vôle vtedajšieho zákonodarcu, aj jeho skrytých zámerov.

Na záver možno skonštatovať, že išlo o veľmi podnetné a prínosné stretnutie mladých vedeckých pracovníkov, ktorí mohli na pôde hosťujúcej Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave prezentovať výsledky svojej odbornej činnosti. Každý z prednášajúcich mal dostatočne veľký časový priestor pre prezentovanie svojej práce a nebol nútený redukovat svoj prejav výlučne na základné body, ale mohol sa venovať aj hlbšej analýze skúmanej problematiky. Následné diskusie boli pre všetkých prítomných zdrojom nových pohľadov na danú vec, inšpirácií a nepochybne aj kvalitnou spätnou väzbou.

Je treba len veriť, že sa tradícia česko-slovenských stretnutí doktorandov a postdoktorandov v obore právnych dejín a rímskeho práva zachová aj do ďalších rokov.

AUTORI

Mgr. Ján Sombati – Mgr. Zuzana Illýová
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta, Katedra právnych dejín

VÝROČNÁ SPRÁVA

**VÝROČNÁ SPRÁVA
O VÝZNAMNÝCH
UDALOSTIACH V OBLASTI
PRÁVNEJ HISTÓRIE ZA
ROK 2013**

Tento príspevok je zameraný na zmapovanie tých najvýznamnejších udalostí, ktoré sa udiali v právnohistorickej obci v roku 2013. Sú v ňom uvedené informácie habilitáciách docentov a doktorandov, ktorí v prechádzajúcom roku získali titul PhD. V ďalšej časti je pozornosť venovaná konferenciám z oblasti právnych dejín, ktoré boli na Slovensku organizované. Správa obsahuje aj prehľad monografií, ktoré v roku 2013 obohatili právnu historiografiu.

1. AKADEMICKÉ TITULY

Napriek tomu, že rok 2013 bol pomerne bohatý na kvalifikačné konania, žiaden z právnych historikov nebol inaugurovaný za profesora. Právnohistorická obec však získala dvoch nových docentov, sú to:

Doc. JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc., z Univerzity Komenského v Bratislave získal vedecko-pedagogický titul docent po úspešnej obhajobe svojej habilitačnej práce s názvom *“Filozofickoprávne východiská prirodzeného práva v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva.”* Hlavnou motiváciou pre spracovanie tejto problematiky bol fakt, že na Slovensku neexistuje samostatná a systematicky koncipovaná historicko-právna monografia, ktorá by výslovne pojednávala o koncepcií prirodzeného práva v rímskej právnej vede.

Doc. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M, MA, taktiež z Univerzity Komenského v Bratislave bol habilitovaný na docenta s prácou na tému *„Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861“*. Vzhľadom na to, že ide o problematiku, ktorá doposiaľ nebola v slovenskej právnej histórii dôsledne spracovaná, predstavuje táto práca veľký prínos a možno ju považovať za priekopnícku na tomto poli vedeckého výskumu.

V roku 2014 bol dvom doktorandom právnej histórie udelený titul PhD. po úspešnom obhájení ich dizertačných prác:

Mgr. Matej Mlkvý, LL.M, PhD., z Univerzity Komenského v Bratislave zameral svoj doktorandský výskum na zánik poddanských vzťahov a Anglicku. Vo svojej dizertačnej práci, s názvom *“Od poddaného k občanovi – Evolučný vývoj právneho postavenia obyvateľstva v Anglicku”*, sa zameral na problematiku zániku neslobodného osobného stavu v Anglicku z právneho pohľadu. Na rozdiel od väčšiny európskych štátov zánik tohto stavu nenastal v Anglicku zákonodarným aktom, alebo zmenou hmotného práva, ale v dôsledku procesného vývoja anglického statusového sporu o slobodu. Súbor právnych noriem upravujúcich neslobodný stav osoby v Anglicku podrobil autor komparácii s obdobným okruhom právnych noriem v antickom rímskom štáte a v Uhorskom kráľovstve. Prvá časť práce je venovaná metodológii, ktorej spracovanie vďaka autorovmu študijnému pobytu v zahraničí (USA) nepochybne predstavuje obohatenie pre slovenskú právnu vedu.

JUDr. Ján Drgo, PhD., z Trnavskej Univerzity v Trnave úspešne obhájil v roku 2013 svoju dizertačnú prácu na tému *“Právne postavenie Židov v stredoeurópskom kontexte v rokoch 1938 – 1942 so zreteľom na niektoré vybrané povolania”*. JUDr. Ján Drgo, PhD. zameral svoj výskum počas doktorandského štúdia na porovnanie právneho stavu v Slovenskom štáte a Protektoráte Čechy a Morava so spoločným základom v II. Československej republike navzájom, pričom sa autor tiež usiloval aj o poukázanie na spojitost s nemeckou protižidovskou legislatívou. Najobširnejšie je v práci spracované samotné vymedzenie pojmu Žid (resp. židovský miešanec), pričom autor využil aj judikatúru dobových slovenských vrchných súdov.

2. KONFERENCIE

1.1 Dvadsať rokov samostatnej Slovenskej republiky. Jedinečnosť a diskontinuita historického vývoja (Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Paneurópska vysoká škola)

Dvadsaťte výročie vzniku samostatnej Slovenskej republiky vytvorilo prirodzenú príležitosť pre usporiadanie konferencie venovanej okolnostiam vzniku samostatného štátu, bezprostredným príčinám smerujúcim k vzniku samostatnej Slovenskej republiky ako aj priamym dôsledkom tejto historickej udalosti. Nosnou témou a súčasne názvom konferencie bolo „Dvadsať rokov samostatnej Slovenskej republiky. Jedinečnosť a diskontinuita historického vývoja“. Jednotlivé príspevky na konferencii boli venované nielen rozpadu Československa, ústavnoprávnym a medzinárodnoprávnym aspektom vzniku Českej republiky a Slovenskej republiky, ale aj ekonomickému, politickému a sociálnemu vývoju na Slovensku, etablovaní nových štátov na mape Európy a ich začlenení do medzinárodných štruktúr. Program podujatia bol rozdelený do viacerých blokov, pričom každý blok sa zaoberal jedným tematickým okruhom a pozostával zo vzájomne súvisiacich príspevkov. Konferencia mala pomerne bohatý program, nakoľko svoje príspevky prezentovalo viac než 30 účastníkov.

2.2 Konsenzus v práve (Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela)

Konferencia, nesúca názov „Konsenzus v práve“ bola organizovaná pri príležitosti 20. výročia založenia Univerzity Mateja Bela. Názov konferencie bol zároveň aj jej jednotiacou témou. Na pôde Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici predniesli svoje príspevky štrnásť účastníci v rámci sekcie teória a dejiny štátu a práva.

2.3 Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2013 (Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave)

Každoročne poriadaná konferencia „Míľniky práva v stredoeurópskom priestore“ predstavuje fórum, na ktorom doktorandi a mladí vedeckí pracovníci prezentujú výsledky svojej vedeckej práce, diskutujú o aktuálnych otázkach právnej teórie a hľadajú riešenia problémov, ktoré prináša aplikačná prax. Ponúkajú však nielen výbornú príležitosť pre odborný rast, ale aj pre nadväzovanie a rozvíjanie osobných vzťahov s účastníkmi z právnických fakúlt zo Slovenskej republiky, Českej republiky, Poľska, Maďarska, Rakúska a ďalších krajín. Konferencia už tradične ponúka okrem slovenských sekcií, aj jednu anglickú sekciu

2.4 Konferencia právnych romanistov Českej a Slovenskej republiky (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

Medzinárodná konferencia právnych romanistov sa uskutočňuje každoročne, pričom miesto konania je striedavo pôda českých a slovenských právnických fakúlt. V roku 2013 sa táto konferencia konala v dňoch 12. – 14. apríla v Banskej Bystrici. Svoje príspevky na rôzne témy v oblasti rímskeho práva prednieslo päťnásť účastníkov.

2.5 Kúpna zmluva – História a súčasnosť I. (Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach)

Na pôde Právnickej fakulty Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach sa dňa 27. septembra 2013 uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia s názvom „Kúpna zmluva – História a súčasnosť I.“ Zámerom organizátorov konferencie bolo ponúknuť platformu pre výmenu názorov a poznatkov medzi právnymi historikmi a civilistami v súvislosti s prebiehajúcou rekodifikáciou Občianskeho zákonníka. Kľúčovým bolo teda prepojenie právnych dejín s praxou. Viac ako 25 účastníkov prezentovalo svoje príspevky.

2.6 Bratislavské právnické fórum 2013 (Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave v spolupráci s Národohospodárskou fakultou Ekonomickej Univerzity v Bratislave)

Bratislavské právnické fórum 2013 bolo prvým ročníkom medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa bude konať pravidelne každý rok v októbri na akademickej pôde Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Konferencia prebiehala v dňoch 10. – 11. októbra 2013, pričom bola rozdelená na jedenásť sekcií. Rokovalo sa v nich v slovenskom, českom a anglickom jazyku. Sekcia právnych dejín a rímskeho práva mala hlavné obsahové vymedzenie v téme „(Dis)kontinuita práva a kríza“ a tri doplnujúce tematické okruhy: 1) (Dis)kontinuita verejného práva; 2) (Dis)kontinuita súkromného práva; 3) Minulosť, súčasnosť a perspektívy prokuratúry.

Otvárajúcim príspevkom v sekcii právnych dejín a rímskeho práva bola prednáška prof. JUDr. Jozefa Beňu, Csc. s názvom „Úvodné poznámky k pojmu kontinuity a diskontinuity v práve“. Túto sekciu významne obohatila aj účasť zahraničných právnych historikov z Maďarska, Poľska, Chorvátska, Českej republiky a Rakúska. Univerzita Komenského na svojej pôde privítala okrem ďalších významných hostí zo zahraničia aj prof. Gábora Hamzu z Eötvös Loránd Univerzity z jeho príspevkom na tému „Kontinuita a diskontinuita v kodifikácii súkromného práva – v strednej a východnej Európe v 20. a 21. storočí“ a prof. Dr. sc. Dalibor Čepulo Univerzity v Záhrebe, ktorý vystúpil s príspevkom na tému „ABGB v chorvátsko-slavónskom právnom priestore“.

3. MONOGRAFIE

3.1 MOSNÝ, Peter a kol.: Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20. storočia. Krakov: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2013. 288 s.

Kolektívnu monografiu „Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20. storočia“ zostavil v roku 2013 medzinárodný autorský kolektív pod vedením Dr. h. c. prof. JUDr. Petra Mosného, CSc.. Všetci autori sú pedagógovia – právní historici, ktorí pôsobia na českých a slovenských právnických fakultách. Z Trnavskej univerzity do monografie prispeli JUDr. Ján Drgo, PhD., doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD., JUDr. Štefan Siskovič, doc. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD. a JUDr. Peter Vyšný, PhD. Z Karlovej univerzity v Prahe sa na monografii autorsky podieľajú Doc. JUDr. Vladimír Kindl a Prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc. a z Masarykovej univerzity v Brne Prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc.

Monografia reflektuje dosiaľ neukončený proces hľadania optimálnej štátno-spoločenskej koexistencie, resp. formu, rozsah a opodstatnenosť štátnych zásahov do riešenia sociálnych nerovností medzi obyvateľstvom, s prihliadnutím na dynamiku meniacich sa ekonomických, politických, spoločenských a iných faktorov. V teoretickej rovine ako filozoficko-právny koncept túto koexistenciu vyjadruje sociálna doktrína. Snahou o optimalizáciu modelov vzťahu štátu a spoločnosti, ktoré vo svojej variantnosti predstavujú rôzne typy sociálnej doktríny, je vyjadrená túžba po zabezpečení ľudskej dôstojnosti. Tá predstavuje humánne a tolerantné začlenenie jednotlivca v rámci rôznych rovín jeho interferencie so spoločnosťou. Hodnota ľudskej dôstojnosti je hlavným kritériom pre posúdenie kvality (väčšinou ex post) sociálnej doktríny, ktorú uplatnili autori v recenzovanom diele.

3.2 KLIMKO, Jozef – MICHÁLEK – Slavomír a kol.: Mierové zmluvy v kontexte geopolitiky 20. a 21. storočia. Bratislava: Paneurópska vysoká škola a Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2013. 342 s.

V monografii je pozornosť venovaná mierovým zmluvám, ktoré sú úzko spojené s prvou a druhou svetovou vojnou a zaujímajú v európskych dejinách, ako aj v dejinách Československa a Slovenska významné miesto. Politicky motivované snahy o zneužívanie minulosti – osobitne Trianonskej mierovej zmluvy – sú stále živé a komplikujú medzinárodné vzťahy medzi Slovenskou a Maďarskou republikou. Z tohto dôvodu je táto problematika aj dnes veľmi aktuálna a je rozhodne prínosom venovať v rámci vedeckej činnosti pozornosť príčinám, povahe a dôsledkom medzinárodných konferencií, ktorých výsledkami boli mierové zmluvy formujúce osudy strednej Európy v 20. storočí a nepochybne vplývajúce na medzinárodné vzťahy aj v 21. storočí.

Monografia pozostáva z ôsmych častí, pričom každá z nich je venovaná odlišným aspektom v rámci skúmanej problematiky: 1. Hranice a mierové zmluvy 2. Trianonská mierová zmluva 3. Československé hranice a štátne obyvateľstvo po 1. svetovej vojne 4. Vplyv versaillského systému na vnútroštátny právny poriadok a postavenie menšín v ČSR 5. Narušenie versaillského systému 6. Parížska mierová konferencia a postavenie menšín 7. Mier v Európe 8. Geopolitika a stredná Európa v 21. storočí.

3.3 PUCHOVSKÝ, Ján: Štát a právo v juhoamerických kolóniách Španielska. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013. 167 s.

Cieľom tejto vedeckej monografie je poskytnúť prehľadný obraz o štátnej organizácii a právnom poriadku juhoamerických kolónií Španielska v 16. až 19. storočí. Ide o problematiku predstavujúcu prienik právnych dejín Európy a Južnej Ameriky. Jadrom práce sú kapitoly obsahujúce rozbor štátnej organizácie juhoamerických kolónií Španielska a ich právneho poriadku. Monografia, ktorá je výsledkom dlhodobého vedeckého výskumu jej autora, predstavuje v slovenskej právnej vede prvé spracovanie právnych dejín celej španielskej časti Južnej Ameriky v koloniálnom období.

Treba veriť, že rok 2014 bude ešte bohatší a prínosnejší v počte udelených akademických titulov, organizovaných konferencií a inšpiratívnych výstupov právnych historikov na Slovensku.

KONTAKT NA AUTORA

Mgr. Zuzana Illyová,
zuzana.illyova@flaw.uniba.sk
Katedra právnych dejín
Právnická fakulta
Univerzita Komenského
Šafárikovo nám. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

POKYNY PRE AUTOROV

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)

je elektronický recenzovaný vedecký časopis pre oblasť právnej vedy. Vychádza dvakrát ročne na internetovej stránke <http://hticasopis.blogspot.com/>. Cieľom je podpora kvality formácie a vedecko-kvalifikačných výstupov mladých právnych vedcov. Praktickým výstupom je poskytnutie priestoru v HTI na priebežné publikovanie vedeckých článkov, ktoré môžu byť využiteľné v procese tvorby dizertačných perspektívne aj habilitačných prác mladých vedeckých a pedagogických pracovníkov do veku 35 rokov vo vednom odbore právo alebo v príbuzných vedných odboroch.

PRI POSIELANÍ RUKOPISOV DO REDAKCIE JE POTREBNÉ DODRŽAŤ TIETO POKYNY:

Rukopisy posilať v elektronickej podobe výlučne v editore Microsoft Word na e-mailovú adresu: hti.casopis@gmail.com.

ŠABLÓNA – PRI ZOSTAVOVANÍ PRÍSPEVKU POUŽITE NASLEDUJÚCU ŠABLÓNU

Názov príspevku

Meno a priezvisko autora bez titulov

Názov vysielajúcej organizácie (napr.: Názov univerzity, Názov fakulty)

Abstrakt: Abstrakt v slovenskom alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku na desať až pätnásť riadkov na samostatnej strane. K abstraktu pripojte bibliografický riadok časopisu napr. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 5, 2013, č. 2, s. (číslo strany doplní redakcia)

Kľúčové slová: Kľúčové slová v slovenskom jazyku alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku.

Samotný príspevok

Kontaktné údaje:

Meno a priezvisko so všetkými titulmi

e-mail

Názov pôsobiska

Adresa – ulica

PSČ Mesto

Štát

FORMÁT PRÍSPEVKU

Prosím, akceptujte tieto pravidlá: šablóna má formát B5 (šírka 176 x výška 250 mm). Okraje majú: 20 mm ľavý, 15 mm pravý, 20 mm horný a 15 mm spodným okrajom. Odseky v rámci odstavca (resp. kapitoly alebo podkapitoly) navzájom neoddeľujte. Prvý riadok odseku odsadzte vždy o 10 mm od okraju. Odstavce (resp. kapitoly a podkapitoly) sa oddeľujú jedným riadkom. Prosím, nemeňte nastavenie tejto šablóny, vzhľad odsekov, formátovanie kapitol a podkapitol a ani písmo.

PÍSMO A RIADKOVANIE

Rozsah príspevku je stanovený na 10 – 15 rukopisných strán. Používajte výhradne písmo typu “Times New Roman”, a to veľkosti 12 so zarovnaním podľa okrajov, v poznámkach pod čiarou Times New Roman 10. Iba písmo v názve príspevku má veľkosť 13. Rukopisy treba písať podľa normy pre úpravu rukopisov (30 riadkov po 60 znakov – vrátane medzier – na jednej strane, Times New Roman 12). Nedel'te slová na konci riadku a nečísľujte strany. Iba pri názve vysielajúcej organizácie, tabuľkách a okrajoch je zarovnanie na stred (resp. je možné centrovat'). V texte môžete používať písmo typu tučné, kurzíva a podčiarknuté. Riadkovanie celého príspevku musí byť jednoduché. Názvy kapitol a podkapitol sú vždy tučným písmom a číslované (veľkosť písma zostáva 12). Názov kapitoly má byť veľkými písmenami.

Články treba prehľadne členiť podľa charakteru spracúvanej problematiky a zachovať nasledovnú štruktúru: úvod, rozbor problematiky, závery.

CITÁCIE

Citácie a poznámky uvádzať pomocou programu Microsoft Word pod čiaru na príslušnej strane pod seba a číslovať od 1-x, pritom číslo poznámky písať ako index. Pri citovaní bibliografických údajov sa vychádza z normy ISO 690. Odporúčame nasledujúce vzory citácií v poznámkach pod čiarou: MALÝ, Karel – SIVÁK, Florián. Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918. Bratislava: Obzor, 1992, s. 206., resp. OVEČKOVÁ, Oľga. Vzťah Obchodného zákonníka a Občianskeho zákonníka s akcentom na vybrané inštitúty obchodného záväzkového práva. Právny obzor, 91, 2008, č. 4, s. 251 – 252. V úvodných číslach HTI sa budú rešpektovať aj iné podoby citovania, pokiaľ sú v súlade s uvedenou normou. Odporúčame prečítať si metodické usmernenie pre písanie odborných textov zverejnené v druhom čísle HTI: LICHNEROVÁ, Lucia. Problematika citovania a odkazovania na klasické dokumenty: zásady a najčastejšie problémy. HISTORIA ET THEORIA IURIS, 2009, roč. 1, č. 2, s 7 – 22. Je k dispozícii aj na www.pravnedejiny.sk.

RESUME

Ku každému článku treba na osobitnej strane pripojiť krátke resumé v anglickom jazyku (10 – 15 riadkov), ktoré musí obsahovať názov článku, meno autora, výstižnú charakteristiku a bibliografický riadok. V prípade, že ste skoncipovali Váš príspevok ako súčasť vedeckého projektu, uveďte to formou poznámky pod čiarou umiestnenou hneď za názvom príspevku.

